

JOURNAL OF SETTHAWIT REVIEW

วารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์

ISSN : 2822-0994 (Online)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม, 2564)

Vol.1 No.2 (May-August, 2021)

JSR

ISSN : 2822 0994 (Online)

Journal of Setthawit Review

วารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม, 2564)
Vol. 1 No. 2 (May-August, 2021)

วารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์

57 หมู่ 1 บ้านเขวาสี ต.แสนชาติ

อ.จันทรา จ.ร้อยเอ็ด 45000

โทร. 096 836 7800

E-mail: Setthawit138@gmail.com

กองบรรณาธิการ

- บรรณาธิการ (Editor)

พระมหาพิสิฐ วิสิษฐพลโณ (สืบนิสัย), ดร.

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระพลากร สุ่มงค์โล, ดร.

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตร์เจริญ

: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.รัตนะ ปัญญาภา

: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

รองศาสตราจารย์ ดร.พิสิทธิ กอบบุญ

: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ โชควรรกุล

: มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์

: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

รองศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร แสนมี

: มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ดร.สัญญา เคนาภูมิ

: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ดร.สุธีศักดิ์ ฝอดสูงเนิน

: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ดร.ธวัชชัย ดุลยสุจริตกุล

: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

- ผู้จัดการวารสาร

นายสนั่น ประเสริฐ

เกี่ยวกับวารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์

นโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ : วารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์ มีนโยบายรับตีพิมพ์บทความด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์ กำหนดเผยแพร่ปีละ 3 ฉบับ

กระบวนการพิจารณาบทความ : บทความที่เผยแพร่จะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิจะไม่ทราบข้อมูลของผู้ส่งบทความ

ประเภทของบทความ :

1. บทความวิจัย
2. บทความวิชาการ
3. บทวิจารณ์หนังสือ

ภาษาที่รับตีพิมพ์ : ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

กำหนดออกเผยแพร่วารสาร :

- วารสารกำหนดวงรอบการเผยแพร่ 3 ฉบับต่อปี ดังนี้
- ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน
  - ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม
  - ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม

การติดต่อประสานงานและส่งบทความเผยแพร่ :

1. สอบถามรายละเอียดเบื้องต้น เช่น รอบการเผยแพร่ หนังสือตอบรับการตีพิมพ์ เป็นต้น โทร. 096 836 7800
2. การเตรียมต้นฉบับบทความ โทลด์เทมเพลตบทความ และรายละเอียดการเตรียมต้นฉบับบทความ
3. ส่งบทความในระบบวารสาร <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/stw/>
4. สแกนไลน์ กลุ่มวารสารฯ เพื่อการติดต่อประสานงานเผยแพร่บทความ

บทบรรณาธิการ

วารสารเสกขวิทย์ปริทัศน์ เป็นวารสารด้านสังคมศาสตร์ เปิดรับบทความวิชาการ บทความวิจัย รวมทั้งบทวิจารณ์หนังสือ เปิดรับตีพิมพ์เผยแพร่บทความด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์ กำหนดเผยแพร่ปีละ 3 ฉบับ โดยบทความที่ส่งมาตีพิมพ์เผยแพร่กับวารสารจะได้รับการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ท่าน วารสารฉบับนี้เป็นวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2564) ตีพิมพ์บทความทั้งสิ้นจำนวน 5 บทความ วารสารขอขอบคุณท่านทั้งหลายที่สนใจส่งบทความมาตีพิมพ์เผยแพร่กับทางวารสาร และขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อบทความ วารสารมีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะปรับปรุงพัฒนาคุณภาพด้านวิชาการให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ขอเจริญพรขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พระมหาพิสิฐ วิสิษฐปญโญ (สีบนิสัย), ดร.
บรรณาธิการวารสาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
การปฏิบัติต่ออารมณ์ตามจริตในพุทธศาสนาเถรวาท สงวน หล้าโพนทัน	1
วิเคราะห์คุณสมบัติของพ่อค้าในเสรีวานิชชาดก พระปลัดภักตร์วัฒน์ สีสเตโช (โพนสิงห์)	13
วิเคราะห์รูปะในปาจิตตีย์ภณท์ พระครูวินัยธรสรารุฒิ ปภาโกร (ซ้อหนอง)	27
มนต์เสียงแห่งอิทธิเพศในพระพุทธศาสนา สุกาญดา เทนอิสระ	41
เหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร พระครูปลัดเอกพันธ์ สิริวัฒนเมธี (อินจันทีก)	53

การปฏิบัติต่ออารมณ์ตามจริตในพุทธศาสนาเถรวาท

The Ways to Treat With Sense-Objects by Character in Theravada Buddhism

สงวน หล้าโพณฑัน

Sanguan Laphontan

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus

E-mail: sanguan_tammy@hotmail.co.th

Received: 10 April 2021; Revised: 19 April 2021; Accepted: 25 April 2021

บทคัดย่อ

อารมณ์คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิตใจ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า เจตสิก การรับรู้อารมณ์และผลของการรับรู้ ประชงแต่งอารมณ์มีปัจจัยที่สำคัญคือจริต วิธีการปฏิบัติต่ออารมณ์ในพุทธศาสนาเถรวาทคือ วิธีการควบคุมอารมณ์ ตามหลักอินทริยสังวร โดยการใช้สติมากำหนดรู้ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้ยินดี ยินร้ายในอารมณ์รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ และวิธีการปฏิบัติตามหลักสมถะและวิปัสสนาเพื่อกำจัดมูลเหตุ หรือต้นตอของอารมณ์ โดยเน้นวิธีการนำเอาอารมณ์ที่เหมาะสมกับจริตมาผูกมัดจิตใจให้อยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง จนจิตเกิดความสงบตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวจากนั้นจึงพิจารณาอารมณ์ที่เกิดขึ้น จะเป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม สงบก็ตาม ล้วนเป็นสภาวะที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน สละคืนความยึดมั่นถือมั่นปล่อยวางอารมณ์

คำสำคัญ: อารมณ์, จริต, เถรวาท

Abstract

Emotion is an important factor which is ethics. Therefore, in conducting the Dharma, one must choose a practice that is suitable for one's own conduct or character. The way to treat emotions in Theravada Buddhism is how to control emotions according to organic principles. By using mindfulness to determine the eye, ear, nose, tongue, body and mind, not to be greedy in form, sound, smell, taste, touch, dharma, and practice the principles of Samatha and Vipassana. to eliminate the cause or the source of emotion. Emphasis is on how to bring emotions that are suitable for ethics to bind the mind to a certain mood. until the mind becomes calm and settles in one emotion and then considers the emotions that arise. Whether it's happiness, suffering, or peace, it's all impermanent, suffering, not self, giving up clinging, letting go of emotions.

Keywords: Sense-Objects, Character, Theravada

บทนำ

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้จำแนกองค์ประกอบของมนุษย์เป็น 2 ส่วน ได้แก่ รูป (ร่างกาย) และนาม (ความรู้สึก, ความจำ, ความรู้, อารมณ์, การรับรู้อารมณ์) เพื่อความชัดเจนและเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับโครงสร้างของชีวิตที่เรียกว่า ชั้น 5 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระพุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาภมหาเถร) แปล, 2554) ในส่วนของอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (ความนุ่มนึ่ง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง) ธรรมารมณ์ (ความรู้สึกนึกคิด จินตนาการ) เชื่อมต่อประสาทสัมผัสทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ถ้าเป็นสิ่งดีก็จะทำให้เกิดความปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้เกิดความกำหนัดยินดี แต่ถ้าเป็นสิ่งไม่ดีก็จะทำให้เกิดความไม่พอใจ อึดอัด ทุณทุราย ชวนให้เกิดความโศกเศร้าเสียใจเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ยึดหน่วงจิตของมนุษย์ให้เกิดเพลินไปตามกระแสแห่งอำนาจของกิเลสและตัณหา เป็นที่มาแห่งปัญหาและก่อให้เกิดความทุกข์ตามมามากมาย เช่น เมื่อเกิดความโลภ ก็จะทำให้การคอร์รัปชัน โกงกทหลอกลวง ปล้นทรัพย์สิน แย่งชิงเอาทุกวิถีทาง เมื่อเกิดความโกรธ ก็จะทำให้การทะเลาะวิวาท ประทุษร้ายร่างกาย ทำลายล้าง และฆ่าตัวตาย เมื่อเกิดความหลง ก็จะมีความเห็นผิดไปจากทำนองคลองธรรม ทำให้จิตหลงงมงายในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เห็นผิดเป็นถูก เห็นความชั่วเป็นความดี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาที่ทำให้มนุษย์ต้องเป็นทุกข์ทั้งกายและใจ ต้องใช้ความพยายามอดทนดิ้นรนแสวงหาเพียงเพื่อให้ได้มาซึ่งอารมณ์อันเป็นที่น่าพอใจ น่ารักใคร่ น่าปรารถนา และพยายามผลักดันหลีกเลี่ยงกลบเกลื่อนอารมณ์อันไม่น่าพอใจ ไม่น่าปรารถนา จึงเป็นสาเหตุทำให้มนุษย์ทั้งหลายต้องทุกข์ระทมอยู่กับปัญหาทางด้านอารมณ์ อันเนื่องมาจากการทำตามอารมณ์ การควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ และการเก็บกดอารมณ์ไว้มากเกินไป

อารมณ์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับใจ เรียกว่า เจตสิก ท่านจำแนกไว้ 52 ดวง/ประเภท (สุจินต์ บริหารวนเขตต์, 2560) มีทั้งฝ่ายคุณและโทษ ขึ้นอยู่กับมนุษย์จะเลือกเสพอารมณ์แบบไหน ถ้าหากไม่มีอารมณ์เหล่านี้แล้วมนุษย์ไม่สามารถที่จะรับรู้สิ่งที่ดีงาม และคุณธรรมที่เราจะปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มนุษย์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงและกำจัดอารมณ์ได้ แต่สามารถฝึกหัดอบรมอินทรีย์ให้แก่กล้า แล้วปรับเปลี่ยนพัฒนาอารมณ์ ให้เกิดการรับรู้คุณงามความดีจนกลายเป็นความสงบระงับเป็นเอกัคคตา และที่สำคัญคืออารมณ์ที่เป็นกุศลและความรู้สึกที่ดีๆ จะนำมนุษย์ไปสู่ความเป็นอิสระภาพ ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ เป็นผู้อยู่เหนืออารมณ์ทั้งปวง

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับอารมณ์หรือเจตสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท ลักษณะจริตของคน วิธีการปฏิบัติตนต่ออารมณ์ที่ปรากฏขึ้นตามจริต และผลของการปฏิบัติต่ออารมณ์ตามจริตอย่างถูกต้อง การศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษา และได้แนวทางในการแก้ไขปัญหาอันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมตามหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา

วิธีการปฏิบัติต่อราคจริต

สำหรับผู้ที่มีความประพฤติและลักษณะนิสัยหนักไปในทางราคะ เช่น รักสวยรักงาม รักความสะอาด เจ้าสำอาง ชอบประดับตกแต่งให้สถานที่ที่มีสีสันสวยงาม และรู้สึกเกลียดต่อสิ่งที่ทำให้เกิดความเศร้า เช่น ดอกไม้เหี่ยวเฉาและโครงกระดูก พระพุทธองค์ได้ตรัสให้ปฏิบัติต่อราคจริตด้วยการเพ่งพิจารณาดูซากศพเพื่อให้เห็นความปฏิกลน่ารังเกียจ ดังที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร ความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเหมือนกะว่าพึงเห็นสรีระที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าตายแล้ววันหนึ่งบ้าง สองวันบ้าง สามวันบ้าง ที่ขึ้นพองมีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหลน่าเกลียด เธอย่อมเข้ามาสู่กายนี้แหละว่า ถึงร่างกายอันนี้เล่าก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้...ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายในกายภายในบ้าง พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในกายบ้าง ย่อมอยู่อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่ากายมีอยู่ ก็เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อนัตถหาและทิวี่ไม่อาศัยอยู่แล้วและไม่ถ่อมมันอะไรๆ ในโลก... (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเนื้อความที่ยกมา เป็นพุทธพจน์ที่ทรงแสดงให้เห็นว่า ธรรมที่ควรนำมาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติต่อราคจริต เรียกว่า “อสุภ” หมายถึง “การพิจารณาสภาพอันไม่สวยงาม สิ่งปฏิกล หรือน่ารังเกียจ” (พระปัญญา ธนปญโญ, 2542) ในที่นี้หมายถึงเอาซากศพมนุษย์ที่ตายแล้วได้ 2-3 วัน ไปจนถึงศพที่เหลือแต่โครงกระดูก ซึ่งซากศพในปัจจุบันหาดูได้ยาก เพราะมีการปกปิด และทำพิธีกรรมให้อย่างสวยงาม แต่ก็พอจะดูได้สำหรับผู้มีความตั้งใจที่ปฏิบัติจริง โดยการไปขออนุญาตจากสัปเหร่อเพื่อพิจารณาก่อน ที่จะเผา ส่วนมากจะให้พระภิกษุเป็นผู้พิจารณา และอีกวิธีหนึ่งผู้ปฏิบัติควรไปที่ห้องดับจิตตามโรงพยาบาลต่างๆ ที่เขาเก็บศพไว้รอญาติมารับแล้วขออนุญาตเจ้าหน้าที่ที่ดูแลอยู่ จากนั้นจึงเลือกกำหนดพิจารณา ซึ่งวิธีการปฏิบัติอสุภกัมมัฏฐานนี้ รวมความว่า อสุภทั้ง 10 อย่างนี้ เป็นวิธีการปฏิบัติของบุคคลผู้มีราคจริตโดยการพิจารณาซากศพเพื่อให้เห็นเป็นของปฏิกลน่าเกลียดทั้งในกายตนและกายผู้อื่น ซึ่งการปฏิบัติต่อราคจริตด้วยอสุภนี้ก็เพื่อให้จิตคลายความกำหนัด หรือความพอใจในรูปทั้งหลาย “ทำให้จิตมีความตั้งมั่นไม่หวั่นไหว มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียวและอุเบกขาเท่านั้นไม่สามารถพ้นจากกิเลสได้” (พระปัญญา ธนปญโญ, 2542)

วิธีการปฏิบัติต่อโทสจริต

สำหรับผู้มีโทสจริต หรือความโกรธเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยหนักไปในทางใจร้อน หงุดหงิด รุนแรง โดยเฉพาะผู้มีความโกรธรุนแรงมักจะทำลายผู้อื่น ก่อการทะเลาะวิวาทใช้กำลังประทุษร้ายทำให้เกิดสงครามระหว่างประเทศ เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ใช้ คือหลักเมตตาธรรมหรือพรหมวิหารเพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติ พอสรุปได้ดังนี้

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้อง

ขวางแผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถานโดยความเป็นตนในสัตว์ทั้งปวง ด้วยใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเนื้อความที่ยกมา แสดงเห็นว่า ผู้จะปฏิบัติต่อโทสจริตจะต้องนำหลักธรรม คือ พรหมวิหารมาเป็นอารมณ์ กล่าวคือ เป็นผู้แผ่เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาแผ่ไปทั่วสารทิศ หรือแผ่ไปไม่มีประมาณ ทัวถึงสัตว์ทุกรูปนาม ในที่ทุกสถาน ย่อมถึงความเป็นใหญ่ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนใด ๆ ซึ่งพรหมวิหารมี 4 ประเภท คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลักธรรมที่จะนำมาปฏิบัตินี้ เรียกว่า “พรหมวิหาร” หมายถึง “ธรรมเครื่องอยู่อันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่มีไว้เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติ” (พระปัญญา ธนปญโญ, 2542) ซึ่งการนำพรหมวิหารมาปฏิบัติ นั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องพยายามนึกถึงอารมณ์ฝ่ายที่ดีงามเหล่านี้ ในเวลาที่มีความโกรธหรือมีไม่ก็ตาม รวมความว่า วิธีการแผ่เมตตา คือ ส่งความปรารถนาดี ความสงสาร ความพลอยยินดี ความวางใจเป็นกลาง โดยการเสียสละแบ่งปันน้ำใจ ให้อภัย และให้การช่วยเหลือแก่ผู้มีพระคุณไปจนถึงบุคคลทั่วไปและสัตว์ทั้งหลาย แม้กระทั่งศัตรูก็ต้องช่วยเหลือเขาให้รู้จักผิดถูก เพื่อระงับความโกรธ กำจัดความเบียดเบียน จิตก็จะคลายจากอารมณ์โกรธและความพยาบาทที่มีอยู่แล้วในตัวบุคคลคือโทสจริต

วิธีการปฏิบัติต่อโมหจริต

สำหรับผู้มีโมหจริตหรือความหลงเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยหนักไปในทางเขลา เงาซิม และมมงายใครว่าอย่างไรเห็นคล้อยตาม พระพุทธองค์ทรงแนะนำแก้ไขด้วยการกำจัดความเขลาที่มีอยู่ภายในจิต มี 3 ประการ คือ

1. สุตมยปัญญา การฟัง การสนทนาเป็นแนวทางแห่งปัญญา
2. จินตมยปัญญา การคิดพิจารณาเป็นแนวทางแห่งปัญญา
3. ภวานามยปัญญา การฝึกทดลองปฏิบัติเป็นแนวทางแห่งปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การปฏิบัติต่อโมหจริตมีวิธีการปฏิบัติ 3 ประการ ได้แก่ สุตมยปัญญา คือการรับรู้ และเรียนรู้จากอารมณ์หรือสื่อภายนอกอันดีงาม โดยการเข้าไปศึกษากับครูอาจารย์ การสอบถาม และสนทนาธรรม จินตมยปัญญา คือ วิธีการกระทำในใจโดยแยบคาย เรียกว่า โยนิโสมนสิการอันเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดผล คือ กัลยาณธรรมฝ่ายดีงามทั้งปวง โดยวิธีการปฏิบัติ 4 ประการ คือคิดให้ถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผลและคิดปลูกเร้ากุศล อันเป็นแนวทางขจัดโมหจริต หรือความหลง ส่วนภวานามยปัญญาคือวิธีการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอารมณ์หรือมีปัญญา โดยวิธีการปฏิบัติ 3 ประการ คือ การสังเกตอารมณ์ การรู้เท่าทันอารมณ์หรือฉลาดในอารมณ์ และการรักษาอารมณ์

วิธีการปฏิบัติต่อสัทธาจริต

สำหรับผู้มีสัทธาจริตหรือเชื่อเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยมากด้วยศรัทธามีจิตซาบซึ่งน้อมใจเลื่อมใสได้โดยง่าย เพราะความเชื่อนี้อาจจะนำไปสู่ความมมงายได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร คือ พุทธานุสสติ ... อัมมานุสสติ ... สังฆานุสสติ ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความ

หน่วยโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้
เพื่อนิพพาน ฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเนื้อความที่ยกมา แสดงให้เห็นว่า ธรรมที่จะชักนำให้ผู้มีสัทธาจริตให้เกิดความเลื่อมใสมีจิตที่
มั่นคง ไม่หวั่นไหว โดยการระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย 3 ประการ ได้แก่ พุทธานุสสติ อัมมานุสสติและ
สังฆานุสสติ สำหรับการระลึกถึงคุณพระสงฆ์ทั้ง 9 ประการ โดยการน้อมจิตพิจารณาคุณที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติ
เพื่อให้ตนเองพันทุกข์ และยังช่วยอนุเคราะห์แนะนำสั่งสอนหมู่ชนให้ปฏิบัติตามจนเกิดผลรู้แจ้งเห็นจริงตามสมควร
แก่การปฏิบัติ การระลึกถึงคุณของพระสงฆ์อยู่เนืองๆ ก็เพื่อให้จิตเกิดความเลื่อมใส

วิธีการปฏิบัติต่อพุทธิจริต

สำหรับผู้มีพุทธิจริตหรือญาณจริตเป็นความประพฤติปกติ ลักษณะนิสัยชอบใช้ความคิดพิจารณาตาม
ความเป็นจริง พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ใช้อารมณ์แห่งวิปัสสนาคือ พระไตรลักษณ์ 3 ประการ ดังที่
ปรากฏในอุปปาตสูตร พอสรุปได้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตามไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่
ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงครั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนกทำให้เข้าใจง่ายว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง...สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์...ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯ (พระไตรปิฎก
ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเนื้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นว่า พระไตรลักษณ์ก็คือ สามัญลักษณะที่เสมอกันหรือมีอยู่โดย
ธรรมชาติ ถึงแม้จะอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ลักษณะ 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา ก็ยังคงมี
อยู่ วิธีการปฏิบัติต่อพุทธิจริต คือ การกำหนดพิจารณาตามเห็นสภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงโดยการ
พิจารณาร่างกายและจิตใจที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความแตกดับอยู่ทุกขณะที่หายใจเข้าออก จึงให้กำหนด
พิจารณาความไม่เที่ยงที่ความสืบทอด อันปิดบังความไม่เที่ยงเอาไว้ และอริยาบถเคลื่อนย้ายของร่างกายที่
ปิดบังทุกข์เอาไว้ ส่วนความไม่มีตัวตนให้กำหนดพิจารณาที่ความสำคัญว่าเป็นก้อนหรือตัวตน ซึ่งปิดบัง
ความไม่ใช่ตัวตนเอาไว้ อันเป็นแนวทางที่จะให้ผู้ปฏิบัติพุทธิจริตได้เข้าถึงความจริงได้

วิธีการปฏิบัติต่อวิตกจริต

สำหรับผู้มีวิตกจริตหรือความเครียดเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยหนีไปทางชอบครุ่นคิด
วทวน นึกคิดจับจดฟุ้งซ่าน พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ใช้หลักอานาปานสติมาเป็นแนวทางการฝึกปฏิบัติ เพื่อ
ขจัดความเครียดวิตกกังวลหรือความคิดฟุ้งซ่าน เนื่องจากวิธีการปฏิบัติต่อวิตกจริตด้วยหลักอานาปานสตินี้
เป็นวิธีการปฏิบัติที่นิยมนำมาเป็นแนวทางมากกว่าวิธีอื่นๆ ผู้วิจัยมุ่งที่จะนำเสนอเป็นขั้นตอนการปฏิบัติอานา
สติ โดยเริ่มจากขั้นเริ่มต้น จนถึงขั้นสูงดังนี้ “อานาปานสติ” หมายถึง “การกำหนดลมหายใจเข้าออกหรือการเพ่ง
ดูลมหายใจเข้าออก” (พระปัญญา ธนปญโญ, 2542) ซึ่งเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการปฏิบัติกัมมัฏฐาน “โดยการใช้สติ
กำหนดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก” (พุทธทาสภิกขุ, 2548) ซึ่งการฝึกขั้นเบื้องต้นนี้ ผู้ที่ยังไม่มี
พื้นฐานในเรื่องนี้ควรจะต้องปฏิบัติก่อน โดยการเตรียมความพร้อมทางด้านร่างกาย คือ การนั่งและการกำหนดเอาลม
หายใจมาเป็นอารมณ์ ผู้ที่เจริญอานาปานสตินั้น จะเป็นพระภิกษุในศาสนาหรือบุคคลทั่วไปก็สามารถปฏิบัติได้ แต่
จะต้องหาสถานที่อันเหมาะสมแก่การปฏิบัติ ซึ่งในที่นี้ท่านแนะนำให้ไปอยู่ตามป่า โคนต้นไม้และเรือนว่าง อันเป็น
ที่สัปปายะที่ปราศจากสิ่งรบกวน เรียกว่า สงบกายและสงบใจ ซึ่งในปัจจุบันสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดก็คือ วัดป่า
ศุภญ์ปฏิบัติธรรม และบ้านพัก ส่วนเรื่องเวลาในการปฏิบัตินั้น ไม่จำกัดขึ้นอยู่กับความศรัทธา และความเพียร

ของแต่ละบุคคล เพราะสภาพแวดล้อม ไม่เหมือนกัน เมื่อได้สถานที่และเวลาอันเหมาะสมแล้วก็ให้ลงมือปฏิบัติ โดยการ ตั้งกายให้ตรง (นั่งขัดสมาธิ) ดำรงสติให้มั่น แล้วกำหนดรู้ลมหายใจ ทั้งหมด 16 ชั้น

การฝึกอาปานสติทั้ง 16 ชั้นนี้ เป็นได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา และเกี่ยวเนื่องกับการบำเพ็ญสติปัฏฐาน เพราะเป็นส่วนหนึ่งของมหาสติปัฏฐานสูตร ดังเนื้อความในอานาปานสติสูตรความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุที่เจริญอานาปานสติแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงบำเพ็ญสติปัฏฐาน 4 ให้บริบูรณ์ได้ ดูกรภิกษุทั้งหลายสมัยใด เมื่อภิกษุหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว หรือเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้นหรือเมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น สำเนียงอยู่ว่าเราจักเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก ว่าเราจักเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้าสำเนียงอยู่ว่าเราจักระงับกายสังขารหายใจออกกว่า เราจักระงับกายสังขาร หายใจเข้า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในสมัยนั้นภิกษุชื่อว่าพิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร รู้สึกตัวมีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้อยู่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเนื้อความที่ยกมา แสดงให้เห็นถึงการได้ปฏิบัติตามอาปานสติแล้ว ต่อจากนั้นก็ให้บำเพ็ญสติปัฏฐานทั้ง 4 ให้บริบูรณ์ เพราะเป้าหมายสูงสุด คือ การกำจัดมูลเหตุของวิตกจริต คือ อภิชฌา และโทมนัสในโลกออกเสียได้ ซึ่งสติปัฏฐานได้แยกออกเป็น 4 ประการ คือ

1. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน
2. เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน
3. จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน
4. ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การฝึกสติปัฏฐานนั้น กล่าวคือ “สติปัฏฐาน” คือ ฐานที่ตั้งแห่งการใช้สติกำหนดพิจารณา คือ สติกำหนดพิจารณา (ตามเห็น) กายสังขาร สติกำหนดพิจารณา (ตามเห็น) เวทนาสังขาร สติกำหนดพิจารณา (ตามเห็น) จิตสังขาร และสติกำหนดพิจารณา (ตามเห็น) ธรรมสังขาร ในสติปัฏฐานทั้ง 4 ประการอันเป็นฐานหรือที่ตั้งแห่งการกำหนดพิจารณา ซึ่งอานาปานสติ 16 ชั้นนี้ แบ่งออกเป็น 4 หมวดคือ

- หมวดที่ 1 ตั้งแต่ชั้นที่ 1 - 4 ว่าด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า - ออก เป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน
- หมวดที่ 2 ตั้งแต่ชั้นที่ 5 - 8 ว่าด้วยการกำหนดเวทนา เป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน
- หมวดที่ 3 ตั้งแต่ชั้นที่ 9 - 12 ว่าด้วยการกำหนดจิต เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน
- หมวดที่ 4 ตั้งแต่ชั้นที่ 13-16 ว่าด้วยการกำหนดธรรมที่ปรากฏในจิต เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

อานาปานสติ 16 ชั้นนี้ จากชั้นที่ 1-4 เป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การกำหนดพิจารณาลมหายใจอันปรุงแต่งกายหรือ “กาย” ถือได้ว่าเป็นการทำสมถกัมมัฏฐาน เพราะจิตยึดเอารูปกายมาเป็นอารมณ์ จนเกิดความตั้งมั่นแล้วทำให้อารมณ์รูปนั้นให้ระงับไป จากชั้นที่ 5-8 เป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ เป็นการกำหนดพิจารณาความรู้สึกที่ได้เสพอารมณ์อันยิ่งที่เกิดจากสมาธิ ได้แก่ ปิติสุข แล้วทำให้ระงับไป จากชั้นที่ 9-12 เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การกำหนดพิจารณาเจตสิกฝ่ายดีงามที่ปรุงแต่งจิต พร้อมพลังจิตที่เกิดจากสมาธิก็ให้สงบระงับในขณะที่หายใจเข้า-ออกนั้น และจากชั้นที่ 13-16 เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น สละคืนสิ่งทั้งปวงทั้งที่เป็นสุขและทุกข์ ทั้งสติปัฏฐาน 4 และอานาปานสติ 16 ชั้นเป็นได้ทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน สามารถจัดลำดับได้ตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงอาปานสติ 16 ชั้น สติปัฏฐาน 4 ที่เป็นสมถะและวิปัสสนา

อาปานสติ 16 ชั้น	สติปัฏฐาน 4	สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน
ชั้นที่ 1	กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	สมถกัมมัฏฐาน
ชั้นที่ 2		
ชั้นที่ 3		
ชั้นที่ 4		
ชั้นที่ 5	เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	วิปัสสนากัมมัฏฐาน
ชั้นที่ 6		
ชั้นที่ 7		
ชั้นที่ 8		
ชั้นที่ 9	จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	วิปัสสนากัมมัฏฐาน
ชั้นที่ 10		
ชั้นที่ 11		
ชั้นที่ 12		
ชั้นที่ 13	ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	วิปัสสนากัมมัฏฐาน
ชั้นที่ 14		
ชั้นที่ 15		
ชั้นที่ 16		

ดังนั้น การปฏิบัติต่อวิตกจริตนี้คือ วิธีการปฏิบัติตามหลักของอาปานสติสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติและแนะนำให้พระภิกษุ และบุคคลทั่วไปได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อกำจัดความวิตกกังวลหรือความเครียด คือ ความพอใจ และไม่พอใจที่มีอยู่ในตัวบุคคล ด้วยเหตุนี้ จึงต้องใช้วิธีการฝึกจิตโดยการยึดเอาอารมณ์ฝ่ายที่ติงามมากำหนดให้จิตตั้งมั่น จนสามารถเข้าถึงความสงบ ที่ปราศจากความทุกข์ทั้งปวงได้ จากการศึกษาวิธีการปฏิบัติต่ออารมณ์ตามแนวพระสูตรพบว่า มีหลักของการปฏิบัติอยู่ 2 วิธี คือ การฝึกควบคุมอินทรีย์และการฝึกหัดจิต ซึ่งการควบคุมอินทรีย์นั้นใช้หลักในการควบคุมตามแนวทางพระพุทธเจ้า โดยการใช้สติหรือความระลึกได้ มาผูกไว้กับจิตที่เข้าออกทางอวัยวะการรับรู้ หรือทวาร 6 คอยควบคุมจิตไม่ให้เกิดความพอใจ และไม่พอใจ เมื่อทวารกระทบกับสิ่งเร้าต่างๆ ฝึกควบคุมจนกลายเป็นผู้มีอินทรีย์แก่กล้า สามารถใช้งานได้ดีและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ส่วนการฝึกหัดจิตนั้นใช้หลักการตามแนวแห่งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยการนำเอาหลักธรรมที่เหมาะสมกับจริต มี 6 ประการ คือ การเจริญอสุภ 10 การเจริญเมตตภาพรหม 4 การเจริญปัญญา 3 การเจริญอาปานสติ 16 ชั้น การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย 3 และการกำหนดพิจารณาพระไตรลักษณ์ 3 แล้วนำมาเป็นอารมณ์ในการฝึกกำหนดพิจารณาอยู่เรื่อยๆ ประกอบด้วยความเพียรอันแรงกล้าก็จะสามารถถอนความพอใจ และความไม่พอใจในโลกออกเสียได้ กล่าวคือ เข้าถึงความพ้นทุกข์ คือ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

ผลการปฏิบัติต่ออารมณ์

ผลหรืออานิสงส์แห่งการปฏิบัติที่ผู้ปฏิบัติจะพึงได้รับนั้น ผู้วิจยมุ่งจะศึกษาถึงผลของการปฏิบัติควบคุมอินทรีย์ และผลของการปฏิบัติต่อจริต ดังนี้

1. ผลการควบคุมอารมณ์ตามหลักอินทรีย์สังวร

ผล คือ สิ่งที่มาจากการกระทำทั้งที่เป็นผลดีและผลที่ไม่ดี (ชั่ว) ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ผลที่เป็นกุศลอันเป็นอารมณ์ฝ่ายที่ดีงาม ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสงส์ของภิกษุผู้สำรวมอินทรีย์ไว้ในปมาทวิหารีสูตรความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทอย่างไร เมื่อภิกษุสำรวมอินทรีย์ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) จิตก็ไม่แสไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุเมื่อภิกษุนั้นมีจิตไม่แสไปแล้วปราโมทย์ก็เกิด เมื่อภิกษุเกิดปราโมทย์แล้วปิติก็เกิด เมื่อภิกษุมีใจเกิดปิติกายก็สงบ ภิกษุผู้มีกายสงบก็อยู่สบาย จิตของภิกษุผู้มีความสุขก็ตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วธรรมทั้งหลายก็ปรากฏเพราะธรรมทั้งหลายปรากฏภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทอย่างแท้จริง ... (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเนื้อความที่ยกมา แสดงให้เห็นว่าผู้ที่สำรวมระวังรักษาอินทรีย์ ย่อมได้รับผลของการปฏิบัติ กล่าวโดยรวม มี 5 ประการ คือ 1) จิตไม่ส่ายไปในอารมณ์ที่พอใจและไม่พอใจ (สุข และทุกข์) 2) อินทรีย์ย่อมผ่องใส คือ มีความสงบกาย วาจาและใจ อันเป็นความบริสุทธิ์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย 3) ได้ความปราโมทย์ คือ มีอารมณ์ดีสดชื่นเบิกบานอยู่เสมอ 4) ได้ปิติ คือ มีความภาคภูมิใจในอารมณ์ปัจจุบัน เพราะไม่หวั่นไหวในอารมณ์อื่น 5) ได้ปัญญา คือ มีความรู้แจ้งในความจริงที่ปรากฏขึ้น ปล่อยวาง (อุเบกขา) ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป ไม่ยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์ทั้งปวง ดังนั้น ผู้มีศีลบริสุทธิ์ มีสมาธิตั้งมั่น และมีปัญญารู้เท่าทันอารมณ์ อินทรีย์ของผู้ที่ฝึกดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ทั้งในขณะที่ตื่นและหลับ

2. ผลการปฏิบัติตามหลักสมณะและวิปัสสนา

ผลที่เกิดจากการปฏิบัติต่อจจริต ผู้วิจยมุ่งจะศึกษาถึงผลของการปฏิบัติต่อราคจริต โทสจริต โมหจริต สัทธาจจริต พุทธิหรือญาณจจริต และวิตกจจริต ดังนี้

1) ผลการปฏิบัติต่อราคจริต

บุคคลผู้ได้ฝึกราคจริต ด้วยอสุภกัมมัฏฐาน 10 อย่าง ย่อมได้รับอานิสงส์ของการปฏิบัติ กล่าวโดยรวม มี 5 ประการ คือ 1) จิตคลายความกำหนัดยินดีในรูปที่น่าใคร่ น่าพอใจ ทั้งกายตนและกายผู้อื่น 2) เกิดความสดต้งเวชในรูปทั้งปวง เต็มไปด้วยความไม่สะอาด มีสิ่งปฏิกูลน่ารังเกียจ 3) ไม่หลงไหล ไม่ยึดมั่นถือมั่นในรูป 4) มีจิตตั้งมั่นแนบแน่นในอารมณ์ปัจจุบัน ไม่หวั่นไหวไปตามกระแสสังขม (แพะชัน) 5) ได้ปฐมฌาน คือ “มีวิตก วิจารณ์เป็นกำลัง เพราะจิตไม่สามารถตั้งอยู่ได้ด้วยอารมณ์มีกำลังทรมาน กล่าวคือ อสุภเป็นสิ่งที่ปฏิกูลไม่สามารถจะผูกจิตให้ตั้งมั่นอยู่ได้ ต้องอาศัยวิตกวิจารณ์เท่านั้นตรึงจิตไว้ จิตจึงจะตั้งอยู่ได้” (พระปัญญา ธนปณฺโณ, 2542) ผล 5 ประการนี้ย่อมกำจัดความกำหนัดในราคะ อันเป็นอารมณ์ภายในให้หายไป และบุคคลย่อมเห็นโทษของอารมณ์รูปที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

2) ผลการปฏิบัติต่อโทสจริต

บุคคลผู้ได้ปฏิบัติต่อโทสจริตด้วยเมตตาพรหมวิหาร ย่อมได้รับอานิสงส์ของการปฏิบัติ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในเมตตาสูตร มี 10 ประการ คือ 1) หลับเป็นสุข 2) ตื่นเป็นสุข 3) ไม่ฝันร้าย 4) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย 5) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย 6) เทวดารัก 7) ไฟก็ดี พืชก็ดี ศัสตราภีดี ไม่สามารถทำอันตรายได้ 8) จิตย่อมเป็นสมาธิได้เร็ว 9) สีหน้าผ่องใส 10) เมื่อยังไม่บรรลุนิพพานขั้นสูงก็จะไปเกิดในพรหมโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สำหรับอานิสงส์ 10 ประการนี้ ย่อมเป็นผลที่เกิดจากการเจริญเมตตาพรหมวิหาร เพื่อกำจัดอารมณ์โกรธให้หายไป และยังทำให้โลกที่เราอยู่อาศัยมีความงดงาม ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากการเบียดเบียน ท่านจึงกล่าวว่า เมตตาธรรมค้ำจุนโลก

3) ผลการปฏิบัติต่อโมหจริต

บุคคลผู้ได้ปฏิบัติต่อโมหจริตด้วยการเจริญปัญญา ย่อมได้รับอานิสงส์ของการปฏิบัติ กล่าวโดยรวม มี 5 ประการ คือ 1) สามารถจำเรื่องที่ได้อินได้ฟังมา และถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้เข้าใจถูกต้อง 2) สามารถคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่ศึกษามาแล้ว ได้อย่างมีเหตุผล เชื่อถือได้ 3) ทดลองปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามทฤษฎี 4) มีความเข้าใจในอารมณ์ต่างๆ ไม่หลงงมงาย และเลือกปฏิบัติได้ 5) มีความฉลาดรู้แจ้งในอารมณ์ ไม่ตกเป็นทาส, อานิสงส์ 5 ประการนี้ กล่าวได้ว่า เป็นแสงสว่างที่เกิดจากการเจริญอบรมปัญญา เพราะปัญญาที่บุคคลเจริญแล้วย่อมได้สว่าง

4) ผลการปฏิบัติต่อสัทธาจริต

สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติต่อสัทธาจริตด้วยการเจริญอนุสสติ 3 ประการ คือการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ย่อมได้รับอานิสงส์หรือผลของการปฏิบัติ มี 12 ประการ คือ 1) เกิดความนับถือยำเกรงต่อพระรัตนตรัย 2) มีความศรัทธาในพระรัตนตรัยมากยิ่งขึ้น 3) เป็นผู้มีความไพบุลย์แห่งสติ 4) เป็นผู้มีความไพบุลย์แห่งปัญญา 5) เป็นผู้มากไปด้วยปีติ และปราโมทย์ 6) อดทนต่อความกลัวสิ่งต่างๆ ได้ 7) สามารถอดกลั้นทุกขได้ 8) มีความรู้สึกรู้ว่าได้อยู่ใกล้กับพระรัตนตรัย 9) สมควรเป็นที่บูชาของคนทั้งหลาย 10) จะมีจิตน้อมไปในสู่คุณธรรมอันสูงยิ่ง คือพระนิพพาน 11) เมื่อมีการประจวบกับอารมณ์หรือสิ่งเร้าภายนอกที่จะพึงล่วงละเมิด ความละเอียดต่อบาปย่อมปรากฏราวกะเห็นพระรัตนตรัยอยู่เบื้องหน้า 12) เมื่อยังไม่บรรลुकุณที่ยิ่งขึ้นไปย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า, ผลการปฏิบัติ 12 ประการนี้ ย่อมเป็นผลที่เกิดจากการเจริญอนุสสติ 3 อย่าง เพื่อกำจัดอารมณ์ภายในที่เป็นสัทธาจริตให้หายไปจากการหลงงมงายในความเชื่อที่ไร้เหตุและผล และยังได้ทั้งฝั่งอันประเสริฐเพื่อให้อัจฉริยะเป็นอารมณ์

5) ผลการปฏิบัติต่อพุทธิจริต

สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติต่อพุทธิจริตหรือญาณจริต ด้วยการพิจารณาพระไตรลักษณ์ ย่อมได้รับอานิสงส์ของการปฏิบัติ มี 10 ประการ คือ 1) ย่อมเป็นผู้ไม่ประมาทหมัวเมาในชีวิต เพราะรู้ว่าไม่แน่นอนจึงรีบสร้างคุณงามความดี 2) ได้อนริตตสัญญาคือ ความไม่น่ายินดีในภพทั้งปวง 3) ไม่นิยมยินดีในสิ่งที่ได้มา และสิ่งที่สูญเสีย 4) ละความยินดีในโลกเสียได้ 5) ไม่มากไปด้วยการสะสม 6) ไม่โลภอยากได้ในสิ่งของ ทรัพย์สมบัติทั้งปวง 7) ปราศจากความตระหนี่ ไม่เห็นแก่ตัว 8) อนิจจสัญญาย่อมเกิดขึ้นคือ รู้สึกถึงสภาวะความไม่เที่ยงแท้แห่งสังขารอยู่ตลอดเวลา 9) ทุกขสัญญาย่อมเกิดขึ้นคือ รู้สึกถึงสภาวะที่บีบคั้น แห่งสังขารอยู่ตลอดเวลา 10) อนัตตสัญญาย่อมเกิดขึ้นคือ รู้สึกถึงความไม่ใช่ตัวตนเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ, ผลของการปฏิบัติ 10 ประการนี้ ย่อมเพิ่มพูนความรู้ในการพิจารณาให้มากยิ่งขึ้นจนมองเห็นตามความเป็นจริงของสังขาร ปล่อยวางต่ออารมณ์ที่เป็นกุศล และอกุศล มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว คือ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

6) ผลการปฏิบัติต่อวิตกจริต

บุคคลผู้ได้ปฏิบัติต่อวิตกจริต ด้วยการเจริญอานาปานสติ ย่อมได้รับอานิสงส์ของการปฏิบัติกล่าวโดยรวม มี 12 ประการ คือ 1) สามารถตัดความวิตกกังวล มีกามวิตกเป็นต้น เพราะเป็นธรรมอันละเอียดและประณีต 2) มีธรรมเป็นเครื่องพักอยู่อันละมุนละไม (วิหารธรรม) และเป็นสุข 3. เมื่อเจริญมากแล้ว ย่อมยังสติปัญฐาน 4 โพชฌงค์ 7 และวิมุตติให้บริบูรณ์ 4. ย่อมกำหนดรู้อายุสังขารของตนว่าจะอยู่ได้นานเท่าใด และรู้กาลที่จะปรินิพพาน 5. หลับเป็นสุขไม่ตื่นรน 6. ตื่นเป็นสุข คือมีใจเบิกบาน 7. มีร่างกายสงบเรียบร้อย 8. มีความละเอียด และเกรงกลัวต่อบาป (หิริโอตตปปะ) 9. นำเลื่อมใส 10. มีอหยาศัยประณีต 11. เป็นที่รักของคนทั้งหลาย 12) ถ้ายังไม่สำเร็จมรรคผลนิพพาน เมื่อแตกกายทำลายขันธ ย่อมมีสุคติในโลกสวรรค์, ผลของการปฏิบัติ 12 ประการนี้ ย่อมเป็นผลที่เกิดจากการเจริญอานาปานสติ เพื่อกำจัดอารมณ์แห่งความวิตกกังวลให้หายไป อยู่แต่กับอารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน อันมีผลสูงสุด ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในผลสูตร ว่า “ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย อานาปานสติอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ พึงหวังได้ผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คืออรรถผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีชีวิตมั่นอยู่เป็นพระอนาคามี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เนื้อหาตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

จริต	การปฏิบัติต่ออารมณ์ตามจริต	ผลของการปฏิบัติต่ออารมณ์ตามจริต
ราคจริต	กำหนดอสุภะ 10 โดยพิจารณาเห็นว่าสังขารร่างกายนี้เป็นสิ่งน่าเกลียด ไม่สวยงาม	กำจัดความรู้สึกกำหนดในกามคุณซึ่งเกิดจากความเห็นว่าสวยงาม
โทสจริต	แผ่เมตตาพรหมวิหาร ตั้งความปรารถนาดีต่อผู้อื่น	กำจัดความโกรธ หงุดหงิด โมโห
โมหจริต	เจริญสุตมยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการศึกษาเล่าเรียน) จินตามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการคิด พิจารณาอย่างถูกต้อง) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจอย่างถูกต้อง)	กำจัดความหลง ความเข้าใจผิดต่อสังขารทั้งหลาย
สัทธาจริต	ระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์	เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างมีเหตุผล คือเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อและเกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติตาม
พุทธิจริต	พิจารณาพระไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ ทนได้ยาก (ทุกข์) และความไม่มีตัวตน (อนัตตา)	เข้าใจสังขารทั้งหลายตามความเป็นจริง ถ่ายถอนความพอใจ ไม่พอใจในสังขารเหล่านั้นที่ยึดมั่นไว้ด้วยความหลง
วิตกจริต	เจริญอานาปานสติ 16 ชั้น	กำจัดความเครียด วิตกกังวล

สรุป

จากการศึกษาเรื่องการปฏิบัติต่ออารมณ์ตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า วิธีการปฏิบัตินั้นมี 2 วิธี คือวิธีการควบคุมอารมณ์โดยใช้หลักการตามที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำ คือการใช้สติมากำหนดควบคุมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ส้ารรมระวังตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ไม่ให้สายออกไปรับอารมณ์ที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ ปฏิบัติด้วยความเพียร ความอดทนอย่างต่อเนื่อง จนจิตเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด แล้วจิตก็จะมีกำลังตั้งมั่นไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ที่มากระทบ ส่วนวิธีที่ 2 คือ การปฏิบัติตามต่ออารมณ์ตามหลักสมถะและวิปัสสนา ซึ่งมีหลักธรรมที่จะนำมาเป็นอารมณ์อันเหมาะสมกับจริตทั้ง 6 โดยวิธีการนำเอาอสุภะ 10 มากำหนดพิจารณาเป็นอารมณ์เพื่อกำจัดความกำหนัดในกามคุณ รักสวยงาม (ราคจริต) การแผ่เมตตาพรหมวิหาร 4 เพื่อกำจัดความโกรธ (โทสจริต) การเจริญปัญญา 3 เพื่อกำจัดความหลง (โมหจริต) การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย 3 เพื่อเกิดความเลื่อมใส (สัทธาจริต) การพิจารณาพระไตรลักษณ์ 3 เพื่อถอนความพอใจ ไม่พอใจในโลภียวิสัย (พุทธิจริต) และการเจริญอานาปานสติ 16 ชั้น เพื่อกำจัดความเครียด วิตกกังวล (วิตกจริต) ผลที่ได้รับจากการปฏิบัตินั้นคือเป็นผู้มีอินทรีย์แก่กล้า มีสติมั่นคง ระลึกรู้ได้ ไม่หลงลืม มีความละเอียด และเกรงกลัวต่อบาป อารมณ์ดี จิตใจมั่นคง มีความสะอาดบริสุทธิ์กาย วาจาและใจ

เอกสารอ้างอิง

- พระพุทธโฆสาจารย์. (2548). คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส จำกัด.
- พุทธทาสภิกขุ. (2548). บรมธรรมภาคปลาย. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พระปัญญา ธนปญโญ. (2542). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุจินต์ บริหารวนเขตต์. (2560). ปรมัตถธรรมสังเขป. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา.

วิเคราะห์คุณสมบัติของพ่อค้าในเสรีวานิชชาดก

An analysis of the properties of merchants in Serivavanichjataka

พระปลัดภักตร์วัฒน์ สิลเตโช (โพนสิงห์)
Phra Palad Phakarawat Silatecho (Phon Sing)
วัดกลาง พระอารามหลวง จ.กาฬสินธุ์
WatKlang, Kalasin Province
E-mail: Cheerzaa22@gmail.com

Received: 15 April 2021; Revised: 22 April 2021; Accepted: 2 May 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณสมบัติของพ่อค้าในเสรีวานิชชาดก พบว่า เสรีวานิชชาดกเป็นชาดกเกี่ยวกับภิกษุผู้ตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดด้วยความพากเพียร แต่ยังไม่เห็นผลก็บังเกิดความท้อแท้ หมดกำลังใจคลายความเพียรลงและเป็นต้นเหตุความผูกอาฆาตของพระเทวทัตที่มีต่อพระพุทธเจ้า ในคราวเป็นพ่อค้าเสรีวะผู้ใจคดที่ทำการค้าที่เก็งกำไร ด้วยด้วยเจ้าเล่ห์ มารยา มุสาวาทเพราะความโลภของตน

คุณธรรมของพ่อค้าที่ดีในเสรีวานิชชาดก: กระบวนการไปสู่ความสำเร็จของพ่อค้าจะต้องมีคุณธรรม 5 ประการ 1) ด้านสัจจะ จริ่งใจ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ต่อลูกค้า มอบบริการที่ดีเพื่อให้ลูกค้าพึงพอใจ นำไปสู่การซื้อซ้ำได้ในอนาคต 2) ด้านหิริ เกิดความละอายใจแก่ตนเองไม่คิดเอาเปรียบเบียดเบียนคโกงลูกค้า 3) ด้านโอตตปปะ เกิดความกลัวว่าหากคิดเอาเปรียบเบียดเบียนคโกงลูกค้า ใครรู้เข้าการค้าขายของตนต้องฉิบหาย 4) ด้านปิยวาจา การกล่าวคำสุภาพพูดด้วยความเมตตา ไม่ทำร้ายทำลายผู้อื่น ย่อมประสบความสำเร็จในการขายโดยง่าย 5) ด้านอโลภะ จิตใจของพ่อค้าที่ไม่ปล่อยให้ความอยากได้ครอบงำใจ จึงไม่ทำผิดศีลธรรมและกฎหมาย ในส่วนของบรรพชิตต้องมี หิริ โอตตปปะ ประจำใจ ถึงจะมีกิเลส คือความหลง ความโลภ ความโกรธ อยู่ในจิตใจ แต่มีคุณธรรมคือหิริ โอตตปปะ ประจำใจ ย่อมนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ตนเอง และพระพุทธศาสนาสืบไป บัณฑิตเมื่อรู้ธรรมย่อมปฏิบัติตามธรรม ความรู้ที่นั่นย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแก่เขา

คำสำคัญ: คุณสมบัติ, พ่อค้า, เสรีวานิชชาดก

Abstract

The purpose of this article is to study the qualities of merchants in the Serivavanichjataka. It was found that Serivavanichjataka: is a Jataka about a monk who intends to strictly practice the Dhamma with diligence. but still did not see the result, then became discouraged discouraged, loosened his perseverance, and was the cause of Devadatta's hatred towards the Buddha As a crooked free trader who trades speculatively with cunning, deceit, lying because of their greed

The virtue of a good merchant in Serivanitjataka: The process of success of a merchant must have 5 virtues. Provide good service to make customers satisfied. Leading to repeat purchases in the future Anyone who knows their trade will be dismayed. Do not harm others Will be successful in selling easily therefore not violating morals and laws On the part of the monks, there must be Hiri ottappa in the mind. Even if there is defilement, that is, delusion, greed, and anger in the mind, but having the virtue, Hiri ottappa in the mind, will bring prosperity to oneself. and Buddhism continued A wise man, when he knows the dharma, will follow the dharma. That knowledge is for his prosperity.

Keywords: properties, merchants, Serivavanichjataka

บทนำ

ปัจจุบันโลกกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจขั้นรุนแรง ส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง ทำให้สังคม สภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยรวม ได้รับผลในเชิงลบสภาวะดังกล่าวทำให้ทุกประเทศต่างพยายามหาทางออกเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศตัวเองอย่างสุดความสามารถและประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน (นางสาวกรนิภา ศักดิ์แสง, 2558) ในปัจจุบันนี้ไม่ว่าบุคคลในสถานะไหนอยู่ในสายงานหรือองค์กรใดก็ตามพ่อค้าแม่ขายก็ดี ย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดีให้เราได้ศึกษาอุปนิสัยใจคอของคนเหล่านั้น ดังเช่นบุคคลในพุทธกาลท่านหนึ่งคือ พระเทวทัต เป็นบุคคลในพระพุทธศาสนาที่มีประวัติน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เป็นผู้ที่พุทธศาสนิกชนรู้จักกันเป็นอย่างดี เท่ากับที่รู้จักพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ และพระอานนท์เป็นต้น ท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ถึงแม้ว่าจะเป็นบทบาทในด้านลบก็ตามเพราะท่านทำให้พุทธศาสนิกชนรู้จักถึงพระทัยของพระพุทธองค์เป็นอย่างดียิ่งในหลาย ๆ เรื่อง เป็นต้นว่าทำให้รู้ว่าพระพุทธองค์เป็นผู้มีพระทัยสม่ำเสมอในสัตว์ทั้งหลาย คือ ในนายขมังธนู ในพระเทวทัต ในโจรองคฺคูลิมาล ในช่างธนบาลและในพระราหุล (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532) ไม่แยกบุคคลว่ารักใคร่ในพระองค์หรือว่าเป็นศัตรูกับพระองค์และยังทำให้เห็นถึงความจงรักภักดีอันมั่นคงยิ่งของเหล่าพระสาวกตัวอย่างเช่นพระอานนท์ เมื่อคราวที่พระเทวทัตให้ความอภัยขังปล่อยขังนาฬาคีรีเพื่อประสงค์จะปลงพระชนม์พระพุทธองค์ พระอานนท์ก็ได้แสดงความจงรักภักดีโดยการเอาตัวเข้าไปขวางทางมาของขังไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า แม้พระเทวทัตจะไม่ได้ทำกรรมดีด้วยตนเองก็ตาม แต่ว่าการกระทำของท่านนั้นก็ทำให้คุณความดีของบุคคลอื่นปรากฏอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงการเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ไม่ว่าจะเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ดีหรือ แม้แต่เรื่องทีพระองค์เคยตัดไว้ก็ดีอาทิเช่น เรื่องชาดกที่มีชื่อว่านิทานชาดกเสรีวาทนิชาดก เป็นชาดกที่ว่าด้วย ปฐมเหตุแห่งการอาฆาตจองเวรทีพระเวททัตมีต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเรื่องนี้ผู้วิเคราะห์เห็นว่ามี ความสอดคล้องอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันเพราะไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสาเหตุและเนื้อหาและบทสรุปทีมีในชาดกเรื่องนี้ บอกให้เห็นว่าคนเราเมื่อหวังจะเอามักจะประสบแต่ปัญหาแต่ถ้าไม่หวังจะเอาหรืออยากได้จนเกินไปก็จะมีแต่ สิ่งทีเข้ามาในชีวิตคือสิ่งดีๆ นั่นเอง ดังพ่อค้าใจซื่อตรงกับพ่อค้าใจคดในเรื่อเสรีวาทนิชาดก

ค้าขายหรือขาย ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง เอาของแลกเงินตรา โอนกรรมสิทธิ์ให้แก่กันโดยตกลงกันว่า ผู้รับโอนจะใช้ราคาแห่งทรัพย์สินนั้น มีหลายลักษณะคือ ชำระเงินใน ขณะทีซื้อขายกัน เรียกว่า ขายเงินสด ขายโดยยอมเก็บเงินอันเป็นราคาของในวันหลัง เรียกว่า ขายเชื่อ เอาเงิน เขามาโดยยอมตนเข้ารับใช้ การงานของเจ้าเงิน เรียกว่าตัวลงเป็นทาส (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) พระพุทธศาสนากล่าวถึง การค้าขายทีดีว่าผู้ขายควรมีคุณสมบัติ คือ มีปัญญา มีความรับผิดชอบต่ออาชีพของ ตนเอง มีความสุจริตเป็นรากฐานของการประกอบธุรกิจ สุจริตใจในการกล่าววาจา มีคุณธรรมในจิตใจ เช่น มี ความซื่อสัตย์และจริงใจกับลูกค้า มีวิสัยทัศน์ ดังหลักคำสอนว่าผู้ค้าขายต้องมีสายตาไกล คือ การนึกถึงสิ่งทีตนจะ นำมาขายว่าถูกต้องหรือไม่ ผิดกฎหมายอะไรหรือไม่ เป็นสินค้าทีต้องห้ามหรือไม่ การมีมุมมองถึงอนาคตแล้วรู้ สิ่งทีพึงขายว่า ราคาต้นทุนทั้งหมดเท่าไรต้องการกำไรเท่าไร ควรจะขายในราคาเท่าไร ถึงเป็นผู้ฉลาดทีควร เลือกลงจะซื้อจะขายในสิ่งทีตนพึงจะซื้อแล้วได้กำไร (ปราโมทย์ ยอดแก้ว, 2556) การขาย (Selling) คือ การ ตอบสนองความต้องการของลูกค้า เราต้องค้นหาให้พบว่าลูกค้าต้องการอะไร และสามารถตอบสนองความ ต้องการของเขาได้ ทั้งนี้เพราะสินค้าและบริการทีมีอยู่บนท้องตลาดมีอยู่มากมายหลายชนิด แตกต่างกันไปตาม ลักษณะ คุณประโยชน์ คุณสมบัติและลักษณะของการใช้งาน ดังนั้น การขายสินค้าจึงเป็นงานทีแตกต่างกัน ตามลักษณะของสินค้าและบริการ ตลอดจนนโยบายของกิจการนั้นๆ ด้วยเหตุนี้พนักงานต้องใช้ความสามารถ เฉพาะตัวสูงมากจึงจะประสบความสำเร็จได้ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งทีต้องศึกษาว่า การขายมีประเภทใดบ้าง และ ลักษณะของการขายนั้นเป็นอย่างไร เพื่อจะได้นำไปใช้กับลูกค้าได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม (พอเจตรึ เรื่อง กลัด, 2552) ผู้ขายต้องแสวงหาหนทางทีจะนำไปสู่ความสามารถในการทำกำไร คือ การสร้างความพอใจให้กับ ลูกค้าอย่างต่อเนื่อง ผู้ขายจึงจำเป็นต้องพูดและต้องระมัดระวังในการตอบคำถามลูกค้าและเป็นนักฟังทีดี การ ทีผู้ขายจะนำเสนอสินค้าให้ขายได้จะต้องมีความเข้าใจหลายๆ อย่าง เช่น เข้าใจในหลักการ เสนอเทคนิคการ ขายความเข้าใจพฤติกรรมของลูกค้าสามารถตอบข้อโต้แย้งของลูกค้าได้ สามารถแก้ไขปัญหาคณะหน้าต่อ คำถามและการปฏิเสธเลือกใช้การพูดให้เหมาะสมกับลูกค้าแต่ละประเภท การวิเคราะห์และค้นหาเบื้องหลัง ของการเสนอเทคนิคการขายการเลือกใช้คำพูดให้เหมาะสมกับการเสนอขาย มีเข้าใจเรื่องราคา เรื่องการ เปรียบเทียบกับคู่แข่ง เรื่องความไม่พร้อมตัดสินใจซื้อของลูกค้าและเรื่องคุณภาพสินค้า (ภรณ์ โพธิ์ทอง, 2551)

ผู้ประกอบการ (Entrepreneur) เป็นผู้ขาย ผู้ผลิตเพื่อขาย ผู้ส่งหรือนำเข้ามาเพื่อขายหรือผู้ซื้อเพื่อ ขายต่อซึ่งสินค้าหรือผู้ให้บริการและหมายความรวมถึงผู้ประกอบการโฆษณาด้วย (สถิตย์ นิยมญาติ, 2546) เป็นผู้ทีพยายามสร้างผลกำไรทีเกิดจากความคิดริเริ่มของตนเอง เป็นบุคคลทีมีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจ แบบทุนนิยม ทีคิดและค้นพบโอกาสทางธุรกิจใหม่ๆ เป็นผู้จัดหาเงินทุนเพื่อก่อตั้งธุรกิจ ดูแลระบบงานภายใน ธุรกิจ และบริหารการดำเนินงานของธุรกิจ เพื่อกำหนดสินค้าและบริการให้แก่ผู้บริโภคเป็นเจ้าของธุรกิจและ มองเห็นถึงโอกาสทีธุรกิจจะทำกำไรโดยการผลิตสินค้าชนิดใหม่มาเสนอขายในตลาดด้วยกระบวนการผลิตแบบ ใหม่ๆ ทีให้ประสิทธิภาพดีกว่าเดิมผู้ประกอบการเป็นผู้ทีแสวงหาเงินทุน เพื่อรวบรวมปัจจัยในการผลิตและ

จัดการบริหารเงินทุนและปัจจัยการผลิต เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้ประกอบการจะต้องมีความกระตือรือร้น คิดค้นวิธีที่จะนำเอาปัจจัยการผลิตต่างๆ ที่มีอยู่มาผ่านกระบวนการผลิตจนทำให้เกิดเป็นสินค้าแปลกใหม่ออกสู่ตลาด เกิดผู้ประกอบการใหม่มีการแสวงหาตลาดหรือช่องทางที่ทำให้เกิดกำไรอยู่ตลอดเวลา เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ให้กับสินค้าตัวเดิมอยู่เสมอ หรือปรับปรุงกระบวนการผลิตเดิมให้ดีขึ้น เพื่อลดต้นทุนการผลิตพยายามหาข้อบกพร่องแล้วทำการปรับปรุงให้ดีขึ้นติดตามข่าวสารต่างๆ ที่ในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ตลอดจนการศึกษาและนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการดำเนินงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้ดีขึ้น (นางสาวกรรณิกา ศักดิ์แสง, 2558) ดังนั้น ผู้ค้าขายจึงต้องขายสิ่งที่เหมาะสม ให้กับคนที่เหมาะสม ในเวลาที่เหมาะสม ยึดในหลักคุณธรรมและพัฒนาการขายของตนอยู่เสมอ

การค้าขายตามหลักพระพุทธศาสนา

กระบวนการไปสู่ความสำเร็จของพ่อค้าว่าพ่อค้าที่จะได้มาซึ่งโภคทรัพย์เป็นอันมากจะต้องมีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ จักขุมา หมายถึงพ่อค้าจะต้องเป็นผู้มีความรู้ในธุรกิจที่ตนจะทำหรือทำอยู่ วิรุโรรุ หมายถึง พ่อค้าจะต้องเป็นผู้ฉลาดในการจัดการ และนิสสยสัมปันโน หมายถึงพ่อค้าเป็นผู้มีคนคอยสนับสนุนด้านเงินทุนและอื่น ๆ ในส่วนของบรรพชิต กล่าว ถึงกระบวนการไปสู่ความสำเร็จของบรรพชิตว่าพ่อค้าที่จะได้มาซึ่งกุศลธรรมเป็นอันมากจะต้องมีคุณสมบัติ 3 ประการ จักขุมา หมายถึง เป็นผู้มีความเห็นถูกต้อง รู้จักกรรมแห่งสัมมาปฏิบัติ วิรุโรรุ หมายถึง เป็นผู้มีความเพียรในการสำรวม ระวังจิตของตน และนิสสยสัมปันโน หมายถึง การมีครูบาอาจารย์ที่ดีคอยแนะนำ สั่งสอนในหนทางแห่งปาปนิคสูตรได้ผูกโยงเอาหลักธรรมที่เป็นฝ่ายปฏิบัติอื่นๆ มาเป็นเครื่องเมืองในการก้าวเดินไปสู่ความสำเร็จในแต่ละขั้น กล่าวคือ ขั้นตอนการศึกษาหาความรู้ ขั้นตอนในการจัดการด้วยความเพียรและเอาใจใส่และขั้นตอนในการแสวงหาผู้รู้ ผู้สนับสนุน ดังนั้นผู้ที่ศึกษาเสรีวณิชชาดกจะได้เห็นกระบวนการไปสู่ความสำเร็จได้ทั้งในภาพรวมและแนวปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เสรีวณิชชาดกจึงเป็นเหมือนการรวบรวมหมวดธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จเข้ามาไว้ ด้วยกันแล้วแยกออกมาเป็นหมวดหมู่ อย่างเป็นขั้นเป็นตอนอีกครั้งหนึ่ง ผู้ที่ดำเนินหลักการตามแนวของเสรีวณิชชาดกจึงสามารถประสบความสำเร็จได้อย่างแน่นอนโดยไม่ต้องสงสัย

เสรีวณิชชาดก จะต้องใช้การประยุกต์ใช้หลักธรรมกับหลักการ 3 ขั้นตอน กล่าวคือหลักการในขั้นจักขุมา พ่อค้าจะต้องเป็นผู้มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ต่อธุรกิจ มีหลัก ธรรมสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ดังต่อไปนี้การแสวงหาความรู้ด้วยการใช้หลักโปรโตโสมะร่วมกับโยนิโสมนสิการจนเกิดมาสัมมาทิฐีในการประกอบสัมมาชีพ โดยพิจารณาใน 7 ด้านตามหลักสัปปริสธรรม

หลักการในขั้นวิรุโรรุ เป็นขั้นตอนบริหารกิจการค้าขายให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จใค้อาจแยกการจัดการออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 การบริหารการผลิต พ่อค้าที่สมควรประกอบการค้าขายที่เป็นสัมมาอาชีพะ คือ การเว้นเสียจาก มิจฉวนิชชา นอกจากนี้ การผลิตสินค้าจะต้องนำหลักธรรมอื่น ๆ มาใช้กำกับ การผลิตสินค้า เพื่อความมั่นคงทางธุรกิจอย่างยั่งยืน คือ ความซื่อสัตย์ (สัจจะ) คือ การผลิตสินค้าต้องทำให้มีคุณภาพสมราคา อัถถจริยา คือ กระบวนการผลิตสินค้า และตัวสินค้าต้องเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ และที่สำคัญเป็นที่ยอมรับ ของสาธารณะ สมานัตตตา คือ ต้องผลิตสินค้าด้วยคุณภาพที่ดีเสมอต้นเสมอปลาย ทั้งในด้านเวลา

ส่วนที่ 2 การบริหารบุคลากร ต้องใช้หลักทศ 6 ในสังคาสสูตรแสดงเรื่องนี้ไว้ กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานะต่าง ๆ และ ข้อหนึ่งที่ทรงตรัสถึง คือ หลักปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ซึ่งฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยดีแล้ว ฟังปฏิบัติตอบแทนด้วยข้อวัตรปฏิบัติของตนด้วยดีเช่นกัน ดังจะได้แสดงวิธีการประยุกต์ใช้ใน 2 ประเด็น ประเด็นที่ 1 เจ้าของกิจการฟังปฏิบัติต่อบุคลากรหรือลูกจ้าง กล่าวคือ ต้องเลือกใช้คนให้ ถูกกับงานตรงกับความสามารถและให้ผลตอบแทนให้เหมาะสมกับความสามารถ รวมถึงต้องรักษาพยาบาลยามเจ็บไข้และให้ได้รับสวัสดิการที่เหมาะสม นอกจากนี้ ยังต้องให้การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้มากขึ้น ให้โอกาสได้ทดลองงาน ใหม่ที่นำท้าทายและให้การสนับสนุนให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่ที่สูงขึ้นไม่ตั้งรังให้ จมปลักในตำแหน่งเดิม ประเด็นที่ 2 บุคลากรหรือลูกจ้างฟังปฏิบัติต่อเจ้าของกิจการหรือนายจ้าง กล่าวคือ ทำงานตรงเวลาสม่ำเสมอและทำงานอย่างเต็มที่ มีกำลังความสามารถ ไม่เอาเปรียบนายจ้างหรือไม่อุ้งงาน นอกจากนี้ต้องไม่ฉ้อโกง หรือลักขโมยทรัพย์สินของนายจ้าง รวมถึงให้ความเคารพและยกย่องนายจ้างของตนให้เป็นที่ทราบแก่คนทั้งหลาย ไม่นินทากล่าวร้ายนายจ้างของตนการตลาด อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนที่ 3 การบริหารการเงิน พ่อค้าจะต้องแบ่งโภคสมบัติ ที่หามาได้ออกเป็น 4 ส่วน หนึ่งส่วน แบ่งใช้สำหรับการใช้สอย อีกสองส่วนแบ่ง สำหรับประกอบการงาน หนึ่งส่วนที่เหลือ เก็บไว้ในยามจำเป็นและควรใช้ อย่างเหมาะสมกับฐานะของตนและฟังประกอบแต่ทางเจริญเว้นเสียจากทางเสื่อมจากโภคทรัพย์ มีการไม่ติดอยู่ในอบายมุขทั้ง 6 เป็นต้น

ส่วนที่ 4 บริหารการตลาด ในการทำการตลาดต้องมีหลักพุทธธรรมหลายประการมากำกับไว้เป็นหลักปฏิบัติ ซึ่งจะได้แสดงการประยุกต์ใช้ดังต่อไปนี้ ในการทำการตลาดสิ่งที่ต้องพิจารณา มี 3 ประการ คือ ประการที่ 1 ความเหมาะสมด้านราคา พ่อค้าพึงยินดีในราคาที่เหมาะสม (ความสันโดษ) ควรจะมีความซื่อตรงในการตั้งราคาสินค้า เมื่อสินค้า มีต้นทุนการผลิต การบริหารจัดการ การขนส่งเท่าไร ก็คิดราคาต้นทุนนั้น + กำไรอย่างสมน้ำสมเนื้อ (สัจจะ) ประการที่ 2 ปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ขายและผู้ซื้อ ในที่นี้หมายถึง เจ้าของผู้ประกอบการและพนักงานขายจะต้องมีความปรารถนาดีที่จะให้ลูกค้าได้ใช้สินค้าและบริการที่มีคุณภาพ ราคาเหมาะสม ไม่ หลอกหรือเอาเปรียบลูกค้าการแสดงความจริงใจ (สัจจะ) ใช้วาจาสุภาพไพเราะ อ่อนหวานสมานสามัคคี มีวาจาอันเป็นที่รัก (ปิยวาจา) พ่อค้าหรือพนักงานขาย จะต้องรู้จักวิธีการต้อนรับลูกค้าให้เกิดความประทับใจ (ปฏิสันถาร) เมื่อประสบอารมณ์ที่ไม่เป็นที่พอใจจากลูกค้า ก็รู้จักข่มใจลูกค้าให้ เย็น (ทมะ) ประการที่ 3 การบริการจัดส่งหรือบริการหลังการขาย พ่อค้าที่ดีควร จะส่งสินค้าตรงตามที่ถูกคำสั่ง (สัจจะ) ทั้งนี้คือ ต้องตรงตามลักษณะของสินค้า ตรงจำนวน ตรงทั้งเวลาและไม่แสดงอารมณ์โกรธ แต่พยายาม สร้างความเข้าใจให้แก่ลูกค้า หรือกล่าวคำขอโทษ เพื่อลดอารมณ์ของสถานที่นัดหมายด้วย รวมถึงคอยแนะนำหรือช่วยเหลือในประโยชน์ที่ควรได้จากการใช้สินค้า (อติถจริยา)

หลักการในขั้นการแสวงหาผู้สนับสนุนที่ดี (นิสสัยสัมปันโน) โดยเฉพาะ ผู้สนับสนุนด้านการลงทุนอาจแยกออกได้เป็น 2 หลักการ เพื่อนำเอาหลักธรรม มาแสดงให้เห็นการประยุกต์ใช้ให้เห็นภาพชัด คือ หลักการที่ 1 คุณสมบัติที่ดีของพ่อค้าผู้ควรได้รับการสนับสนุนจากแหล่งทุน พ่อค้าต้องมีความน่าเชื่อถือ เพื่อเป็นหลักประกันให้แหล่งทุนไว้วางใจว่าเมื่อให้การช่วยเหลือไปแล้วจะสามารถ ดำเนินธุรกิจให้ประสบผลสำเร็จและสามารถนำเงินมาคืนได้ทั้งดอกเบี้ยย ดังนั้น พ่อค้าจึงต้องยึดปฏิบัติตามแนวพุทธธรรมดังต่อไปนี้ คือ 5 ข้อ ประพฤติที่ ประกันสามัญสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์ และแสดงให้เห็นว่าพ่อค้าเป็นผู้ประกอบด้วยเมตตา ชื่อสัตย์สุจริตมีความประพฤติที่เหมาะสม พ่อค้าที่ดีต้องมีคุณสมบัติของเศรษฐี การจะเป็นเศรษฐีได้จะต้อง

ประกอบตนไปสู่ความมั่งคั่ง (ทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม) + ประพฤติตนเป็นประโยชน์แก่คนอื่นและ สังคม (อัทธจริยา) ดังได้อธิบายต่อไปนี้ พ่อค้าเป็นผู้ประกอบตนไปสู่ความมั่งคั่ง กล่าวคือ พ่อค้าผู้ประกอบอาชีพค้าขายด้วยความขยัน พ่อค้าเป็นผู้มีความมั่งคั่ง (ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นไม่ฟุ่มเฟือย) รู้จักถอดอม พ่อค้าเป็นผู้คบคนที่เป็นบัณฑิต คอยชักชวนกระทำแต่ในสิ่งที่เจริญ และพ่อค้าต้องเป็นผู้ประพฤติตนเหมาะสม แก่ฐานะของตนพ่อค้าผู้ประกอบตนเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคม หลักการที่ 2 คุณสมบัติที่ดีของบุคคลหรือองค์กรที่เป็นแหล่งทุนที่ดี ผู้กู้ยืมทุนทรัพย์นั้นจะ ต้องพิจารณาว่าแหล่งทุนที่จะทำการกู้ยืมมีคุณลักษณะตามหลักพุทธธรรมที่ดีหรือไม่ เพราะนั่นหมายถึง ความมั่นคงทางการเงินของบริษัท ดังจะได้ยกหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ต่อไปนี้ แหล่งทุนที่ดีต้องมีความมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ (คหบดี) พอที่จะช่วยเหลือกิจการของผู้กู้ยืมดำเนินไปได้จนประสบผลสำเร็จในแต่ละแผนงานประกอบด้วยเมตตาอินดีช่วยเหลือให้ธุรกิจของผู้กู้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น มากกว่ากำไรจากการกู้ยืม จนเอาเปรียบผู้กู้มากเกินไป หากผู้กู้ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจก็ยื่นมือให้ความช่วยเหลือให้พ้นวิกฤติ มากกว่าการแสวงหากำไร จากดอกเบี้ยเงินกู้ (กรรณา) และจะต้องมีความพลอยยินดีในความสำเร็จของผู้กู้ (มุทิตา) มีความยินดีรับเงินต้นและเงินดอกเบี้ยตามจำนวนที่ควรได้ ตามสัญญา โดยไม่เอาเปรียบ (สันโดษ) (พระสรพงษ์ สุธมโม (ญาติจอมอินทร์), 2559)

คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนมีความจำเป็นต้องอาศัยโภคทรัพย์เลี้ยงตนเองและครอบครัว ต้องมีปัจจัยสี่เพียงพอแก่การดำรงชีวิตจึงจะดูงาม ยังมีทรัพย์มากเท่าใด ย่อมเป็นสง่าราศีมากขึ้นเท่านั้น

ทรัพย์เป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งของผู้ครองเรือน เพราะเหตุนี้ท่านจึงเรียกว่า “หลักทรัพย์” ใครไม่มีหลักทรัพย์ก็เท่ากับเป็นคน “หลักลอย” พระพุทธองค์ทรงบอกวิธีสร้างหลักทรัพย์ หรือวิธีสร้างความร่ำรวยไว้ 4 ประการ คือ

1. ขยันทำมาหากิน ประการแรกต้องหมั่นขยันไม่เกียจคร้าน ภาษาพระท่านเรียกว่า “ลุกขึ้น” หมายถึงลุกขึ้นทำงานอาชีพของตน ไม่เกียจคร้านเห็นแก่นอนอย่างที่เราเรียกว่า “คนขี้เกียจสันหลังยาว” ไม่ว่าจะทำงานหาเงินอะไร ถ้ากล้าต่อสู้ความลำบาก ไม่เลิกล้มความเพียรง่าย ๆ ไม่ว่าจะงานจะหนักจะยากเพียงใดย่อมมีโอกาสตั้งตัวได้ในไม่ช้า

2. รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้ หาได้มาด้วยความเหน้อยากแล้ว รู้จักเก็บหอมรอมริบไม่ให้ทรัพย์สิ้นเสียหาย การป้องกันทรัพย์ให้ปลอดภัยจาก “โจรภายนอก” ทำได้ง่าย เพียงใส่ตู้เซฟปล้นกันยากอย่างดี หรือนำไปฝากธนาคารก็ปลอดภัยแล้ว แต่จะให้ปลอดภัยจาก “โจรภายใน” จริงๆ นั้นยาก คนทำมาหากินควรระวังอย่าให้โจรภายใน คือความหุรหุราฟุ่มเฟือย การตกเป็นทาสสิ่งเสพติดและการพนัน มันมาปล้นทรัพย์เป็นอันขาด เพราะโจรพวกนี้ปล้นไม่เหลือ ปล้นซ้ำปล้นซากไม่รู้จบสิ้น

3. คบมิตรดี มิตรดีของคนทำมาหากิน หมายถึง คนที่เกื้อกูลแก่อาชีพของเราได้ สามารถให้คำแนะนำให้การสนับสนุนหรือให้กำลังใจในการทำงาน คนทำมาค้าขายถ้าไปหลงคบคนหลักลอย นักเลงเหล้า นักเลงพนัน ไม่ช้าก็จะถูกชักนำไปหิวบิตติภัย มิตรชั่วถอนเสาเรือนใครต่อใครมานักแล้ว ผู้ครองเรือนจะต้องระวังให้จงหนัก

4. เป็นอยู่เหมาะสม หมายถึง จะใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะของตน มิใช่เอาฐานะคนอื่นเป็นหลักอย่างที่เราเรียกว่า “เห็นช้างขี้ขี้ข้างบ้างอย่างข้างसार” ทำงานได้เงินเดือนละห้าพันบาท ใช้จ่ายเดือนละห้าหมื่นบาท ทำจนตายก็ไม่รวย รวยอย่างเดียวคือรวยนี้

สรุปว่า การขยันทำมาหากิน ได้ทรัพย์สิ้นมาแล้วรู้จักเก็บรักษา คบหาคนดีเป็นมิตรสหายและใช้จ่ายพอเหมาะสมแก่ฐานะความเป็นอยู่ ปฏิบัติได้ตามนี้ความเป็นเศรษฐีอยู่ไม่ไกล

หลักธรรมที่ส่งเสริมการค้าขายในเสรีวานิชชาดก

1. คุณธรรม

การใช้หลักธรรมปฏิบัติในการบริหารงานทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับปฏิบัติการ และผู้บริหารระดับต้น ระดับกลาง หรือระดับสูง และคุณธรรมสำหรับนักธุรกิจ ทุกอาชีพจำเป็นต้องมีคุณธรรมเพื่อให้การทำหน้าที่ให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง คุณธรรม ประกอบด้วยหลักธรรม 4 ประการ คือ 1) หลักการครองตน 2) หลักการครองคน 3) หลักการครองงาน 4) หลักธรรมภิบาล คุณสมบัติของพ่อค้าจึงสร้างคุณธรรมให้มีในตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554)

2. สัจจะ

ความสัจ อันหมายถึง ความจริง ความเที่ยงตรง ความแท้ ซึ่งเมื่อเป็นอหยาตัย และความประพฤติกของบุคคล ก็มีคุณลักษณะเป็น 5 อย่าง คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554)

ประการแรก ความจริงต่อการทำงาน ทำอะไรทำจริงไม่ย่อท้อ ท้อแท้ ท้อถอย มีสมบัติแห่ง ความเพียร คือ ความพยายาม ความอดุสาหะ และความบากบั่น ประการที่สอง ความจริงต่อหน้าที่ ได้แก่ การทำจริงและถูกต้องสมควร ในการทำงานที่ตน ได้รับมอบหมาย ซึ่งเรียกว่าหน้าที่ ไม่ประมาท ไม่หละหลวม ไม่หลีกเลียง ไม่บิดเบือน และไม่ทำการ กลิ้งกลอก ทำหน้าที่โดยยุติธรรม ไม่ลำเอียงเพราะความรัก ความชิงความกลัว และความง้อเขลา ประการที่สาม ความจริงต่อวาจา ได้แก่การรักษาให้ได้จริงตามวาจาที่ตกลง เรียกว่ารักษาวาจาตามคำสาบาน คำปฏิญาณและคำสัญญา ประการที่สี่ ความจริงต่อบุคคล ได้แก่ ซื่อตรงต่อมิตร สวามิภักดิ์ในเจ้าของตน และกตัญญู กตเวทีต่อท่านผู้มีพระคุณ ประการสุดท้าย ความจริงต่อความดี ได้แก่ ประพฤติความดีอย่างใดก็ประพฤติจริง ให้เป็น อหยาตัยเนื้อแท้ของตนอย่างนั้นจริงๆ จนรู้สึกรู้ว่าการทำความดี เป็นเรื่องปรกติ เป็นเรื่องที่ทำง่าย ไม่หวาดหวั่นคลอนแคลน มีความเบิกบานในความดีแม้กระทำไปอย่างปิดทองหลังพระ ต่อให้ไม่มีใคร กล่าวขวัญสรรเสริญหรือไม่มีผู้ได้รู้จัก แต่ก็ยังสุขใจที่จะทำ ไม่ได้ทำเพื่อเอาหน้าหรือลวงโลก ความจริง 5 ประการนี้มีในท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นได้ชื่อว่าตั้งมั่นในสัจธรรม เป็นพลังให้ทำการต่าง ๆ สำเร็จได้ดังประสงค์ ก่อให้เกิดความเคารพรัก สักการะนั้นถือ ไม่เสื่อมคลายจิตจางจากคนทั้งหลาย และให้เกิดรสอย่างซาบซึ้งในความดีของผู้มีสัจจะอย่างอมตะ สมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสสรรเสริญไว้ ดังพระพุทธพจน์ที่เชิญขึ้นเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า “สจฺจํ หเว สาธุตฺรํ รัสสาณํ ความสัตย์แลมีรสดี ยิ่งกว่ารสทั้งหลาย”

3. อิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 หมายถึง ธรรมที่เปนครีเอ่งให้ถึงความสำเร็จ หรือ ทางแห่งความสำเร็จ มี 4 ประการคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม

จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น

วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง สอบสวนพิจารณาหรือหมายความว่า มีใจรัก พากเพียรทำเอาจิตผูกฝัง ไขปัญญาสอบสวนนี้เป็นอิทธิบาท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549)

4. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน มี 4 ประการ คือ 1) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การ งานประกอบอาชีพอันสุจริตมีความชำนาญ รู้จักใช้

ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธีจัด ดำเนินการให้ดีขึ้น 2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และ ผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังของตน ไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย 3) กัลยาณมิตรตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลใน ถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา 4) สมชีวิตา การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ใ้รายได้เหนือ รายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ มักเรียกติดปากว่า “ทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554)

5. มรรคมืองค์ 8 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554)

แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่มีหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา อันเข้มทิศทางของจิตให้ขึ้นไปในทิศทางที่ถูกต้อง

สัมมาทิฐิ เห็นชอบ เป็นความเห็นตรง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สัมมาทิฐิเป็นข้อสำคัญ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้เป็นข้อแรกในมรรคมืองค์ 8 คือ เป็นองค์แรกของมรรคมืองค์ 8

สัมมาสังกัปปะเป็นการตรึกตรองถึงความดีงาม 3 ประกอบด้วย ตรง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 1) ความตรึกออกจากกาม ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการสนองความอยากของตน 2) ความตรึกออกจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือ เพ่งมองในแง่ร้าย 3) ความตรึกออกจากการเบียดเบียนด้วยกรุณาไม่คิดร้าย หรือมุ่งทำลาย ต่อเนื่องจากเห็นชอบ คือเมื่อชี้ทิศถูกทางแล้ว ก่อนที่จะก้าวไปก็ต้องพิจารณาตรึกตรองให้ดีเสียก่อน เมื่อจะทำอะไรก็ต้องใช้หลักกุศลวิติก 3 นี้เป็นตัวชี้วัดว่าสิ่งที่กำลังจะทำเหมาะสมถูกต้องหรือยัง ถึงจะถือเมตตาเป็นหลัก แต่การปฏิบัตินั้นต้องสอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เพราะเราปรารถนาดีอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีปัญญาในการที่จะเอื้อเพื่อผู้อื่นด้วย บางครั้งจึงต้องตักเตือนลูกศิษย์หรือมอบหมายงานด้วยความเด็ดขาด และบางครั้งก็ต้องวิวาทยอย่างแข็งกร้าว เพื่อเตือนสติบ้างสำหรับบางคน ทำให้การขับเคลื่อนงานเป็นไปเพื่อการเรียนรู้และฝึกตน ในที่เป็นการประพฤตินั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง สัมมาวาจา อันส่วนของศีลซึ่งเป็นการประพฤติทางกายและวาจา ซึ่งหมายเอา วจีสุจริต 4 ประกอบด้วย 1) ไม่พูดเท็จ 2) ไม่พูดส่อเสียด 3) ไม่พูดหยาบ 4) ไม่พูดเพ้อเจ้อ โดยหลักการไม่กล่าวจืทุจรีตอยู่แล้ว แต่กำลังพยายามที่จะแสวงหาถ้อยคำ หรือการสื่อสารที่เป็นกุศลและสร้างปัญญาให้กับคนอื่น ทั้งการพูด เขียน โดยการฝึกเป็นพระวิทายกรโดยส่วนตัวและฝึกพระรูน้องให้มีความสามารถในด้านการเผยแผ่ ขณะเดียวกันก็เขียนบทความหรือบันทึกลง บล็อกส่วนตัว ชื่อ prasit's blog เพื่อชีวิตดีงาม โดยวางไว้บนพื้นฐานของจิตที่เมตตาต่อแหล่งข้อมูล และผู้ที่เข้ามาอ่านให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านสาระและความบันเทิงใจ ด้วยความพยายามที่จะให้เป็น การสื่อสารสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554)

สัมมากัมมันตะ คือ กายสุจริต 3 ประกอบด้วย 1) ไม่ฆ่าสัตว์ 2) ไม่ลักทรัพย์ 3) ไม่ประพฤตินิดในกาม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การประครองตนไม่ให้ผลพลาตทำสิ่งที่เป็นกายสุจริต เป็นกิจสำคัญของชีวิต แต่สิ่งหนึ่งที่พยายามคู่กันก็คือ การทำหรือสร้างสรรค์ชีวิตให้เป็นไปเพื่อฝึกตน และสร้างบารมีธรรม ให้สมกับที่ได้เกิดเป็นคนและเป็นพระสงฆ์ ฉะนั้นแล้ว กิจของสงฆ์จึงเป็นหน้าที่หลักที่จะต้องทำ และพยายามไม่ให้กิจของเราไปกระทบหรือเบียดเบียนผู้อื่น ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด

1) สัจจะ คือจริงใจต่อหน้าที่พ่อค้า ผู้ที่มีสัจจะ คือผู้ที่มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ต่อตนเอง และผู้อื่น เช่น จะคิด จะพูด จะทำ สิ่งใดก็ต้องทำสิ่งนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สิ่งนั้นต้องเป็นความจริง มีประโยชน์กับตนเองผู้อื่น และส่วนรวม จะประกอบกิจการใดๆ ก็มีความจริงจัง จริงใจ ต่อเนื่อง มีความซื่อตรงต่อเวลาต่อหน้าที่ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทุจริตคดโกงทั้งทางตรงและทางอ้อม มีความประพฤติดีทั้งกาย วาจา ใจ ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง ผู้อื่น องค์กร สังคม และประเทศชาติบ้านเมือง การดำเนินการขายนั้นความซื่อตรงต่อลูกค้า เป็นคุณสมบัติที่จำเป็นอย่างมากของพ่อค้ากล่าวคือ การขายสินค้าต้องไม่หลอกลวงผู้บริโภค ผู้ซื้อ หรือสังคมโดยส่วนรวม ไม่ให้ข้อมูลที่เกินจริงหรือข้อมูลเท็จ การเพิ่มยอดขายควรเน้นความจริงใจและความซื่อสัตย์ต่อลูกค้าและสังคม โฆษณาและการส่งเสริมการขายที่บิดเบือนไปจากความเป็นจริงไม่ควรกระทำอย่างยิ่ง ทั้งไม่โกหกหลอกลวงเพื่อประโยชน์ของตนเอง เพื่อให้ยอดขายถึงเป้า หรือใช้วิธีที่ไม่ซื่อสัตย์ ขาดความจริงใจต่อลูกค้า ต้องนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่ดีมีคุณภาพได้มาตรฐานให้กับสังคม รวมไปถึงการการรักษาความลับของลูกค้า และไม่นำข้อมูลที่เป็นการลับของลูกค้าไปเปิดเผย นักขายทุกประเภทที่เป็นมืออาชีพต้องมีความจริงใจในการให้บริการช่วยเหลือลูกค้าแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการ การให้บริการของพ่อค้าต่อลูกค้า ต้องมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน กล่าวคือ มอบบริการที่ดีและน่าพึงพอใจแก่ลูกค้าทุก ๆ คน การให้บริการต่าง ๆ เพิ่มเติมภายหลังการขายเพื่อให้ลูกค้าพึงพอใจ นับเป็นการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีกับลูกค้าซึ่งนำไปสู่การซื้อซ้ำได้ในอนาคต เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระโพธิสัตว์ตั้งสัจจะความเป็นพ่อค้าไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง ผู้อื่นในการเป็นพ่อค้าของตน เมื่อครั้งต้นเรื่องแบ่งพื้นที่กันขายสินค้าก็ทำตามสัจจะไม่ข้ามเขตแย่งกันขาย เมื่อครั้งอยากเข้าขายในพื้นที่คนอื่นก็ไม่เข้าไปแอบขายแต่ขออนุญาตอีกฝ่ายเพื่อเข้าไปค้าขายในพื้นที่นั้น ไม่ยอมที่จะผิดสัจจะในการแบ่งพื้นที่กันขายเบื้องต้น สัจจะในวาทะก็ด้วย รู้ว่าถาดนั้นเป็นถาดทองคำมีค่ามากกว่าสินค้าของตนทั้งหมดก็พูดบอกด้วยความซื่อตรง

2) หิริ คือความละอายแก่ใจในการทำบาปหมายถึงสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หากหิริเกิดขึ้น สามารถหยุดตัวเองไม่ให้ความชั่วชนะใจตนเองได้ เพราะมีความละอายที่จะคิด จะพูด หรือจะกระทำ ความชั่วเหล่านั้น หิริเกิดขึ้นได้จากการอบรมเลี้ยงดู ฝึกฝนตนเอง การคำนึงถึงชาติ วงศ์ตระกูล หน้าที่อาชีพการงาน เกิดความละอายใจแก่ตนเองเสมอที่จะคิด พูดหรือทำสิ่งไม่ถูกต้องเพราะแม้ว่าคนอื่นไม่เห็นแต่ตัวเองก็รู้เห็นการกระทำของตนอยู่ดี เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระโพธิสัตว์รู้ตัวเองว่าเป็นพ่อค้าขายเร็ว เพื่อเลี้ยงครอบครัวไม่คิดเอาเปรียบเบียดเบียนใครเพราะละอายแก่ใจตนที่จะทำความชั่วเหล่านั้น

3) โอตตปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาป หมายถึงผู้ที่เชื่อในพระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า และเข้าใจในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่ว่าจะทำความดีทางกาย วาจา ใจก็ดี หรือจะทำความชั่วด้วยกาย วาจา ใจก็ตาม รู้ว่ากรรมดีหรือกรรมชั่วส่งผลให้ผู้ที่ประกอบกรรมนั้น ได้รับในชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ผู้ที่มีคุณธรรม โอตตปปะจะไม่กล้าทำความชั่ว เพราะกลัวบาป กลัวโทษ กลัวทุกข์ที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง จึงพยายามทำความดีเสมอ เรียกว่ามีสติ มีปัญญารักษาดนให้พ้นภัย เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระโพธิสัตว์กลัวว่าหากคิดเอาเปรียบเบียดเบียนคนสองยายหลานเพื่อถาดทองคำ ใครรู้เข้าการค้าขายของตนต้องฉิบหายและต้องถูกจับรับโทษทัณฑ์เป็นแน่ จึงไม่กล้ากระทำคือกลัวได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำนั้น

4) ปิยวาจา คือ คำพูดอันเป็นที่รัก หมายถึง การกล่าวคำสุภาพ สมานสามัคคี เป็นคำพูดที่ทำให้เกิดเป็นมิตรไมตรีและความรักใคร่นับถือกัน รวมถึงการปันกำลังใจให้ยามเหนื่อยล้า ครอบคลุมไปถึงการพูดด้วยความเมตตา ไม่ทำร้ายทำลายผู้อื่น หมายรวมถึงคำพูดที่เป็นประโยชน์ คือประกอบด้วยเหตุผล มีหลักฐาน

ให้ผู้อื่นนิยมยอมรับและทำตามได้ การพูดเป็นการสื่อสารที่สำคัญมากในชีวิตประจำวัน เพราะตรงประเด็นที่สุด รับรู้ได้เร็วที่สุด ถ่ายทอดข้อมูลได้มากที่สุด ที่สำคัญคือจะพูดให้ผู้อื่นรู้สึกดีหรือแย่งก็เพราะคำพูดนี้แหละ ในที่นี้ จึงขอยกตัวอย่างคำพูดเพื่อประกอบการพิจารณาและตรงตาม พ่อค้าคนแรกนั้นเป็นคนหยาบกระด้างเป็นคน มีวาจาที่ทรมาน แต่คนนี้มีกิริยามารยาทวาจาอ่อนหวานคงจะรับเอาเถาเถาของเราได้แน่แล้ว ทำให้พ่อค้าเสรีวะผู้ เป็นพระโพธิสัตว์ถูกลูกค้าสนใจเพราะมีคำพูดจาอ่อนหวานและเป็นเหตุให้อาชีพการค้าขายของตนประสบความสำเร็จสูงสุดได้

5) อโลภะ คือความไม่โลภ หมายถึงจิตใจของบุคคลที่ไม่ปล่อยให้ความอยากได้รุนแรงเกิดขึ้น ครอบงำใจ ต้องการอะไรก็ใช้ความเพียรพยายามด้วยตัวเองซึ่งตราบไต่ที่ยังถูกต้องตามหลักทางศีลธรรมและ กฎหมายอยู่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นทุจริตตราบนั้น เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระโพธิสัตว์สามารถแลกเอาเถาทองคำ กับเครื่องประดับไม้ก็ขึ้นก็ยอมได้แต่ด้วยความที่ไม่มีความโลภในใจจึงบอกกับสองยายหลานว่าแลกไม่ได้เพราะ เครื่องประดับที่ตนมีทั้งหมดมีค่าไม่ถึงครึ่งหนึ่งของเถาทองคำด้วยซ้ำ ด้วยความไม่โลภนี้เองจึงเป็นเหตุให้ลูกค้า เห็นความดีของพ่อค้าและยอมที่จะแลกเถาทองคำนั้นกับพ่อค้า

ส่วนคุณธรรมพระภิกษุ สามเณรใดที่มี หิริ โอตตปปะประจำใจ ถึงแม้จะมีกิเลสทั้งสามอย่าง อันมี ความหลง ความโลภ ความโกรธ อยู่ในจิตใจเหมือนกัน แต่มีคุณธรรมประจำใจ มีหิริ โอตตปปะ ความละอาย ต่อบาป ความเกรงกลัวต่อบาป คุ้มครองจิตใจอยู่ จึงสามารถยับยั้งกิเลสไว้ได้ ไม่พากาย วาจา ใจ ไปทำความชั่วต่าง ๆ เช่นผิดศีลครองครองธรรม ผิดจารีตประเพณี ผิดกฎหมาย จะมีความสำรวมกาย วาจา ใจ ให้ เรียบร้อยเป็นที่น่าเคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไป และเป็นตัวอย่างที่ดีของพระภิกษุ สามเณร ท่าน เหล่านั้นจะอยู่อย่างมีความสุข เพราะมีหิริ โอตตปปะ ธรรมที่คุ้มครองโลกอยู่ในใจ จะตั้งใจประพฤติปฏิบัติตาม พระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ตนเอง และพระพุทธศาสนาสืบไป บัณฑิต เมื่อรู้ธรรมย่อมปฏิบัติตามธรรม ความรู้นั้นย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแก่เขา

2. คุณธรรมของพ่อค้าที่ไม่ดี

อาศัยองค์ธรรมของคุณสมบัติของพ่อค้าที่ไม่ดีในเสรีวามิชาดกมาประกอบ คือ หลักธรรมสำหรับผู้ประกอบการค้า กล่าวไว้ 5 ประเด็นได้ดังนี้

1) ขาดสัจจะ คือไม่จริงใจต่อหน้าที่พ่อค้า ผู้ที่ขาดสัจจะ คือผู้ที่ไม่มีความจริงใจ ไม่ซื่อสัตย์ต่อตนเอง และผู้อื่น เช่น จะคิด จะพูด จะทำอะไรก็ไม่จำเป็นต้องทำสิ่งนั้นให้สำเร็จลุล่วงไป สิ่งนั้นจึงกลายเป็น ความไม่จริงใจ ไม่มีประโยชน์กับตนเอง ผู้อื่นและส่วนรวม จะประกอบกิจการใดๆ ก็ไม่มีความจริงใจ จริงใจ ต่อเนื่อง ขาดความซื่อตรงต่อเวลาต่อหน้าที่ ขาดความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้ทุจริตคดโกงทั้งทางตรงและทางอ้อม มีความประพฤติเสียหายทางกาย วาจา ใจ ย่อมสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง ผู้อื่น องค์กร สังคม และ ประเทศชาติบ้านเมือง การดำเนินการขายนั้นหากขาดความซื่อตรงต่อลูกค้า กล่าวคือ การขายสินค้าหลอกลวง ผู้บริโภค ผู้ซื้อ หรือสังคมโดยส่วนรวม ให้ข้อมูลที่เกินจริงหรือข้อมูลเท็จ เพื่อเพิ่มยอดขาย โฆษณาและการ ส่งเสริมการขายที่บิดเบือนไปจากความเป็นจริง ทั้งโกหกหลอกลวงเพื่อประโยชน์ของตัวเอง เพื่อให้ยอดขายถึง เป้า โดยใช้วิธีที่ไม่ซื่อสัตย์ ขาดความจริงใจต่อลูกค้า นำเสนอผลิตภัณฑ์ที่ไม่มีคุณภาพได้มาตรฐานให้กับสังคม รวมไปถึงการการไม่รักษาความลับของลูกค้า และนำข้อมูลที่เป็นความลับของลูกค้าไปเปิดเผย ไม่ให้บริการ ช่วยเหลือลูกค้าแก้ปัญหาและไม่ตอบสนองความต้องการ การให้บริการของพ่อค้าต่อลูกค้าไม่มีความเสมอภาค และเท่าเทียมกัน ขาดบริการหลังการขายเพื่อให้ลูกค้าพึงพอใจ นับเป็นการไม่รักษาสัมพันธภาพที่ดีกับลูกค้า ซึ่งนำไปสู่ความฉิบหายได้ในอนาคต เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระเทวทัตขาดสัจจะความเป็นพ่อค้าสร้างความ

เดือดร้อนให้กับตนเอง ผู้อื่นในการเป็นพ่อค้าของตน โดยขาดสัจจะในวาทะที่รู้ว่าถาดนั้นเป็นถาดทองคำมีค่ามากกว่าสินค้าของตนทั้งหมดก็พูดบอกด้วยความคดโกงว่าหาค่าไม่ได้ ด้วยการขาดสัจจะต่อตนเองและผู้อื่นจึงไม่ได้ซึ่งถาดทองคำนั้น

2) ขาดหิริ คือขาดความละอายแก่ใจในการทำบาปหมายถึงสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หากหิริไม่เกิดขึ้น ก็ไม่สามารถหยุดตัวเองไม่ให้ความชั่วชนะใจตนเองไม่ได้ เพราะไม่มีความละอายที่จะคิด จะพูด หรือจะกระทำความชั่วเหล่านั้น เพราะไม่ฝึกฝนตนเอง ไม่คำนึงถึงชาติ วงศ์ตระกูล หน้าที่อาชีพการงาน จึงไม่เกิดความละอายใจแก่ตนเองเวลาที่คิด พูดหรือทำสิ่งไม่ถูกต้องแก่คนอื่นไม่เห็นก็เป็นใช้ได้เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระเทวทัตไม่ระลึกถึงตัวเองว่าเป็นพ่อค้าขายแร่ ประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัว คิดเอาเปรียบเบียดเบียนคดโกงสองยายหลานเพราะไม่ละอายแก่ใจตนที่จะทำความคดโกงเหล่านั้น

3) ขาดโศตตปปะ คือขาดความเกรงกลัวต่อบาป หมายถึงผู้ที่ไม่เชื่อในพระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า และไม่เชื่อในกฎแห่งกรรม คือไม่เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่ว่าจะทำความดีทางกาย วาจา ใจก็ดี หรือจะทำความชั่วด้วยกาย วาจา ใจก็ตาม มันก็ไม่ส่งผลอะไรให้ผู้ประกอบกรรมนั้น ที่จะได้รับในชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ผู้ที่ไม่มีคุณธรรม โศตตปปะจะกล้าทำความชั่ว เพราะไม่กลัวบาป กลัวโทษ กลัวทุกข์ที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง จึงไม่พยายามทำความดี เรียกว่าขาดสติ ขาดปัญญารักษาดตนให้พ้นภัย เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระเทวทัต ไม่กลัวว่าหากคิดเอาเปรียบเบียดเบียนคดโกงสองยายหลานเพื่อถาดทองคำ ใครรู้เข้าการค้าขายของตนต้องฉิบหายและต้องถูกจับรับโทษทัณฑ์เป็นแน่ จึงกล้ากระทำความชั่วนั้น เป็นเหตุให้ตนเดือดร้อนภายหลัง

4) ขาดปิยวาจา คือ ไม่คำพูดอันเป็นที่รัก ไม่กล่าวคำสุภาพสมานสามัคคี ไม่กล่าวคำพูดที่ทำให้เกิดเป็นมิตรไมตรีและความรักใคร่นับถือกัน รวมถึงการปันกำลังใจให้ยามเหนื่อยล้า ครอบคลุมไปถึงการพูดด้วยความขาดเมตตา ทำร้ายทำลายผู้อื่น หมายรวมถึงคำพูดที่ไม่เป็นประโยชน์ คือไม่มีเหตุผลมาประกอบ ไม่มีหลักฐานให้ผู้อื่นนิยมยอมรับและทำตามได้ การพูดเป็นการสื่อสารที่สำคัญมากในชีวิตประจำวัน เพราะตรงประเด็นที่สุด รับรู้ได้เร็วที่สุด ถ่ายทอดข้อมูลได้มากที่สุด ที่สำคัญคือจะพูดให้ผู้อื่นรู้สึกดีหรือแย่ก็เพราะคำพูดนี้แหละ ในที่นี้จึงขอยกตัวอย่างคำพูดเพื่อประกอบการพิจารณาและตรงตามว่า พ่อค้าคนแรกนั้นเป็นคนหยาบกระด้างเป็นคนมีวาจาที่หยาบ แต่คนนี้มีกิริยามารยาทวาจาอ่อนหวานคงจะรับเอาถาดของเรานี้ได้แน่แล้ว ทำให้ทราบถึงสิ่งที่ถูกจดจำทางวาจาของลูกค้าที่มีต่อพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระเทวทัตขาดคำพูดจาอ่อนหวานและเป็นเหตุให้อาชีพการค้าขายของตนไม่ประสบความสำเร็จในการค้าขาย

5) ขาดโกละหะ คือมีความโลภ หมายถึงจิตใจของบุคคลที่ปล่อยให้ความอยากได้รุนแรงเกิดขึ้นครอบงำใจ ต้องการอะไรก็ใช้ความคดโกงเบียดเบียนตามความโลภในใจตัวเอง แม้ว่าจะไม่ถูกต้องตามหลักทางศีลธรรมและกฎหมายอยู่ก็ตามเป็นทจริตก็ไม่สน เหมือนพ่อค้าเสรีวะผู้เป็นพระเทวทัต สามารถแลกเอาถาดทองคำกับเครื่องประดับไม้ก็ขึ้นก็ยอมได้แต่ด้วยความที่มีความโลภในใจจึงบอกกับสองยายหลานว่าแลกไม่ได้เพราะถาดเก่าไม่มีค่าเทียบเครื่องประดับที่ตนมีสักชิ้นได้เลยแล้วโยนถาดทั้งหมดมาแลกเอาด้วยเครื่องประดับที่ขายไม่ออก ด้วยความโลภนี้เองจึงเป็นเหตุให้พ่อค้าไม่ได้ในถาดทองคำนั้น

ส่วนคุณธรรมพระภิกษุ สามเณรใดที่ขาดหิริ โศตตปปะสามารถทำผิดพระธรรมพระวินัย ผิดครุรองคลองธรรม ผิดจารีตประเพณี ผิดกฎหมาย เพราะเป็นทาสของกิเลส คือความหลง ความโลภ ความโกรธ จะไม่มีความละอายต่อบาป เกรงกลัวต่อบาป เช่นมีความหลงพอใจรักใคร่ ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ หลงในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็จะไม่คิดว่าหาสิ่งที่ต้องการ โดยไม่คำนึงว่าจะผิดศีล ผิดธรรม หรือ

ผิดกฎหมาย เมื่อได้สิ่งที่ต้องการมาแล้วก็ไม่มีค่าเพียง กลับมีความโลภ ต้องการจะได้ทุกอย่างให้มากยิ่งขึ้น ไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อไม่ได้ตามความต้องการก็เกิดความโกรธ ความอาฆาต พยาบาท เกิดความอิจฉา ริษยากันขึ้น ดังที่มีอยู่ในหมู่พระภิกษุ สามเณรทั่วไปในปัจจุบัน พระภิกษุ สามเณรดังกล่าวมานี้จะมีแต่ความทุกข์หาความสุขไม่ได้เลยในการบวช เพราะขาดคุณธรรมในข้อนี้ คือขาดหิริ โอตตปปะ คัมภรจิตใจ คนพาลเมื่อรู้ธรรมก็ไม่ยอมปฏิบัติตามธรรม ความรู้นั้นยอมเป็นไปเพื่อความฉิบหายแก่เขา เพราะแม้รู้เรื่องภพชาติซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ยากยิ่งก็ยังไม่ยอมเป็นไปเพื่อผูกอาฆาตจองเวร

สรุป จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเสรีวณิชชาดกทั้งจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาดังกล่าว ทำให้ หลักเสรีวณิชชาดกเป็นธรรมมาประกอบคือ การมีวิสัยทัศน์ การจัดการดี และการมีมนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญต่อพ่อค้าในทุกระดับจะต้องตระหนักและให้ความสำคัญต่อหลักธรรมในเสรีวณิชชาดกดังกล่าว ต้องอาศัยความซื่อสัตย์ ซื่อตรงรักในอาชีพของตนคือการค้าขายและไม่ทำความเสียหายเกิดมีกับกิจการของตน ยิ่งปัจจุบันเป็นยุคแห่งการแข่งขันกันทางการค้า บางคนก็ประสบความสำเร็จในการค้า กิจการเจริญก้าวหน้า บางคนไม่ว่าค้าขายอะไรมักจะล้มเหลว สาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ค้าขายขาดทุน คือ ขาดคุณสมบัติของพ่อค้าที่ดี

สรุป

เสรีวณิชชาดก เป็นชาดกเกี่ยวกับภิกษุผู้ตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดด้วยความพากเพียร แต่ยังไม่เห็นผลก็บังเกิดความท้อแท้ หหมดกำลังใจคลายความเพียรลงและเป็นต้นเหตุความผูกอาฆาตของพระเทวทัตที่มีต่อพระพุทธเจ้า ในคราวเป็นพ่อค้าเสรีวะผู้ใจคดที่ทำการค้าที่เก็งกำไร ด้วยด้วยเจ้าเล่ห์ มารยา มุสาวาท เพราะความโลภของตน

คุณธรรมของพ่อค้าในเสรีวณิชชาดก ประกอบด้วย **หลักคุณธรรมด้านสังัจจะ** คือ จริใจ ซื่อตรงซื่อสัตย์ต่อลูกค้า มอบบริการที่ดีและน่าพึงพอใจแก่ลูกค้าทุกๆ คน การให้บริการต่างๆ เพิ่มเติมภายหลังการขาย เพื่อให้ลูกค้าพึงพอใจ เป็นการรักษาสัมพันธภาพที่ดีกับลูกค้าซึ่งนำไปสู่การซื้อซ้ำได้ในอนาคต **หลักคุณธรรมด้านหิริ** คือ เกิดความละอายใจแก่ตนเองเสมอที่จะคิด พูดหรือทำสิ่งไม่ถูกต้องคือการคิดเอาเปรียบเบียดเบียนคดโกงลูกค้า เพราะแม้ว่าคนอื่นไม่เห็นแต่ตัวเองก็รู้เห็นการกระทำของตนอยู่ดี **หลักคุณธรรมด้านโอตตปปะ** คือ เกิดความกลัวว่าหากคิดเอาเปรียบเบียดเบียนคดโกงลูกค้าเพื่อผลกำไรตน ใครรู้เข้าการค้าขายของตนต้องฉิบหายและต้องถูกจับรับโทษทัณฑ์เป็นแน่ จึงไม่กล้ากระทำเพราะกลัวจะได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำนั้น **หลักคุณธรรมด้านปิยวาจา** คือ การกล่าวคำสุภาพ สมานสามัคคี เป็นคำพูดที่ทำให้เกิดเป็นมิตรไมตรีและความรักใคร่นับถือกัน รวมถึงการป็นกำลังใจให้ยามเหนื่อยล้า ครอบคลุมไปถึงการพูดด้วยความเมตตา ไม่ทำร้ายทำลายผู้อื่น ด้วยคำพูดเหล่านี้คู่สนทนาคือลูกค้า ย่อมชื่นชอบในตัวผู้ขายและประสบความสำเร็จในการขายโดยง่าย **หลักคุณธรรมด้านอโลภะ** คือ จิตใจของพ่อค้าที่ไม่ปล่อยให้ความอยากได้รุนแรงเกิดขึ้นครอบงำใจเมื่อตนต้องการอะไรก็ใช้ความเพียรพยายามด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรณิกา ศักดิ์แสง. (2558). รูปแบบและกลยุทธ์การค้าเงินธุรกิจค้าส่งผลไม้ของผู้ประกอบการในจังหวัดเพชรบุรี วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปราโมทย์ ยอดแก้ว. (2556). บูรณาการหลักการตลาดวิถีพุทธ. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ภรณ์ โปธิ์ทอง. (2551). การสร้างแบบฝึกทักษะการเรียนรู้ประเภทของงานขาย ในวิชาการขาย 1. สงขลา: สงขลานครินทร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). พจนานุกรมพุทธศาสนา : ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____. (2554). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก.
- _____. (2554). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก.
- พระสรพงษ์ สุธมโม (ญาติจอมอินทร์). (2559). วิเคราะห์กระบวนการบรรลุความสำเร็จในชีวิตตามหลัก ปาณิกสูตร. วารสารปณิธาน. 12(2), 167-175.
- พอเจตร เรืองกลัด. (2552). การศึกษาวิวัฒนาการของตลาดนัดและวิถีชีวิตของชาวตลาดนัดคลองถมแหลม ฉบับ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- สถิตย์ นิยมญาติ. (2546). ปัจจัยในการดำเนินธุรกิจของการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs), นนทบุรี: วิทยาลัยราชพฤกษ์.

วิเคราะห์รูปียะในปาจิตติยภณธ์

Analysis of Rupiya in Pacittiyapan

พระครูวินัยธรสรารวุฒิ ปากาโร (ชื่อนทอง)

PhraKhru Winaithorn Sarawut Paphakaro (Choonthong)

วัดโนนลาน จังหวัดกาฬสินธุ์

WatNonLan, Kalasin Province

E-mail: 6205501051@mcu.ac.th

Received: 11 May 2021; Revised: 20 May 2021; Accepted: 29 May 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปียะในปาจิตติยภณธ์ พบว่า รูปียะ คือ เงินทองของมีค่านั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความโลภและนำไปสู่ความมัวเมาของผู้ที่ครอบครอง สิ่งที่ทำให้พอใจ น่าใคร่ น่าปรารถนา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ รูปพรรณ ได้แก่ เครื่องประดับ และไม่เป็นรูปพรรณ ได้แก่ เงิน ทองคำ เพชร เป็นต้น มี 3 อย่างได้แก่ ประโยชน์ในการดำรงชีพ ประโยชน์ในการปกครอง ประโยชน์ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โทษของรูปียะ คือ หากบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนครอบครองโดยไม่คำนึงถึงโทษก็จะก่อให้เกิดความโลภและนำไปสู่ความเสื่อมได้

รูปียะในปาจิตติยภณธ์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุได้ทำการแลกเปลี่ยนรูปียะ แล้วพระพุทธเจ้าได้ทรงตำหนิติเตียน และปรับอาบัติ รูปียะ คือ วัตถุที่มีค่า เช่น เป็นทอง มาสก กหาปณะ ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันได้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจมาสู่ภิกษุ หากภิกษุรูปใดได้ครอบครองแล้วควรที่จะสละออกเสีย แบ่งเป็น 2 คือ รูปียะที่เป็นรูปพรรณ รูปียะที่ไม่เป็นรูปพรรณ ความสำคัญของรูปียะในปาจิตติยภณธ์นั้นทำให้เห็นโทษของรูปียะว่าเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความเสื่อม พระสงฆ์กับรูปียะนั้นควรพิจารณาถึงความเหมาะสมและไม่ให้เกิดการตำหนิติเตียนของประชาชน ซึ่งสังคมปัจจุบันนี้เป็นสังคมที่ต่างจากสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระธรรมวินัยไว้ตามเหตุการณ์และเป็นไปเพื่อความดีงามแห่งสังคมตลอดทั้งเป็นไปเพื่อสัจจะธรรม ดังนั้นการรักษาวินัยก็เป็นสิ่งสำคัญของพระสงฆ์เช่นกัน พระสงฆ์จะต้องใช้พิจารณาในการประพฤติปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดความเสื่อมแห่งศรัทธาแห่งพุทธศาสนิกชนด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ : รูปียะ, ปาจิตติยภณธ์, พระพุทธศาสนา

Abstract

The purpose of this article is to study and analyze rupiya in pacittiyapan. It is found that rupiya is money, which is a valuable thing that causes greed and leads to the infatuation of the possessor. Things that are pleasing, desirable, desirable can be divided into two categories: appearance, including accessories. and intangible, including money, gold, diamonds, etc. There are 3 things: the benefits of living. Governing Benefits Benefits in the maintenance of Buddhism. The penalty of Rupiya is that if the ancestors and laypeople occupy the house regardless of the penalty, it will cause greed and lead to decay.

Rupiya in pacittiyapan It is a story about a monk exchanging rupiyas. Then the Lord Buddha rebuked And adjust the offense Rupiya is a valuable object such as gold, mask, kaha pana that can be used in exchange, trading. It is the thing that brings deterioration to the monks. If any monk has taken possession, it should be abandoned. Non-descriptive rupiya The importance of Rupiya in pacitya means that Rupiya's fault is seen as something that leads to decline. The monks and Rupiya should consider their suitability and not cause public censure. Which today's society is a society that is different from the Buddhist era, where the Lord Buddha has provided the discipline according to the events and is for the goodness of the monks throughout the Dharma. Therefore, maintaining the Dhamma and discipline is also important for the monks. Monks must take into account their conduct in order to avoid the deterioration of the Buddhist faith as well.

Keywords: Rupiya, Pacittiyakan, Buddhism

บทนำ

หลักจากพระพุทธศาสนาได้เจริญในดินแดนชมพูทวีป ทำให้มีผู้ขอบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งในช่วงต้นพุทธกาลนั้นพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อให้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติแต่พระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ส่วนใหญ่สำเร็จเป็นพระอรหันต์จนเข้าสู่พรรษาที่ 20 พระองค์ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแรกขึ้นในเรื่องของปาราชิก ตลอดทั้งยังได้บัญญัติสิกขาบทต่างๆ ขึ้นอีกจนรวมเรียกว่า พระวินัย

คำว่า “วินัย” มิใช่เป็นเพียงพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการหน้าที่ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์เท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความประพฤติความเป็นอยู่ของคน และกิจกรรมของหมู่ชนที่นอกเหนือไปจากภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ได้อีกด้วย ดังนั้น ความหมายของวินัยจึงมีอยู่ 2 อย่าง คือ 1) การฝึกให้มีความประพฤติและความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผน หรือ การบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบ ความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคน และกิจกรรมของหมู่ชน 2) ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ ที่วางลงไว้เป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคน หรือใช้บังคับควบคุมตนตลอดจนเป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชนให้เรียบร้อยดีงาม

(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542) จะเห็นได้ว่าพระธรรมวินัยนอกจากจะเป็นข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุแล้วนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นประโยชน์ที่มีต่อพระภิกษุสงฆ์ในธรรมวินัยอีกด้วย

พระพุทธเจ้าได้บัญญัติสิกขาบทขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ที่เป็นประเภท ศรุกาบัติ (อาบัติหนัก) ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส และลหุกาบัติ (อาบัติเบา) ได้แก่ นิสสัคคียปาจิตตย ปาจิตตย ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎ ทุพภาสิต ฤคฉลย ในระหว่างที่ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ เพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับคนทุกชั้นวรรณะเริ่มจากง่ายที่สุดจนถึงยากที่สุดตั้งแต่ต้นจนถึงลึกที่สุดที่ทั้งเบื้องต้นท่ามกลาง และที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งอาบัตินี้จะถูกใช้ก็ต่อเมื่อ พระสงฆ์นั้นได้ประพฤติผิดต่อพระวินัยที่พระองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ให้ปฏิบัติ

นิสสัคคียปาจิตตย คือ อาบัติปาจิตตยอันทำให้ต้องสละสิ่งของ ภิกษุต้องอาบัติ ชนิดนี้ ต้องสละสิ่งของ ที่ทำให้ต้องอาบัตินั้นเสียก่อนจึงจะปลงอาบัติตก อาบัติปาจิตตยชนิดดังกล่าว จะมีวัตถุสิ่งของเข้ามาเกี่ยวข้อง ด้วย เช่น จีวร บาตร เงินทอง เป็นต้น ดังนั้น เวลาก่อนปลงอาบัติ ประเภทนี้จะต้องสละสิ่งของที่ทำให้เป็น อาบัตินั้นก่อน แล้วจึงจะปลงอาบัติได้ เช่น ในสิกขาบทที่ 1 จีวรวรรค ระบุว่า “ภิกษุใดทรงอดิเรกจีวร ต้อง อาบัตินิสสัคคียปาจิตตย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งนอกจาก อาบัติปาจิตตยที่เป็นนิสสัคคียว่าด้วยเรื่องจีวรแล้วยังมีหมวดที่ว่าด้วยเรื่อง รูปียะ หรือ เงิน ทอง ของมีค่าที่สามารถนำไปใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของได้ ซึ่งเป็นมูลเหตุที่พระพุทธเจ้านั้นได้บัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับรูปียะให้แก่ พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามมาตั้งแต่ครั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน

รูปียะ หมายถึง เงินตราครั้งพุทธกาล ทองเงินหรือสิ่งอื่นอันใช้เป็นมาตราแลกเปลี่ยน,เงินตรา หรือ เหรียญทองที่ใช้แทนเงินตรา ในครั้งสมัยพุทธกาลนั้นได้เกิดเหตุการณ์เรื่องราว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการ แลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่างๆ พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ไฉนพระสมณะเชื้อสาย ศากยบุตรจึงทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่างๆ เหมือนพวกคฤหัสถ์ที่ยังบริโภคกามเล่า” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตำหนิติเตียนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการ แลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่างๆ ความว่า “โมฆะบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงทำการแลกเปลี่ยนรูปียะชนิด ต่างๆ เล่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่ แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ตลอดทั้งได้ กล่าวถึงโทษของการแลกเปลี่ยนรูปียะและได้บัญญัติพระธรรมวินัยขึ้นอีกด้วย

จากประเด็นเรื่องรูปียะที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติมาจนถึง ปัจจุบันนั้น ทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “วิเคราะห์รูปียะในปาจิตตยภณท์” ว่ามีความเป็นมา อย่างไร และพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตและทรงห้ามอย่างไรตลอดทั้งการใช้รูปียะของพระสงฆ์ในสังคม ปัจจุบันนั้นเหมาะสมหรือไม่

รูปียะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

1. ความหมายของรูปียะคัมภีร์พระพุทธศาสนา

รูปียะ คือ เงินตราครั้งพุทธกาล ทองเงินหรือสิ่งอื่นอันใช้เป็นมาตราแลกเปลี่ยน เงินตรา หรือเหรียญทองที่ใช้แทนเงินตรา ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นได้ให้ความหมายของเงินไว้ดังต่อไปนี้

ในเรื่องของรูปียะ หรือเงินตรานั้นในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งของที่นำพาไปสู่ความโลภ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนพระภิกษุ ภิกษุณี ตลอดทั้งได้บัญญัติพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับรูปียะหรือเงินไว้อีกด้วย

ซึ่งจากการศึกษาในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นได้ปรากฏความหมายของรูปียะ หรือ เงินทอง ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในขุททกนิกาย วิมาน-เปตวัตถุความว่า “ทองคำและเงินนี้ เป็นเหตุให้เกิดความโลภนำมาซึ่งความมัวเมา ให้เกิดความลุ่มหลง เป็นเครื่องให้กำหนดพัวพัน มีความระแวง มีความคับแค้นเป็นอันมาก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงความหมายของรูปียะ หรือ เงิน ไว้ในขุททกนิกาย ชาดก ความว่า “เงินเป็นบ่อเกิดความพอใจ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งจากพุทธพจน์ดังกล่าวพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความหมายของเงิน คือ เครื่องที่จะนำพาไปสู่ความเสื่อม

เมื่อกล่าวถึงเงินที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เงิน คือ สิ่งที่ทำให้พอใจ นำใคร่ นำปรารถนา โดยอยู่ในรูปลักษณะต่างๆ จัดเป็นกามอย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่าวัตถุกาม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และเงินนี้ยังรวมความว่า ไร่นา ที่ดินอีกด้วย อยู่ในประเภทของรัตนะ 9 อย่าง ได้แก่ เพชร ทับทิม มรกต บุษราคัม โกเมน นิล มุกดา เพทาย ไพฑูรย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนี้ในความหมายของเงินก็ คือ สิ่งที่ทำให้คนที่ใกล้ชิดเกิดความยินดีหรือ สิ่งที่ซื้อและขาย หรือมาตรารูปียะ คือ 5 มาสกเท่ากับ 1 บาท 4 บาท เท่ากับ 1 กหาปณะ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2538)

สรุปได้ว่า รูปียะหรือ เงิน หมายถึง สิทธิประโยชน์อะไรก็ได้ที่ทุกคนในสังคมขณะนั้น ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เป็นเครื่องใช้วัดมูลค่าของสินค้าและบริการ ใช้ชำระหนี้และชำระราคา ตามวัน เวลา สถานที่ที่ได้ตกลงกัน สิ่งที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รูปียะ หมายถึง เงินทองของมีค่านั้นเป็นสิ่งของที่ทำให้เกิดความโลภและนำไปสู่ความมัวเมาของผู้ที่ครอบครอง สิ่งที่ทำให้พอใจ นำใคร่ นำปรารถนา โดยอยู่ในรูปลักษณะต่างๆ จัดเป็นกาม และเงินนี้ยังรวมความว่า ไร่นา ที่ดินอีกด้วย

2. ประเภทของรูปียะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

นอกจากในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้วยังได้มีการแบ่งประเภทของเงินในเชิงวิชาการไว้ซึ่งแบ่งประเภทของเงินไว้ 4 ประเภทโดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

2.1 เงินที่เป็นสินค้า เมื่อเริ่มมีการใช้เงินสิ่งที่ถูกนำมาใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนในยุคนี้ ได้แก่ สิ่งของหรือสินค้า เรียกว่า เงินที่เป็นสินค้า โดยสินค้าที่ถูกเลือกใช้เป็นเงินมักจะเป็นสินค้าที่มีค่าที่คนส่วนมากในสังคมต้องการและยอมรับเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนในเวลานั้น ซึ่งมีทั้งสินค้าอุปโภคบริโภคตลอดจนเครื่องประดับต่างๆ แล้วแต่ความนิยมของคนในแต่ละสังคม สินค้าที่เคยใช้แทนเงินมาแล้วในประวัติศาสตร์มีมากมายหลายชนิดได้แก่ ดินเผา หอยมุก เปลือกหอย กระจดองเต่า เขี้ยวหมู ฟันปลาวาฬ งาช้าง ขนนก ข้าว กาแฟ น้ำมัน ขนสัตว์ เหล้าองุ่น เบียร์ ไบยาสูบ วัว ควาย หมู ม้า แพะ แกะ เกลือ ข้าวโพด บุหรี่ เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีเงินที่ใช้ในปัจจุบันคือ ธนบัตร เหรียญกษาปณ์ และเงินเครดิต แต่ในบางยุคสินค้าก็สามารถนำมาใช้แทนเงินได้ เช่น ในภาวะสงครามประชาชนนิยมใช้สินค้ามากกว่าเงิน เพราะสินค้าเป็นสิ่งที่มีความแน่นอนกว่าฉะนั้นประชาชนในยุโรปจึงเคยใช้บุหรี่เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการมาแล้วในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง (สินีนานู สุภรณ์ไพบูลย์, 2546)

2.2 เงินโลหะ วิวัฒนาการขั้นตอนต่อมาของเงิน ได้แก่ การใช้เงินโลหะ ทั้งนี้เพราะเงินที่เป็นสิ่งของหรือ สินค้า มีความไม่สะดวกหลายประการ เช่น ยากต่อการเก็บรักษา แบ่งแยกเป็นหน่วยย่อยได้ยาก มูลค่าไม่แน่นอน ดังนั้นคนในสังคมจึงได้เปลี่ยนมาใช้โลหะเป็นเงินแทนสินค้า โลหะที่นำมาใช้เป็นเงินในระยะแรกเป็นโลหะที่มีค่าและมีความคงทน ได้แก่ ทองคำ เงิน ทองแดง เป็นต้น ต้นกำเนิดของเงินตราที่เป็นโลหะ การผลิต

เหรียญเงินขึ้นใช้เป็นครั้งแรกในโลกนั้น เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 700 ปีก่อนคริสต์ศักราช พระเจ้าแผ่นดินแห่งอาณาจักรลิเดีย (Lydia) (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศตุรกี) ได้นำเม็ดโลหะเงินผสมทองที่เรียกว่า อีเลคตรัม (Electrum) ประทับตราหัวสิงห์โต ซึ่งเป็นตราพระราชลัญจกรของพระองค์ลงไป เพื่อรับรองน้ำหนักมูลค่าของเหรียญที่มีขนาดต่างๆ กัน ระบบการผลิตเงินตรา แพร่ไปทางตะวันตกของประเทศตุรกีไปถึงประเทศกรีกโบราณ ชาวกรีกรับระบบการผลิตเงินตราไปใช้ โดยที่กรีกนั้น มีการเดินเรือและการค้าทางทะเลกว้างขวาง เหรียญเงินและเหรียญทองแบบกรีก ซึ่งมีลักษณะกลุ่มมีตราประทับทั้งสองด้านก็แพร่ไปยังเมืองต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน โดยเฉพาะกรุงโรม ต่อมาในสมัยโรมันและกรีก ประมาณคริสต์ศักราช 300-600 ปี ได้มีการประดิษฐ์เงินเหรียญกษาปณ์ที่มีลักษณะกลมแบนขึ้นเป็นครั้งแรกซึ่งได้กลายเป็นแบบมาตรฐานที่ใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้ โดยเงินเหรียญโลหะในระยะแรกมีลักษณะเงินที่มีค่าเต็มตัว (full bodied type) กล่าวคือ ค่าของเงินตราเป็นไปตามเนื้อโลหะ เช่น เหรียญทองคำที่มีเนื้อโลหะหนัก 1 บาทจะมีค่าเป็นเงินหรือราคาบนเหรียญเท่ากับราคาทองคำหนัก 1 บาท แต่เงินโลหะก็ขาดคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่ง คือ มีปริมาณไม่เพียงพอต่อการขยายตัวทางการค้า ดังนั้นในระยะเวลาต่อมาจึงมีการวิวัฒนาการเงินโลหะจากเงินที่มีมูลค่าเต็มตัวมาเป็นเงินที่มีมูลค่าไม่เต็มตัว (Token money) กล่าวคือ ค่าของเงินตราที่เป็นเหรียญมีมูลค่าสูงกว่ามูลค่าของเนื้อโลหะที่ทำเหรียญนั้นซึ่งเงินโลหะ หรือ เหรียญกษาปณ์ในปัจจุบันล้วนเป็นเงินที่มีมูลค่าไม่เต็มตัวทั้งสิ้น

2.3. เงินกระดาษ ในระยะเริ่มแรกไม่ใช่เงินตรา คือ ไม่ได้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เป็นแต่เพียงสิ่งที่แทนเงิน โดยอยู่ในรูปของ “สัญญา” ที่ระบุว่าผู้ถือสัญญามีสิทธิ์จะเรียกเงินคืนเป็นโลหะหรือเป็นสิ่งของได้ ต้นกำเนิดของเงินกระดาษนั้นสันนิษฐานว่า ชาวจีนซึ่งเป็นชาติแรกที่ผลิตกระดาษเป็นผู้ผลิตเงินขึ้นใช้เป็นประเทศแรกในสมัยราชวงศ์เซียงตุง (Hsien-tsung) เมื่อประมาณศตวรรษที่ 9 โดยเงินกระดาษถูกผลิตขึ้นมาใช้แทนเหรียญทองแดง ซึ่งมีน้ำหนักมาก ไม่สะดวกต่อการพกพาติดตัว แต่เงินกระดาษไม่เป็นที่นิยมแพร่หลาย จนกระทั่งในสมัยศตวรรษที่ 17 สมัยพระเจ้าจักรพรรดิจิ้น และชนเผ่ามองโกล จึงได้มีการผลิตเงินกระดาษขึ้นใช้แทนเงินโลหะได้สำเร็จในสังคมโลกตะวันตก เงินกระดาษได้ถือกำเนิดจากใบรับฝากเงินของช่างทอง ในสมัยศตวรรษที่ 17 กล่าวคือ สมัยก่อนประชาชนที่มีโลหะมีค่าและเงินเหรียญ มักจะมีปัญหาในการเก็บรักษา หรือนำติดตัวไปในที่ต่างๆ ซึ่งไม่สะดวกและปลอดภัย ดังนั้นผู้ที่มีโลหะมีค่าจำนวนมากจึงนำไปฝากไว้กับช่างทอง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีฐานะดี เป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไปในสมัยนั้น ในการรับฝากเงิน ทอง เพชร พลอย และของมีค่าอื่นๆ นั้น ช่างทองจะออกใบรับฝากให้เจ้าของถือไว้แทน ใบรับฝากเงินของช่างทองนี้สามารถโอนกรรมสิทธิ์ได้โดยการสลักหลัง จึงเป็นที่นิยมในหมู่พ่อค้ามาก ระยะต่อมาช่างทองได้ออกใบรับฝากให้แก่ผู้ที่ไม่ได้ฝากของมีค่าด้วยโดยคิดค่าบริการเล็กน้อย ในที่สุดช่างทองจึงได้กลายมาเป็นนายธนาคาร และใบรับฝากเงินของช่างทองได้วิวัฒนาการเป็นเงินกระดาษที่เรียกว่า “บัตรธนาคาร” ที่มีลักษณะเป็นเงินที่ใช้แทนเงินที่มีค่าเต็มตัว กล่าวคือ เป็นใบรับฝากหรือใบสัญญาที่สามารถนำมาแลกเปลี่ยนเหรียญโลหะที่มีค่าเต็มตัวได้เสมอ แต่ปัจจุบันสิทธิในการออกเงินกระดาษเป็นของรัฐบาลหรือธนาคารกลางเท่านั้น และเป็นเงินที่แลกเปลี่ยนไม่ได้ คือ มีลักษณะเป็นเพียงธนบัตรที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย เท่านั้น

2.4 เงินเครดิต วิวัฒนาการขั้นสุดท้ายของเงิน คือ เงินเครดิตซึ่งเกิดขึ้นในสังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ระบบการธนาคารพัฒนาแล้ว เงินฝากในธนาคารสมัยใหม่ เช่น เงินฝากกระแสรายวัน เงินฝากประจำ และเงินฝากออมทรัพย์ ถือว่าเป็นเงินเครดิตทั้งสิ้น เพียงแต่ระดับของความเป็นเงินของเงินฝากแต่ละประเภทแตกต่างกันไปตามกำหนดเวลาของการฝากและถอน โดยทั่วไปเงินฝากกระแสรายวันซึ่งสามารถสั่งจ่ายโอนกัน

โดยเช็ค เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าและบริการ เป็นเงินเครดิตที่มีสภาพคล่องเช่นเดียวกับเงินโลหะและเงินกระดาษ อย่างไรก็ตามเงินฝากกระแสรายวันนี่ไม่ถือว่าเป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย เพราะเจ้าหนี้สามารถปฏิเสธการรับชำระหนี้ด้วยเช็คได้ ในปัจจุบันเงินเครดิตนับวันจะมีความสำคัญกว่าเงินชนิดอื่น โดยเฉพาะในประเทศที่เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เพราะเมื่อการค้าอุตสาหกรรมขยายตัวกว้างขวาง การซื้อขายกระทำกันคราวละมาก ๆ การใช้เงินโลหะและเงินกระดาษเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนย่อมไม่สะดวกปลอดภัย และรวดเร็วเท่ากับเงินเครดิต (Szulczyk, Kenneth R., 2013)

สรุปได้ว่า รูปียะในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เป็นรูปพรรณ ได้แก่ เครื่องประดับศีรษะ เครื่องประดับคอ เครื่องประดับมือ เครื่องประดับเท้า เครื่องประดับสะเอว 2) ไม่เป็นรูปพรรณ พระองค์ตรัสถึงรูปียะที่ทำเป็นแท่ง หรือหมายถึง เงิน ทองนั่นเอง

ความเป็นมาของรูปียะในปาจิตติยภณท์

เรื่องรูปียะในนิสสัคคียปาจิตติยภณท์นั้นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์กับการแลกเปลี่ยนรูปียะ โดยปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก เล่มที่ 2 มหาวิภังค์ ภาค 2 ซึ่งมีความเป็นมาดังต่อไปนี้

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่าง ๆ พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “โइनพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่าง ๆ เหมือนพวกคฤหัสถ์ที่ยังปริโภคคามเล่า” พวกภิกษุได้อินชาชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทะนา บรรดาภิกษุผู้มั่งน่อย ฯลฯ พากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “โइनพวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่าง ๆ เล่า” ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดยประการต่างๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่างๆ พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “โइनพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่างๆ เหมือนพวกคฤหัสถ์ที่ยังปริโภคคามเล่า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า พวกเธอทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่าง ๆ จริงหรือ” พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทูลรับว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงดำหนิว่า “ ฯลฯ โมฆบุรุษทั้งหลาย โइनพวกเธอจึงทำการแลกเปลี่ยนรูปียะชนิดต่าง ๆ เล่า โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ฯลฯ” แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้ ก็ ภิกษุใดทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่างๆ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย คำว่า ก็ ใด คือ ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด ฯลฯ นี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ก็...ใด คำว่า ภิกษุ มีอธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะเป็นผู้ขอ ฯลฯ นี้ที่พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาว่า ภิกษุ ในความหมายนี้ ที่ชื่อว่า ชนิดต่างๆ คือ เป็นรูปพรรณบ้าง ไม่เป็นรูปพรรณบ้าง เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณบ้างที่ชื่อว่า

เป็นรูปพรรณ ได้แก่ เครื่องประดับศีรษะ เครื่องประดับคอ เครื่องประดับมือ เครื่องประดับเท้า เครื่องประดับสะเอว

ที่ชื่อว่า ไม่เป็นรูปพรรณ พระองค์ตรัสถึงรูปียะที่ทำเป็นแท่ง

ที่ชื่อว่า เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณ ได้แก่ เครื่องประดับทั้ง 2 ประเภทนั้น

ที่ชื่อว่า รูปิยะ ได้แก่ วัตถุที่มีสัจพระฉวีของพระศาสดา กหาปณะ มาสก ที่ทำด้วยโลหะ มาสกที่ทำด้วยไม้ มาสกที่ทำด้วยครั่ง ที่ใช้เป็นอัตราสำหรับแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน

คำว่า ทำการ คือ เอรูปิยะที่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่เป็นรูปพรรณเป็นนิสัคคิยะ เอรูปิยะที่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่ไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสัคคิยะ

เอรูปิยะที่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสัคคิยะ เอรูปิยะที่ไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสัคคิยะ

เอรูปิยะที่ไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่ไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสัคคิยะ

เอรูปิยะที่ไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสัคคิยะ

เอรูปิยะที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสัคคิยะ

เอรูปิยะที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่ไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสัคคิยะ

เอรูปิยะที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปิยะที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณเป็นนิสัคคิยะ คือ เป็นของจำต้องสละในท่ามกลางสงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

อาบัติว่าด้วยรูปิยะและการสละเพื่อแสดงอาบัติ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงสละรูปิยะที่เป็นนิสัคคิยะอย่างนี้ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์ ฉเวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบทำภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโหียงประนมมือ กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมทำการแลกเปลี่ยนรูปิยะชนิดต่างๆ รูปิยะนี้ของกระผมเป็นนิสัคคิยะ กระผมสละรูปิยะนี้แก่สงฆ์”

ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติถ้าคนวัดหรืออุบาสกผ่านมา พึงบอกเขาว่า “ท่านจงรู้ของนี้” ถ้าเขาถามว่า “จะให้กระผมนำสิ่งนี้ไปแลกอะไรมา” ไม่ควรบอกเขาว่า “จงนำของนี้หรือของนี้มา” ควรบอกเฉพาะของที่เป็นกับปิยะ เช่น เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง หรือน้ำอ้อย ถ้าเขานำรูปิยะนั้นไปแลกของที่เป็นกับปิยะมาถวาย ยกเว้นภิกษุผู้แลกเปลี่ยนรูปิยะ ภิกษุนอกนั้นทุกรูปฉันได้ ถ้าทำได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี ถ้าทำไม่ได้ พึงบอกเขาว่า “โปรดทิ้งของนี้” ถ้าเขาทิ้งให้ นั่นเป็นการดี ถ้าไม่ทิ้งให้พึงแต่งตั้งภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 อย่างให้เป็นผู้ทิ้งรูปิยะ คือ คุณสมบัติของภิกษุผู้ทิ้งรูปิยะ 5 อย่าง

1. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ
2. ไม่ลำเอียงเพราะชัง
3. ไม่ลำเอียงเพราะหลง
4. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว
5. รู้วิธีว่าเป็นอันทิ้งหรือไม่เป็นอันทิ้ง

วิธีแต่งตั้งภิกษุผู้ทิ้งรูปิยะ และคำแต่งตั้ง สงฆ์พึงแต่งตั้งอย่างนี้ คือ เบื้องต้นพึงขอให้ภิกษุรับ ครั้นแล้วภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้ทิ้งรูปิยะ นี่เป็นญัตติ ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้ทิ้งรูปิยะ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้ทิ้งรูปิยะ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง ภิกษุชื่อนี้สงฆ์แต่งตั้งให้เป็นผู้ทิ้งรูปิยะ สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนิ่งข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้ ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งนั้นพึงทิ้งรูปิยะไป อย่างกำหนดที่ตก ถ้าทิ้งโดยกำหนดที่ตกต้องอาบัติทุกกฏ”

รูปية ภิกษุสำคัญว่าเป็นรูปية แลกเปลี่ยนรูปية ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตย
 รูปية ภิกษุไม่แน่ใจ แลกเปลี่ยนรูปية ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตย
 รูปية ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่รูปية แลกเปลี่ยนรูปية ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตย
 สิ่งที่ไม่ใช่รูปية ภิกษุสำคัญว่าเป็นรูปية แลกเปลี่ยนรูปية ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตย
 สิ่งที่ไม่ใช่รูปية ภิกษุไม่แน่ใจ แลกเปลี่ยนรูปية ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตย
 สิ่งที่ไม่ใช่รูปية ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่รูปية แลกเปลี่ยนรูปية ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตย
 สิ่งที่ไม่ใช่รูปية ภิกษุสำคัญว่าเป็นรูปية ต้องอาบัติทุกกฏ สิ่งที่ไม่ใช่รูปية ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุก
 กฏ สิ่งที่ไม่ใช่รูปية ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่รูปية ไม่ต้องอาบัติอนาปัตติวาร ภิกษุต่อไปไม่ต้องอาบัติ คือ 1) ภิกษุ
 วิกลจริต 2) ภิกษุต้นบัญญัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเรื่องดังกล่าวมานั้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า เป็นเรื่องราวของพวกภิกษุฉัพคดีย์ทำการแลกเปลี่ยนกัน
 ด้วยรูปيةชนิดต่างๆ พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึง
 ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปيةชนิดต่างๆ เหมือนพวกคฤหัสถ์ที่ยังบริโภคมกามาเล่า” พวกภิกษุผู้มักน้อยจึงได้ไป
 กราบทูลพระพุทเจ้า และได้มีการประชุมสงฆ์ถามถึงเรื่องราวว่า พวกภิกษุฉัพคดีย์ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วย
 รูปيةชนิดต่างๆ กันจริงหรือไม่เมื่อได้ทราบว่าเป็นเรื่องจริงพระพุทเจ้าจึงได้ติเตียนภิกษุเหล่านั้นว่า เป็นโมฆะ
 บุรุษ ตลอดทั้งได้อธิบายประเภทของรูปيةให้ภิกษุสงฆ์ได้ทราบและได้บัญญัติสิกขาบทว่า การที่ภิกษุสงฆ์ทำ
 การแลกเปลี่ยนรูปيةก็ดี หรือสะสมก็ดีต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตย

วิเคราะห์รูปيةในปาจิตตยภณท์

1. วิเคราะห์รูปيةตามหลักพระธรรมวินัย

เรื่องของรูปيةนั้นถ้าจะกล่าวตามพระธรรมวินัยแล้วนั้นจะเห็นได้ชัดเลยว่าพระพุทเจ้าทรงตำหนิ
 เตียนภิกษุผู้ที่รับรูปيةและสะสมตลอดทั้งทำการแลกเปลี่ยนรูปيةดังเรื่องราวที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า พวก
 เธอทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปيةชนิดต่างๆ จริงหรือไม่” พวกภิกษุฉัพคดีย์ทูลรับว่า “จริงพระพุทเจ้าข้า”
 พระผู้มีพระภาคพุทเจ้าทรงตำหนิว่า ฯลฯ โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงทำการแลกเปลี่ยนรูปيةชนิดต่าง
 ๆ เล่า โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้
 เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ฯลฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ซึ่งจากเรื่องดังกล่าวจะเห็นว่าพระพุทเจ้าทรงห้ามภิกษุเหล่านั้นรับหรือแลกเปลี่ยนรูปيةตลอดทั้งได้มีการ
 ปรับอาบัติภิกษุที่ได้ทำการแลกเปลี่ยนรูปيةอีกด้วยว่า “เอารูปيةที่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปيةที่เป็นทั้ง
 รูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสสัคคีย์ เอารูปيةที่ไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปيةที่เป็นรูปพรรณ
 เป็นนิสสัคคีย์ เอารูปيةที่ไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปيةที่ไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสสัคคีย์ เอารูปيةที่ไม่
 เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปيةที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสสัคคีย์ เอารูปيةที่เป็นทั้ง
 รูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปيةที่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสสัคคีย์ เอารูปيةที่เป็นทั้งรูปพรรณ
 และไม่เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปيةที่ไม่เป็นรูปพรรณ เป็นนิสสัคคีย์ เอารูปيةที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่
 เป็นรูปพรรณแลกเปลี่ยนกับรูปيةที่เป็นทั้งรูปพรรณและไม่เป็นรูปพรรณเป็นนิสสัคคีย์ คือ เป็นของจำต้องสละ
 ในท่ามกลางสงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยอาบัติที่ปรับนั้น คือ
 นิสสัคคียปาจิตตย ซึ่งหากภิกษุต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตยแล้วนั้นจะต้องทำการสละทิ้งและแสดงความ
 บริสุทธิ์ต่อหน้าสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงสละรูปيةที่เป็นนิสสัคคีย์อย่างนี้ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่ม

อุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโหย่งประนมมือ กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมทำการแลกเปลี่ยนรูปيةชนิดต่างๆ รูปيةนี้ของกระผมเป็นนิสสัคคียะ กระผมสละรูปيةนี้แก่สงฆ์” ครั้นสละแล้ว พึงแสดงอาบัติภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติถ้าคนวัดหรืออุบาสกผ่านมา พึงบอกเขาว่า “ท่านจงรู้ของนี้” ถ้าเขาถามว่า “จะให้กระผมนำสิ่งนี้ไปแลกอะไรมา” ไม่ควรบอกเขาว่า “จงนำของนี้หรือของนี้มา” ควรบอกเฉพาะของที่เป็นกับปियะ เช่น เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง หรือน้ำอ้อย ถ้าเขานำรูปيةนั้นไปแลกของที่เป็นกับปियะมา ถวาย ยกเว้นภิกษุผู้แลกเปลี่ยนรูปية ภิกษุนอกนั้นทุกรูปฉันได้ ถ้าทำได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี ถ้าทำไม่ได้ พึงบอกเขาว่า “โปรดทิ้งของนี้” ถ้าเขาทิ้งให้ นั่นเป็นการดี ถ้าไม่ทิ้งให้พึงแต่งตั้งภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 อย่างให้เป็นผู้ทิ้งรูปية คือคุณสมบัติของภิกษุผู้ทิ้งรูปية 5 อย่าง ได้แก่ 1) ไม่ลำเอียงเพราะชอบ 2) ไม่ลำเอียงเพราะชัง 3) ไม่ลำเอียงเพราะหลง 4) ไม่ลำเอียงเพราะกลัว 5) รู้วิธีว่าเป็นอันทิ้งหรือไม่เป็นอันทิ้ง

เมื่อแสดงอาบัติพร้อมทั้งสละรูปيةแล้วก็จะสามารถที่จะพ้นจากอาบัติได้ ซึ่งจากมุมมองของผู้เขียนนั้น เห็นว่า การรับรู้รูปيةนั้นอาจจะเป็นเรื่องที่ผิดพระวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้จริง แต่ถ้าจะมองถึงความจำเป็นในปัจจุบันนั้นจะเห็นได้ว่ารูปيةหรือเงินนั้นจำเป็นอย่างมากสำหรับความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ทั้งในด้าน การศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านการปกครอง เป็นต้น เพราะปัจจุบันนี้ รูปيةหรือเงินนั้นได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการดำรงชีพทั้งต่อพระสงฆ์เองและประชาชนทั่วไป แต่ทั้งนี้ก็เพื่อความจำเป็นไปด้วยพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้วางรากฐานให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามเนื่องจากทรงเห็นประโยชน์ คือ 1) เพื่อความดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ 2) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ 3) เพื่อการปราบคนหน้าด้านไม่รู้จักอาย 4) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีล 5) เพื่อปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบัน 6) เพื่อบำบัดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีใน ภายหลัง 7) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส 8) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว 9) เพื่อ ความดำรงมั่นแห่งสังฆธรรม 10) เพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนวินัยให้หนักแน่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรุปได้ว่ารูปيةในปาจิตติยภณท์ในพระธรรมวินัยนั้นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุได้ทำการแลกเปลี่ยน รูปية แล้วพระพุทธเจ้าได้ทรงดำหนิตติเตียน และปรับอาบัตินิสสัคคียะปาจิตติยะ ตลอดทั้งได้ทรงบอกวิธีการ แสดงอาบัติของพระภิกษุสงฆ์ด้วยการสละรูปيةนั้นเสีย ทั้งนี้การที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติพระธรรมวินัย เกี่ยวกับรูปيةนั้นก็เพื่อเป็นไปด้วยความดีงามแห่งศรัทธาของพระสงฆ์ ตลอดทั้งป้องกันความเสื่อมที่จะ เกิดขึ้นจากความโลภและส่งผลต่อการประพฤติพรหมจรรย์อีกด้วย

2. วิเคราะห์รูปيةกับพระสงฆ์ในปัจจุบัน

ปัจจุบันนั้นจะเห็นได้ชัดว่าพระสงฆ์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับรูปيةในทุกด้านเพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อ การดำรงชีพและความเป็นอยู่กับสังคมยุคปัจจุบันที่มีการใช้เงินหรือรูปيةเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน จึง เป็นเหตุให้เกิดมุมมองที่ว่าพระสงฆ์รับเงินหรือรูปيةนั้นผิดหรือไม่ ซึ่งได้คำตอบมาสองประเด็น คือ

ประเด็นแรก คือ ผิดพระธรรมวินัย ถ้ากล่าวตามหลักพระธรรมวินัยแล้วนั้นการรับรู้รูปيةถือว่าเป็นเรื่อง ที่ผิดพระธรรมวินัย ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าเป็นนิสสัคคียะปาจิตติยะแต่ก็เชื่อว่าจะไม่มีการรับรู้รูปيةเลยก็ได้ เพียงแต่ควรทำให้ถูกต้อง ปัญหาเรื่องเงินกับพระภิกษุนั้น ท่านมีวิธีปฏิบัติกันมานานแล้วพร้อมๆ กับที่มีพุทธ บัญญัติห้ามภิกษุรับเงินนั้นเลยที่เดียวนั่นก็คือ วิธีปวารณา วิธีปฏิบัติในการปวารณาก็คือบอกกล่าวด้วยวาจา หรือด้วยลายลักษณ์อักษรให้พระภิกษุสามเณรทราบ ว่า ข้าพเจ้าขอถวายจตุปัจจัย คือของกินของใช้แก่ พระภิกษุสามเณรรูปนั้นๆ มีราคาเท่ากับเงินจำนวนเท่านั้นๆ โดยได้มอบเงินจำนวนนั้นให้แก่ผู้ปฏิบัติพระไว้แล้ว

หรือจะได้ออบให้ในโอกาสแรก ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปนั้นต้องการสิ่งใดอันสมควรแก่สมณบริโภค ก็ให้ไปแจ้งแก่ผู้ปฏิบัติพระ ผู้ปฏิบัติพระจะไปดำเนินการจัดหาสิ่งนั้นๆ มาถวายตามราคาไม่เกินจำนวนเงินที่มอบไว้ให้

เมื่อปวารณาอย่างนี้แล้ว ก็ไม่ต้องเอาเงินถวายพระโดยตรง แต่เอาไปมอบให้ผู้ปฏิบัติพระ โดยแจ้งให้ผู้ปฏิบัติพระทราบว่าเป็นสิทธิของพระภิกษุรูปนั้นหรือสามเณรรูปนี้ ที่จะใช้จ่ายได้ตามความประสงค์ คราวนี้ก็เป็นเรื่องภายในระหว่างพระกับผู้ปฏิบัติพระจะดำเนินการกันไป ความประเจิดประเจ้อใด ๆ ก็จะไม่ปรากฏการปฏิบัติระหว่างโยมผู้มีศรัทธากับพระภิกษุสามเณรก็จะถูกต้องตามพระธรรมวินัย ได้ชื่อว่าช่วยกันรักษาพระธรรมวินัยไว้ได้ส่วนหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการเริ่มต้นที่ถูกต้อง ดีกว่าเริ่มต้นขึ้นมาถวายเงิน รับเงินกันอย่างโจ่งครึม จนถึงกับมีการบิดเบียดเงินกันตรง ๆ เป็นการเหยียบย่ำพระธรรมวินัยอย่างน่าสลดใจ วิธีปวารณาเมื่อก่อนถือเป็นเรื่องเคร่งครัดมาก เวลานั้นมณฑลพระไปในงาน พอถวายเครื่องไทยธรรมเสร็จ ก่อนจะกรวดน้ำ จะต้องมีคนฝ่ายเจ้าภาพทำหน้าที่กล่าวคำปวารณา หรือเตือนกันให้ปวารณา ก่อน บางทีพระนั่นเองเป็นฝ่ายเตือน เป็นขั้นตอนหนึ่งที่รู้กันและปฏิบัติกันเหมือนกับเป็นสามัญสำนึกอย่างหนึ่ง ถ้าจะไม่ปวารณาด้วยวาจา ก็ต้องปวารณาเป็นลายลักษณ์อักษร คือทำ “ใบปวารณา” มีข้อความที่เป็นสาระสำคัญว่าเจ้าภาพขอถวายปัจจัยสี่มีราคาเท่ากับเงินจำนวนเท่านี้เท่านี้ ถ้าพระคุณเจ้าประสงค์สิ่งหนึ่งสิ่งใดอันสมควรแก่สมณบริโภค ขอได้โปรดเรียกเรื่องเอาจากไวยาวัจกรนั้นเทอญ แล้วเอาใบปวารณานี้ใส่ซองถวายไปพร้อมกับเครื่องไทยธรรม ส่วนตัวเงินจริงๆ ก็มอบให้ศิษย์วัดหรือคนที่สามารถจะถือเอาไปดำเนินการกันที่วัดต่อไป

ดังนั้น กระทำกันด้วยวิธีการที่ไม่ต้องให้พระรับเงินหรือ “จับ” เงินจริงๆ นั่นเอง นับเป็นกุศลเจตนาของผู้รู้ที่พยายามจะเอื้ออำนวยให้พระได้ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความจริงวิธีปวารณาทุกวันนี้ก็ยังมีทำกันอยู่ เพียงแต่คลายความเคร่งครัดลงไปมาก ส่วนใหญ่จะไม่ปวารณาไม่ว่าจะด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษร แต่ใช้วิธีเอาเงินใส่ซองถวายพระไปตรงๆ ประเด็นที่ 2 คือ ไม่ผิดพระธรรมวินัย เพราะมีความจำเป็นที่ต้องใช้ในสังคมยุคปัจจุบัน ถ้ามองตามความเป็นจริงแล้วจะเห็นได้ชัดว่ารูปยะหรือเงินนั้นมีความสำคัญอย่างมากสำหรับการใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบัน พระสงฆ์ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนตลอดทั้งการปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ และที่สำคัญ คือ การบูรณะปฏิสังขรวัด ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ในปัจจุบันนั้นจะต้องมีค่าใช้จ่ายในการเรียน เพราะปัจจุบันพระสงฆ์ไม่ได้ศึกษาเพียงแต่นักธรรมตรี โท เอก หรือบาลีเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งศึกษาทางโลกและพระไตรปิฎกเพื่อที่จะมานำมาใช้ในการบูรณะปฏิสังขรวัดพระพุทธรูปศาสนาให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ซึ่งต้องมีค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนตลอดทั้งการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ในปัจจุบันเองก็ต้องมีค่าใช้จ่าย ทั้งค่าเดินทางค่าอุปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งทุกอย่างนั้นต้องใช้เงินหมดเพื่อที่จะบรรลូវัตถุประสงค์ที่ตนได้วางไว้ ตลอดทั้งปัจจุบันวัดต่าง ๆ นั้นมีค่าใช้จ่ายทั้งค่าน้ำค่าไฟ ตลอดทั้งการบูรณะปฏิสังขร ดังนั้น รูปยะจึงจำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีพในยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งหลายคนอาจมองว่าเป็นเรื่องของการละเมิดพระธรรมวินัย แต่จะถ้ามองตามความเป็นจริงแล้วถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งพระพุทธรเจ้าได้ตรัสไว้ในมหาปเทศ 4 ความว่า ภิกษุทั้งหลายเกิดความยากแกรงอยู่ในข้อบัญญัติบางอย่างว่า สิ่งใดหนอพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ สิ่งใดหนอไม่ทรงอนุญาตไว้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคได้ประทานมหาปเทศไว้ 4 ข้อ คือ 1) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร 2) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร 3) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่ง

นั้นไม่ควร 4) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ชัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมานั้นในประเด็นเรื่องพระสงฆ์กับรูปียะนั้นสมควรมีการพิจารณาถึงความเหมาะสมและไม่ให้เกิดการตำหนิติเตียนของประชาชน ซึ่งสังคมปัจจุบันนั้นเป็นสังคมที่ต่างจากสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระธรรมวินัยไว้ตามเหตุการณ์และเป็นไปเพื่อความดีงามแห่งสงฆ์ตลอดทั้งเป็นไปเพื่อสัจจะธรรม ดังนั้นการรักษาพระธรรมวินัยก็เป็นสิ่งสำคัญของพระสงฆ์เช่นกัน พระสงฆ์จะต้องใช้พิจารณาในการประพฤติปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดความเสื่อมแห่งศรัทธาแห่งพุทธศาสนิกชนด้วยเช่นกัน

3. ประโยชน์ของรูปียะกับพระสงฆ์ไทยปัจจุบัน

1) ประโยชน์ด้านการศึกษา ในปัจจุบันนั้นจะเห็นได้ชัดว่าการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นได้มีความเจริญก้าวหน้าไปเป็นอย่างมาก นอกจากจะศึกษาพระไตรปิฎกและศึกษาตามโครงสร้างเดิม คือ นักธรรมตรี โท เอก และบาลีแล้วยังมีการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอีกด้วยทั้งนี้ก็เพื่อให้พระสงฆ์นั้นได้มีความรู้ในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและได้รู้เท่าทันสังคมปัจจุบันและสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ ซึ่งการศึกษานี้ก็มีเรื่องที่จะต้องเกี่ยวข้องกับรูปียะด้วย เพราะการศึกษาจะต้องมีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก ทั้งค่าบำรุงการศึกษา ค่าเดินทาง ค่ากิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นต้น ซึ่งถ้าจะไม่ได้พระสงฆ์นั้นไม่ได้ใช้รูปียะเลยก็เป็นไปไม่ได้ นอกเสียจากมีโยมมาปวารณาว่าจะจัดการให้หมดทุกอย่างก็เป็นอีกเรื่อง ซึ่งในพระวินัยนั้นพระพุทธเจ้าจะทรงห้ามให้พระสงฆ์นั้นสะสมรูปียะแต่ก็มองถึงวัตถุประสงค์ของผู้ที่จะครอบครองด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างในเรื่องที่นางวิสาขาได้ถวายเครื่องประดับแก่พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงรับไว้และนำไปใช้ประโยชน์ต่อเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ คือ ให้นำนางวิสาขานำไปซื้อที่ดินเพื่อสร้างวัด ซึ่งในกรณีของพระสงฆ์ที่ศึกษาอยู่ในสังคมปัจจุบันนั้นก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้รูปียะทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและเป็นการเพิ่มความรู้อีกที่จะนำไปเผยแผ่ได้ ซึ่งถือว่าไม่ได้เป็นการสะสมรูปียะเพื่อประโยชน์ส่วนตนแต่เป็นการนำมาใช้เพื่อต่อยอดและทำประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาได้

2) ประโยชน์ด้านสังคมสงเคราะห์ ปัจจุบันนั้นพระสงฆ์มีบทบาทในเรื่องสังคมสงเคราะห์เป็นอย่างมากที่จะเข้าไปช่วยเหลือผู้ที่ประสบความเดือดร้อนในพื้นที่ของตนทั้งเรื่องของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ตลอดทั้งที่อยู่อาศัย ซึ่งการที่จะทำงานในเรื่องของสังคมสงเคราะห์ได้นั้นก็ต้องใช้รูปียะในการจัดหาสิ่งเหล่านั้นมา ซึ่งการที่ญาติโยมได้นำรูปียะมาถวายพระสงฆ์นั้น พระสงฆ์เองก็มีการพิจารณาในเรื่องของการใช้เช่นกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและสังคม เพราะถ้าพระสงฆ์นั้นนำรูปียะของญาติโยมที่นำมาถวายผิดประเภทก็ก่อให้เกิดความเสื่อมได้ด้วยเช่นกัน

3) ประโยชน์ด้านสาธารณูปการ รูปียะถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากในปัจจุบันในด้านของการก่อสร้างวัด หรือบูรณะวัดให้ดีขึ้นซึ่งทุกอย่างก็ต้องใช้รูปียะในการจัดหาจึงได้มีการทำกฐิน ฝ่าป่าเพื่อระดมทุนในการหารูปียะหรือเงินมาเพื่อที่จะมาก่อสร้างวัด และสาธารณูปการต่าง ๆ ภายในวัด ตลอดทั้งรูปียะยังเป็นสิ่งที่คอยสนับสนุนความเป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน เพราะจะต้องใช้จ่ายทั้งในด้านเรื่องของ ค่าน้ำ ค่าไฟ ภายในวัดอีกด้วย ซึ่งแตกต่างจากสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมากจึงทำให้พระสงฆ์เองนั้นต้องปรับตัวให้เข้ากับภาวะสังคมปัจจุบันอีกด้วย

4) ประโยชน์ด้านการเผยแผ่ การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นก็มีส่วนที่จะต้องใช้รูปียะในการเป็นสนับสนุน เช่นในเรื่องของค่าเดินทาง หรือเรื่องค่าอาหารในยามที่สัตนันได้จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

เพื่อที่จะให้ประชาชนได้มาทำบุญที่วัดในช่วงต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้การให้รูปียะก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

4. โทษของรูปียะกับพระสงฆ์ไทยปัจจุบัน

การให้รูปียะของพระสงฆ์นั้นนอกจากประโยชน์ที่กล่าวมาแล้วนั้นก็ยังมีโทษเช่นกันซึ่งที่ชัดเจนก็คือในเรื่องของพระธรรมวินัยแต่ก็ต้องบูรณาการเพื่อให้อยู่กับสังคมปัจจุบันได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วในการทำบุญกับพระสงฆ์ปัจจุบันนั้นสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ ปัจจัย หรือรูปียะ ไม่ว่าจะเป็นงานมงคล หรืองานอวมงคลก็ตามจะต้องมีรูปียะถวาย ซึ่งหลายคนอาจจะมองว่าพระสงฆ์นั้นมีความจำเป็นที่จะต้องมียูเปียะหรือไม่ ซึ่งผู้วิจัยตอบได้เลยว่าต้องมีความจำเป็นอย่างแน่นอนเพราะเป็นไปตามสภาพสังคมที่ต้องใช้เงินในทุก ๆ ด้าน แต่ทั้งนี้หากพระสงฆ์นั้นให้รูปียะผิดประเภทก็จะมีโทษเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น นำรูปียะไปซื้อของมีนเมามาดื่ม ซึ่งเป็นข่าวยุหลายที่เช่นกัน โดยเหตุการณ์ลักษณะนี้นั้นนำความเสื่อมมาให้พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และยังเป็นสิ่งที่ผิดต่อพระธรรมวินัยอีกด้วย หรือในกรณีที่พระสงฆ์นั้นนำรูปียะที่ได้จากการทำบุญของญาติโยมไปเสี่ยงโชคด้วยการซื้อล็อตเตอรี่ หวยใต้ดิน ในกรณีนี้นั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตำหนิและถือว่าเป็นการให้รูปียะเพื่อที่จะต่อยอดรูปียะ และนำไปสู่การสะสมรูปียะในทางที่ผิดและเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความเสื่อมทั้งในด้านจิตใจของตนเองและเป็นความเสื่อมต่อพระพุทธศาสนาในภาพรวมอีกด้วย

สรุป

รูปียะในปาจิตตีย์ภณท์เป็นเรื่องราวของพวกภิกษุฉัพคศิย์ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่างๆ พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนา พระพุทธเจ้าจึงได้ติเตียนภิกษุเหล่านั้นและได้บัญญัติสิกขาบทขึ้น รูปียะในปาจิตตีย์ภณท์คือ วัตถุที่มีค่าไม่ว่าจะเป็นทอง มาสก กหาปณะ สิ่งของที่ทำด้วยโลหะหรือไม้ ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันได้ เป็นสิ่งของมีค่าที่จะนำความเสื่อมมาสู่ภิกษุผู้ทำการแลกเปลี่ยนหรือครอบครอง พระพุทธเจ้าทรงไม่สรรเสริญภิกษุที่รับหรือแลกเปลี่ยนรูปียะ เพราะจะนำไปสู่ความเสื่อมทั้งไม่ทำให้เกิดความเสื่อมในศรัทธา ตลอดทั้งพระองค์ได้บัญญัติสิกขาบทในเรื่องรูปียะขึ้นและปรับอาบัติภิกษุที่ครอบครองหรือแลกเปลี่ยนรูปียะ ทั้งนี้การที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติพระธรรมวินัยเกี่ยวกับรูปียะนั้นก็เพื่อเป็นไปด้วยความดีงามแห่งศรัทธาของพระสงฆ์ ตลอดทั้งป้องกันความเสื่อมที่จะเกิดขึ้นจากความโลภและส่งผลต่อการประพฤติพรหมจรรย์อีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สินีนานู สุภรณ์ไพบูลย์. (2546). เศรษฐศาสตร์การเงินและการธนาคาร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Szulczyk, Kenneth R.. (2013). Money, Banking and International Finance. 2nd ed. Edition.
Create Space Independent Publishing Platform.

มนต์เสียงแห่งอติเทพในพระพุทธศาสนา

The mantra of woman in Buddhist

สุกานดา เทนอิสระ

Sukanda tenissara

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus

E-mail: Tenissarasukanda@gmail.com

Received: 14 June 2021; Revised: 24 June 2021; Accepted: 30 June 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามนต์เสียงแห่งอติเทพในพระพุทธศาสนา พบว่า เสียงในพระพุทธศาสนา หมายถึง ธรรมชาติที่เปล่งออกไป คือ การเปล่งเสียงของบุคคล ออกมาเป็นคำพูดหรือภาษาพูดเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เสียงแบ่งออกเป็น 2 นัย คือ นัยแรก แบ่งประเภทตามที่เกิดของเสียง ได้แก่ เสียงทิพย์, เสียงมนุษย์, เสียงสัตว์ และเสียงวัตถุ นัยที่สอง แบ่งตามคุณลักษณะของเสียง ได้แก่ เสียงที่ควรเสพ และเสียงที่ไม่ควรเสพ เสียงที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีทั้งพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า เสียงของพระพรหม เสียงดนตรี เสียงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งเสียงนั้นมีประโยชน์ในการใช้ในด้านต่าง ๆ เช่น ใช้ในการปฏิบัติธรรม ใช้เพื่อการสื่อสาร ใช้ในวิทยาการสมัยใหม่

มนต์เสียงแห่งอติเทพ หรือเสียงแห่งสตรีนั้น เป็นเสียงแห่งมหาอำนาจในการจับจิตจับใจของผู้ฟังไม่ว่าจะเป็นเพศของหญิงเองหรือเพศตรงกันข้าม สตรีเป็นเพศสภาพที่มีลักษณะอ่อนโยน เรียบร้อย มีน้ำใจไมตรีต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นผู้มีความไพเราะอ่อนหวาน พูดให้คนเชื่อ พูดให้คนชอบ พูดให้คนช่วย ด้วยเหตุนี้เสียงแห่งสตรีจึงเป็นเสียงที่ให้ทั้งโทษและคุณ ในส่วนที่เป็นโทษก็คือ เป็นมลทินของพรหมจรรย์ ในการประพฤติปฏิบัติธรรมของสมณเพศ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้แนวทางในการปฏิบัติต่อมาตุคามไว้อย่างชัดเจน ส่วนคุณของมนต์เสียงแห่งสตรีนั้น ย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟังไม่ว่าในการเตือนใจ สอนใจ และนำใจ เพื่อความผาสุกในการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ : เสียง, อติเทพ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to study the mindfulness sound in Buddhism. It is found that the sound in Buddhist means nature that is emitted, i.e. a person's voice. Come out as words or spoken language to use in communicating between each other. The sound is divided into 2 implications: the first implication is categorized according to the origin of the sound, including celestial voice, human voice, animal voice. and object sounds. The second implication is divided according to sound characteristics. including the sound that should be consumed and sounds that should not be used The sound that appears in the Tripitaka includes the voice of the Buddha. Brahma's voice, music, animal sounds, etc., which sounds are useful for use in various fields, such as in Dharma practice. used for communication used in modern science

Mantra of woman or the voice of that woman It is a voice that has the power to capture the hearts of listeners whether they are women or the opposite sex. Women are a gender that looks gentle, neat, and has goodwill toward fellow human beings. He is a person with sweet words. Speak to be believed, speak to be liked, speak to help, therefore a woman's voice is a voice of both harm and virtue. In the penalty part, it is the uncleanness of celibacy in the practice of monasticism In which the Lord Buddha has clearly given the guidelines for the practice of Tukham As for the virtues of the female voice mantra It is beneficial to the listener whether in warning, instructing and guiding the heart for happiness in life.

Keywords: mantra, woman, Buddhist

บทนำ

การใช้เสียงเป็นการสื่อสารประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของคนในสังคมอย่างมาก เพราะการใช้เสียงเป็นสื่อที่สามารถทำให้คนทั่วไปรู้จักตนเองและเกิดความต้องการที่จะทำตามและสนองงานได้ การใช้เสียงในโอกาสต่างๆ จึงมีอยู่มากมายทั่วไปในแต่ละบุคคล การใช้เสียงมีมากมายหลายรูปแบบทั้งในสื่อโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์สื่อวิทยุ และสื่อโฆษณาประเภทที่มีบทบาทสำคัญมากต่อคนในทางพระพุทธศาสนา เช่น การใช้เสียงในการเผยแผ่ธรรมะดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้ในการแสดงธรรมประกาศพระพุทธศาสนา พระสุรเสียงที่พระองค์ทรงสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจจนทั้งหลายที่ท่านพระโคตมทรงชี้แจงให้เห็นชักชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ รั้งใจให้อาจหาญแก้อั้วกล้า ปลอบขโมโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถาแล้วจึงลุกจากที่นั่งจากไปยังเหยียดดูโดยไม่อยากจากไปต่างรำพึงว่า “เราได้เห็นท่าน พระโคตมพระองค์นั้นทรงดำเนินประทับยืนเสด็จเข้าละแวกบ้าน ประทับนั่งนั่งในละแวกบ้าน กำลังเสวยพระกระยาหารในละแวกบ้าน เสวยเสร็จแล้วก็ประทับนั่งนิ่ง เสวยเสร็จแล้วทรงอนุโมทนา เสด็จกลับมายังพระอารามเสด็จมาถึงพระอารามแล้ว ประทับนั่งอยู่ประทับอยู่ในพระอารามแล้ว ทรงแสดงธรรมในบริษัทท่านพระโคตมพระองค์นั้นทรงพระคุณเช่นนี้ๆ และทรงพระคุณยิ่งกว่าที่กล่าวแล้วนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การใช้

เสียงไม่ใช่สื่อใหม่ในวงการพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด แต่เป็นสื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อน โดยการใช้เสียงลักษณะนี้ เริ่มมาจากการที่ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในเรื่องเสียง และบอกถึงอำนาจของเสียงได้ ดังที่ “พระพุทธองค์ตรัสว่าเราไม่เห็นเสียงอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้เหมือนเสียงสตรีนี้เสียงสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สตรีเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ว่าจะในฐานะแห่งมารดา ในฐานะแห่งภรรยา ในฐานะแห่งผู้นำ เป็นต้น สตรีในพระพุทธศาสนานั้นเมื่อแบ่งตามเพศสภาพแล้ว ประกอบด้วยเพศสภาพ 2 ประการคือ ภิกษุณี (การเปลี่ยนจากคฤหัสถ์เพศเป็นสมณเพศ หรือเพศนักบวชที่เรียกว่าบรรพชิต)และอุบาสิกา (คฤหัสถ์เพศหรือฆราวาส) (เดือน คำดี, 2544) ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสฝากพระธรรมวินัยไว้กับบริษัท 4 ว่า “ตถาคตปรินิพพาน ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยยังมีความยำเกรงในพระศาสดาในพระธรรมในพระสงฆ์ ในสิกขา ในกันและกัน นี้แลเป็นเหตุปัจจัยให้สังฆธรรมตั้งมั่นอยู่นาน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สตรีเป็นเพศสภาพที่มีลักษณะอ่อนโยน เรียบร้อย มีความจริงใจ มีเมตตากรุณา มีน้ำใจไมตรีต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นผู้มีความไพเราะอ่อนหวาน พูดให้คนเชื่อ พูดให้คนชอบ พูดให้คนช่วย “สตรีที่ดี” ต้องพูดจาอ่อนหวาน รู้จักขานรับ รู้จักพูด รู้จักถาม ไม่ชิงพูดก่อนผู้อื่น เมื่อมีผู้อื่นมาสนทนากับคนใกล้ชิดก็ให้สำรวจวาจาไว้ ไม่พูดให้มากความ (พิทยา บุขรรัตน์ และ ประพนธ์ เรืองณรงค์, 2548) มนต์เสียงแห่งอดีตเพศนั้น มีทั้งส่วนที่เป็นผลกระทบต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ดังคำที่ว่า “สตรีเป็นมลทินของพรหมจรรย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อันเป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสตอบคำถามของเทวดา และพระพุทธองค์ทรงบอกแนวทางเกี่ยวกับการปฏิบัติของพระสงฆ์ต่อมาตุคาม (สตรี)ในมหาปรินิพพานสูตรซึ่งพระอานนท์กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงปฏิบัติในมาตุคาม (สตรี) อย่างไร” “อานนท์ การไม่เห็นได้เป็นการดี” “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจำเป็นต้องเห็น (เพราะหลีกเลี่ยงไม่ได้) จะพึงปฏิบัติอย่างไร” “ไม่ต้องพูดด้วยสิ อานนท์” “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าจำเป็นต้องพูดด้วยจะพึงปฏิบัติอย่างไร” “พึงพูดด้วยอย่างมีสติสิ อานนท์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และยังมีส่วนที่เป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน อย่างเช่น การใช้เสียงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระภิกษุณีในสมัยพุทธกาล เป็นต้น

เสียงที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

1. ความหมายของเสียง

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของเสียงว่า สิ่งที่ได้รับรู้ได้ด้วยหู เช่น เสียงฟ้าร้อง เสียงเพลง เสียงพูด หรือความเห็น เช่น เรื่องนี้ฉันไม่ออกเสียง, ความนิยม เช่น คนนี้เสียงดี มีหวังได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, คະแนนเสียง เช่น ลงมติกันแล้วเขาชนะเพราะได้เสียงข้างมาก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) คือ พลังงานรูปหนึ่งที่เกิดจากการสั่นสะเทือนของโมเลกุลของอากาศ ทำให้เกิดการอัดและขยายสลับกันของโมเลกุลอากาศ ความดันบรรยากาศจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงตามการเคลื่อนที่ ของโมเลกุลอากาศ เรียกว่า คลื่นเสียง (ประชา ศิวเวทกุล, 2549) เป็นคลื่นเชิงกลที่เกิดจากการสั่นสะเทือนของวัตถุ เมื่อวัตถุสั่นสะเทือน ก็จะทำให้เกิดการอัดตัวและขยายตัวของคลื่นเสียง และถูกส่งผ่านตัวกลาง เช่น อากาศ ไปยังหู แต่เสียงสามารถเดินทางผ่านสสารในสถานะก๊าซ ของเหลว และของแข็งก็ได้ แต่ไม่สามารถเดินทางผ่านสุญญากาศได้ (โยธิน ฤทธิพงษ์สุสิทธิ์, 2555)

สรุปได้ว่า ความหมายของ เสียง ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ธรรมชาติที่เปล่งออกไป คือ การเปล่งเสียงของบุคคล ออกมาเป็นคำพูดหรือภาษาพูดเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน และจัดว่าเสียงเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง คำว่าอารมณ์ ในที่นี้ หมายถึงสิ่งที่ใจเข้าไปเสพเสวยหรือสิ่งที่ใจเข้าไปรับรู้ ตามการรับรู้ทางอายตนะ เสียง จัดเป็นอายตนะภายนอก ถูกรับรู้โดยทางอายตนะภายใน คือ หู ตามลำพัง ประสาทการรับรู้ทางหูไม่สามารถสื่อเอาความหมายจากเสียงนั้นได้สิ่งที่รับรู้เอาความหมายจากเสียง คือ ใจ ตามหลักพระพุทธศาสนา จึงจัดเอาเสียงเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง จากความหมายของเสียงดังที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้เป็น 2 ประเด็น คือ 1) เสียง หมายถึง สิ่งที่บุคคลเปล่งออกมาเป็นภาษาพูด 2) เสียง หมายถึง สิ่งที่บุคคลรับรู้ผ่านการได้ยินทางหู ดังนั้น การใช้เสียง หมายถึง การพูดสื่อสารเพื่อให้บุคคลอื่น หรือผู้ฟังรับรู้ เข้าใจความต้องการของตนตามความหมายทางภาษาที่แฝงอยู่ในเสียง เช่น การใช้เสียงในการสอนหรือการแสดงธรรมเป็นการใช้เสียง เพื่อต้องการให้ผู้ฟังรับรู้ เข้าใจเนื้อหาสาระในเรื่องที่สอนหรือเนื้อหาสาระของหลักธรรม ที่ผู้ใช้เสียงยกขึ้นแสดง

2. ประเภทของเสียง

คัมภีร์ที่ขนิทาย กล่าวถึงเสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูไว้ 2 อย่าง คือ 1) เสียงที่ควรเสพคือ เมื่อบุคคลเสพเสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายเจริญยิ่งขึ้น เสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นนี้เป็นเสียงที่ควรเสพ 2) เสียงที่ไม่ควรเสพ คือ เมื่อบุคคลเสพเสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมลง เสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหูเช่นนี้เป็นเสียงที่ไม่ควรเสพ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คำว่า เสพมีความหมายตามบริบท เช่น เสพรูป หมายถึง เห็นรูป เสพเสียงหมายถึง ฟังเสียง เสพกลิ่น หมายถึง ตมกลิ่น เสพรสหมายถึง ลิ้มรส เสพโณภูมัพพะหมายถึง ถูกต้องโณภูมัพพะ เสพธรรมารมณ หมายถึง นึกถึงธรรมารมณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น เสียงที่ควรเสพ หมายถึง เสียงที่ควรฟัง เสียงที่ไม่ควรเสพ หมายถึง เสียงที่ไม่ควรฟัง

มหาปริณิพพานสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดง มหาสุทฺถสนสูตร กล่าวถึงเสียง 10 ชนิด ดังมีเนื้อความปรากฏว่า กรุงกุสาวดีเป็นราชธานีที่เจริญรุ่งเรืองมีประชากรมากมีพลเมืองหนาแน่นเศรษฐกิจดี..... กรุงกุสาวดีเป็นราชธานีที่อีกที่ทศกริโครมเพราะเสียง 10 ชนิด ทั้งวันทั้งคืนได้แก่ 1) เสียงช้าง 2) เสียงม้า 3) เสียงรถ 4) เสียงกลอง 5) เสียงตะโพน 6) เสียงพิณ 7) เสียงขับร้อง 8) เสียงกังสดาล 9) เสียงประโคมดนตรีและ 10) เสียงว่า“ท่านทั้งหลายโปรดบริโภคดื่มเคี้ยวกิน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คัมภีร์อภิธานวรรณนา กล่าวถึงเสียง 7 ประการ ไว้ว่า คำว่า เสียง 7 ประการคือ 1) เสียงอุสสะ เสียงโคร้องหมายถึงเสียงที่เข้าไปสู่จิตเพราะเหตุที่ว่าเสียงอุสสะนั้นดังเหมือนเสียงโคร้อง 2) เสียงเวหตะ เสียงผู้มีปัญญาร้อง,เสียงม้าร้อง 3) เสียงฉชชะ เสียงนกยูงร้อง, เสียงที่เกิดจากฐาน 6 หมายถึงเสียงที่อาศัยฐาน 6 คือ จมูกคอ ออก เพดาน ลิ้น และฟัน เกิดขึ้น ท่านเรียกกันว่า ฉชชะ 4) เสียงคันธาระ เสียงแพะร้อง ซึ่งเป็นเสียงที่ชาวคันธารชนบทกาทันขับร้อง 5) เสียงมัจฉิมะ เสียงนกกระเรียนร้อง ซึ่งเป็นเสียงร้องเป็นจังหวะ ๆ ในท่ามกลาง 6) เสียงปัญจมะ เสียงนกดุเหว้าร้อง ซึ่งเป็นเสียงของผู้มีปัญญาเป็นต้น มีวิเคราะห์ศัพท์ว่าคนที่ 5 ขับร้อง ชื่อว่าปัญจมะ 7) เสียงนิสาทะเสียงดังลั่น, เสียงช้างร้อง ซึ่งเป็นเสียงที่กลบเสียงอื่นให้หายไป (พระมหาสมปอง มุทิต, 2558)

คัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรค กล่าวถึงเสียง 2 ประเภท คือเสียงมนุษย์และเสียงทิพย์ ดังมีข้อความปรากฏว่า เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การ

ใช้งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นย่อมจิตไปเพื่อทิพโสตธาตุญาณ ได้ยินเสียง 2 ชนิด คือ เสียงทิพย์ และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ด้วยหุทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เธออาจจะหวังว่า “เราควรได้ยินเสียง 2 ชนิด คือ 1) เสียงทิพย์ 2) เสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ด้วยหุทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์” เมื่อมีเหตุอยู่ คำว่า “เหตุ” ในที่นี้หมายถึงอภิญญาญาณที่มีอภิญญาเป็นฐาน พระอรหันต์หรือการเห็นแจ้งพระอรหันต์เธอก็บรรลุความเป็นผู้สามารถในทิพโสตธาตุได้แน่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรุปได้ว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แบ่งประเภทของเสียงออกเป็น 2 นัย คือ 1. นัยแรก แบ่งประเภทตามที่เกิดของเสียง ได้แก่ เสียงทิพย์ เสียงมนุษย์ เสียงสัตว์ เสียงวัตถุ 2. นัยที่สอง แบ่งตามคุณลักษณะของเสียง ได้แก่ เสียงที่ควรเสพ และเสียงที่ไม่ควรเสพ

มนต์เสียงแห่งอติเทพในพระพุทธศาสนา

1. ความหมายของสตรี

คำว่า “สตรี” มีที่มาจากประเพณีหนึ่งในสมัยก่อนพุทธกาล ซึ่งมาจากสตรีชาวอินเดียโดยมีต้นเหตุจากยุคดึกดำบรรพ์ที่ประชาชนชาวอินเดียตั้งแต่พระราชชาติลงมาจนถึงประชาชนทั่วไปพากันยึดถือเป็นจารีตว่า หญิงสาวหลังจากที่แต่งงานแล้ว หากสามีตายลง หญิงผู้เป็นภรรยา นั้น จะต้องกระโดดเข้ากองไฟในเวลาที่เหมาะสมของสามีเพื่อตายตามสามีไปด้วย เพราะเหตุที่ผู้หญิงปฏิบัติเช่นนี้จึงได้มีชื่อว่า “สตี” หรือ “สตรี” แปลว่า ผู้ยอมตายไปกับสามีและเรียกผู้หญิงอีกคำหนึ่งว่า “สมร” แปลว่า “ผู้ยอมตายด้วยกัน” การที่ภรรยายอมตายด้วยการกระโดดเข้าไปในกองไฟเผาที่สามีเพื่อให้ตัวเองตายไปกับสามีนั้นเพราะประเพณีของชาวอินเดียมีข้อบังคับว่า หญิงหม้ายที่ไร้สามีแล้ว ย่อมเป็นที่รังเกียจของสังคมทั่วไป ในยุคนั้น (พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี), 2543) จึงทำให้สตรีในยุคสมัยนั้นตกอยู่ท่ามกลางความลำบาก เพราะเมื่อสามีตายไปก็ต้องจำใจกระโดดเข้ากองไฟไปตามสามีแล้วถ้ามีลูกก็ต้องจำใจทิ้งลูกเพื่อปฏิบัติตามประเพณีที่เคร่งครัด

ในสมัยต่อมาเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปประเทศอินเดียก็มีวิวัฒนาการขึ้นตามยุคสมัย เพราะประชาชนได้รับการศึกษาทั้งยังติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้นจึงพยายามเปลี่ยนแปลงจารีตดังกล่าวโดยหากว่าหญิงใดที่สามีตายลง หญิงนั้นจะต้องโกนผมบนศีรษะออกให้หมด ทั้งวัตถุคือ เสื้อผ้าที่จะใช้นุ่งห่มประดับกาย จะต้องยอมให้มีแต่เฉพาะสีเหลืองเพียงสีเดียว ครั้นกาลเวลาผ่านไป จารีตประเพณีดังกล่าวก็เสื่อมลง ไม่มีผู้ใดยึดถือประเพณีปฏิบัติได้ บรรดานักปราชญ์ในอินเดียยุคต่อมาจึงแก้ไขจารีตนั้น พร้อมกับบัญญัติศัพท์ของคำว่า “สตรี” ลงในพจนานุกรม โดยให้ความหมายคำว่า “สตรี” แปลว่า ผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชายผู้เป็นสามีเท่านั้น (พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี), 2543) จึงทำให้สถานภาพของสตรีพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ

คำว่า “สตรี” เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง สุภาพสตรี หรือผู้หญิง (woman) ส่วนในภาษาบาลีมีคำที่ใช้เรียกชื่อสตรีอยู่หลายคำ เช่น คำว่า อติ หรือ อติเทพ (ผู้หญิง) มาตุคาม (ผู้หญิงหรือแม่บ้าน) นารี (หญิงสาว) ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า สตรีไว้ดังนี้ สตรี (สตีตรี) เป็นคำนาม หมายถึง ผู้หญิง หรือเพศหญิงคู่กับบุรุษ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542)

ดังนั้น สตรี จึงหมายความว่า เพศหญิง คือเพศที่คู่กันกับเพศชาย หรือบุรุษเพศ เป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี เป็นแม่บ้านแม่ศรีเรือน เป็นผู้ยอมตายไปกับสามี

2. ประเภทแห่งอดีตพิเศษในพระพุทธศาสนา

สตรีที่มีชื่อปรากฏในวรรณคดีบาลีมีเป็นจำนวนมาก เมื่อทำการประมวลประเภทแห่งอดีตพิเศษ พบว่ามีสถานะแตกต่างกันไป โดยแบ่งออกเป็นไปตามฐานะหรือหน้าที่ของความเป็นลูก ภรรยา สะใภ้ มารดา ภิกษุณี อุบาสิกา เป็นต้น (เปรม หิมจันทร์, 2521) กล่าวคือ

1) อดีตพิเศษในฐานะลูก

ผู้หญิงในฐานะลูก คือ ผู้หญิงตามสายเลือด จัดเป็น 3 ประเภทเหมือนกัน คือ ลูกที่ดีกว่าเลิศกว่าพ่อแม่ ในทางประพฤติปฏิบัติ เรียกว่า “อภิชาตบุตร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ลูกที่ประพฤติปฏิบัติเสมอเหมือนพ่อแม่ ไม่มีอะไรดีพิเศษยิ่งขึ้นไปจากที่พ่อแม่ประพฤติปฏิบัติมา เรียกว่า “อนุชาตบุตร” และลูกที่มีความประพฤติปฏิบัติเลวกว่าพ่อแม่ เรียกว่า “อวชาตบุตร” สตรีที่ตั้งกล่าวนี้ย่อมมีบทบาทในฐานะที่เป็นลูกไม่เหมาะสมหรือเหมาะสมน่านิยมชมชอบของปวงชน และน่ายึดถือเป็นทิวฐานาคติได้

2) อดีตพิเศษในฐานะภรรยา

ภรรยา หมายถึง “หญิงที่อยู่กับชายหรือหญิงที่เป็นคู่ครองของชาย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) ในพระไตรปิฎกจัดภรรยาไว้ 7 ประเภท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ

1) ภรรยาอุจเฉฐฆาต คือภรรยาที่คิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ 2) ภรรยาอุจนางโจร คือ ภรรยาที่มุ่งจะยกยกทรัพย์ 3) ภรรยาอุจนายหญิง คือ ภรรยาที่ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน 4) ภรรยาอุจมารดา คือ ภรรยาที่เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ 5) ภรรยาอุจพี่สาวน้องสาว คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว 6) ภรรยาอุจเพื่อน คือ ภรรยาเห็นที่สามแล้วชื่นชมยินดีเหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี 7) ภรรยาอุจทาสี คือ ภรรยาที่ถูกสามีขู่จะฆ่าจะเขี่ยนตีก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยมไม่คิดขุ่นเคืองสามีอดทนได้ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี

หน้าที่ของภรรยา 5 ประการที่พระพุทธองค์ได้กำหนดไว้ คือ 1. จัดการงานดี 2. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี 3. ไม่ประพฤติผิดใจ 4. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ 5. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500, 2506)

3) อดีตพิเศษในฐานะสะใภ้

สตรีที่เป็นสะใภ้ของพ่อผัวแม่ผัว ปฏิบัติตัวให้เป็นที่รักใคร่ชอบพอของคนเหล่านั้น ย่อมทำได้ตามที่ธัญชัยเศรษฐีกถาสอนนางวิสาขา ก่อนที่จะส่งตัวนางไปอยู่กับพ่อผัว แม่ผัว ความว่า สตรีที่อยู่สกุลพ่อผัวแม่ผัวนั้นไม่ควรนำไฟข้างในออกไปข้างนอก, ไม่ควรนำไฟข้างนอกเข้าไปข้างใน, ควรให้แก่ผู้ที่ให้เท่านั้น, ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ให้, ควรให้แก่ผู้ที่ให้และไม่ให้, ควรนั่งให้เป็นสุข, ควรกินให้เป็นสุข, ควรนอนให้เป็นสุข, ควรบูชาไฟ และควรเคารพเทวดาประจำบ้าน (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500, 2506)

4) อดีตพิเศษในฐานะมารดา แม่ หมายถึง หญิงในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดแก่ลูกหรือคำที่ลูกเรียกผู้ให้กำเนิดตน มารดาตามกิริยาอาการที่มารดาอนุเคราะห์บุตร ตามที่เห็น ๆ กันอยู่ทั่วไป เป็นบทบาทของแม่ในฝ่ายคดีโลก ฝ่ายคดีธรรม มารดามีสถานภาพ ชื่อว่า เป็นบุคคลสำคัญของบุตร ใน 4 สถานะ ดังนี้ 1) เป็นพรหมของบุตร 2) เป็นบูรพาจารย์ของบุตร 3) เป็นผู้ควรของต้อนรับบูชาของบุตร 4) เป็นผู้อนุเคราะห์หมู่มสัตว์คือบุตร (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500, 2506)

5) อดีตพิเศษในฐานะภิกษุณี พระพุทธเจ้าทรงประทานอุปสมบทแก่สตรีชาวศากยวงศ์ซึ่งนำโดยพระนางปชาบดีโคตมี พระแม่นำจนถึงพระภิกษุณีสงฆ์ขึ้นในโลก แสดงให้เห็นว่าท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อสถานภาพของสตรีเป็นท่าทีที่ก้าวหน้าให้เกียรติและให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงอย่างเสมอเหมือนชาย (สมภาร

พรมทา, 2538) ชายหรือหญิงที่สามารถบรรลุธรรมหรือเป็นบัณฑิตได้สตรีสามารถเป็นบัณฑิตได้เช่นเดียวกับบุรุษดังคำว่า มิใช่ว่าบุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั่วไปก็หามิได้ถึงสตรีที่มีปัญญาเห็นประจักษ์ในเหตุการณ์นั้น ๆ ก็เป็นบัณฑิตได้ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500, 2506) และใช่ว่าในที่ทั่วไปจะเป็นบัณฑิตแต่บุรุษ ก็หามิได้แม้สตรีที่คิดเห็นเนื้อความได้รวดเร็ว ก็เป็นบัณฑิตได้ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500, 2506) ฉะนั้น ศักยภาพในการพัฒนาตนเองนั้น สตรีย่อมมีความสามารถไม่ยิ่งหย่อนน้อยกว่าบุรุษ การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีนั้นนับเป็นการยกระดับสตรีอย่างสูง และเป็นการยกย่องว่าสตรีก็สามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับบุรุษ ดังตัวอย่างบทบาทของภิกษุณีคนแรกในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระนางมหาปชาบดี เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

6) **อิตถีเพศในฐานะอุบาสิกา** สตรีที่เห็นเด่นชัดในพระพุทธศาสนา คือ อุบาสิกา ซึ่งเป็นสตรีที่มีบทบาทต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก อุบาสิกาหรือสตรีในพระพุทธศาสนานั้นต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญหลายอย่างดังนี้ 1) มีศรัทธา 2) มีศีล 3) ไมโกรธ 4) มีความเผื่อแผ่ 5) ประณินบัญญัติสามิ 6) ไม่ประมาท (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) คุณสมบัติหรือองค์ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นพื้นฐานของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ถือได้ว่าเป็นอุบาสิกาชั้นนำหรืออุบาสิกาแก้ว ในฐานะที่เป็นผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยจะพึงมี พึงปฏิบัติคุณสมบัติอย่างแรก คือ ความศรัทธา นั้นจำเป็นถ้าเป็นความศรัทธาอย่างเลือนลอย แบบงมงาย ก็ส่งผลเป็นความเสื่อมเสียมากกว่าความเจริญ เช่น อุบาสิกาซื้อสุภาพาหรืออุบาสิกาซื้อสัทธิ ที่จะถวายเป็นการเสพเมถุนแก่ภิกษุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ลักษณะหรือคุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่อุบาสิกาพึงมี พึงเจริญคือ การหมั่นสำรวจความก้าวหน้า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ยกธรรมที่เรียกว่า “อารยวัติ” 5 ประการ เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา ได้แก่ 1) เจริญด้วยศรัทธา 2) เจริญด้วยศีล 3) เจริญด้วยสุตะ การฟัง 4) เจริญด้วยจาคะ ความเสียสละ 5) เจริญด้วยปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539)

อุบาสิกานั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของน้องหญิงนั้น ก็จะน้อมจิตไปเพื่อศรัทธาเป็นต้นนั้น การอยู่อย่างผาสุกย่อมมีแก่อุบาสิกา ด้วยประการฉะนี้แล อุบาสิกาในศาสนานี้ได้ฟังว่า “อุบาสิกาชื่อนี้ตายแล้ว ได้รับพยากรณ์จากพระผู้มีพระภาคว่า น้องหญิงนั้นเป็นโสดาบัน เพราะสังโยชน์ 3 ประการสิ้นไป เป็นผู้ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า อุบาสิกานั้นได้เห็นเองหรือได้ฟังมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้ น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้ น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้ น้องหญิงเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้ น้องหญิงนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ อุบาสิกานั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของน้องหญิงนั้นก็น้อมจิตไปเพื่อศรัทธาเป็นต้นนั้น การอยู่อย่างผาสุกย่อมมีแก่อุบาสิกา ด้วยประการฉะนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรุปว่า สตรีในพระพุทธศาสนา เมื่อทำการประมวนประเภทแห่งอิตถีเพศแล้ว พบว่ามีสถานะแตกต่างกันไป โดยแบ่งออกเป็นไปตามฐานะหรือหน้าที่ของความเป็นลูก ภรรยา สะใภ้ มารดา ภิกษุณี อุบาสิกา เป็นต้น โดยภาพรวมได้ว่าสตรีมีบทบาทสำคัญมากต่อพระพุทธศาสนา เป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ เป็นการทำหน้าที่ของแต่ละฝ่าย โดยที่อุบาสิกาก็ทำหน้าที่เป็นผู้อุปฐากพระสงฆ์ด้วยการอุปถัมภ์ บำรุงด้วยปัจจัย 4 กล่าวคือ ภัตตาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ และยารักษาโรค เมื่อพระสงฆ์ได้บำเพ็ญหรือศึกษาพระธรรมคำสอนแล้ว ก็ช่วยนำมาสั่งสอนฝ่ายคฤหัสถ์ให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ในที่สุดผลดีที่เกิดขึ้นโดยภาพรวมได้แก่สังคม ดังนั้นสตรีจึงมีความสำคัญต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการ

อุปถัมภ์พระสงฆ์ในพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการบัญญัติพุทธาณุญาต ก่อให้เกิดการแสดงธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยปกป้องภัยของพระพุทธศาสนาไว้ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการชำระอธิกรณ์ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น อันเป็นสาเหตุให้เกิดความเสื่อมเสียต่อพระพุทธศาสนา และมีส่วนสืบสานพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่สืบไป

วิเคราะห์มนต์เสียงแห่งอดีตพิเศษ

จากการที่พระพุทธองค์ทรงประกาศหลักธรรมให้แพร่หลายออกไปแล้ว ก่อให้เกิดพุทธบริษัทจำนวนมาก ที่มีความศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในจำนวนพุทธบริษัทนั้นได้มีสตรีจำนวนหนึ่งได้มาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ทำให้เกิดบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา สตรีที่ได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วยังได้รับการยอมรับจากสังคม และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์จะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งภิกษุณีในตำแหน่งเอตทัคคะ คือ เป็นผู้เยี่ยมในด้านต่าง ๆ จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของภิกษุณีในครั้งพุทธกาลพบว่า มีภิกษุณี จำนวน 13 รูปที่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเด่นชัดจนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่ามีความเป็นเลิศในบทบาทต่าง ๆ โดยเฉพาะในส่วนของ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีพระภิกษุณีหลายองค์ที่ใช้วิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการแสดงธรรม การเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรม ซึ่งได้เกิดคุณแก่มหาชนหมู่มาก

คุณแห่งมนต์เสียงอดีตพิเศษนั้นจะเห็นได้จากสมัยพุทธกาลที่พระภิกษุณีและอุบาสิกาได้ใช้มนต์เสียงในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเตือนใจ การสอนธรรม การนำปฏิบัติ ในประเด็นนี้จะกล่าวสตรีนางหนึ่งถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์คำชุณณะสงฆ์อย่างดีเสมอ โดยปกตินางวิสาขาจะไปวัดวันละ 2 ครั้ง คือ เช้า-เย็น และเมื่อไปก็จะไม่ไปมือเปล่า ถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉันเป็นอาหารไปถวายพระ ถ้าไปเวลาเย็นก็จะถือน้ำปานะไปถวาย เพราะนางมีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ จนเป็นที่ทราบกันดีทั้งพระภิกษุสามเณร และอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย แม้นางเองก็ไม่กล้าที่จะไปวัดด้วยมือเปล่า ๆ เพราะละอายที่พระภิกษุหนุ่มสามเณร น้อยต่างก็จะมองดูที่มีอายุนางถืออะไรมา และก่อนที่นางจะออกจากวัดกลับบ้าน นางจะเดินเยี่ยมเยียนถามไถ่ความสุข ความทุกข์และความประสงค์ของพระภิกษุสามเณร และเยี่ยมภิกษุไข้จนทั่วถึงทุก ๆ องค์ก่อนแล้วจึงกลับบ้าน (พระครูกลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลยาณธมโม), 2544)

นางวิสาขา เกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองภัททิยะ แคว้นอังคะ บิดาชื่อว่า ธนัญชัย มารดาชื่อว่า สุมนา เทวี และปู่ชื่อเมณฑกเศรษฐี ขณะที่เธอมีอายุอยู่ในวัย 7 ขวบ เป็นที่รักใคร่ของเมณฑก ผู้เป็นปู่ ยี่งนัก วันหนึ่งเมื่อเมณฑกเศรษฐีได้ทราบข่าวว่า พระบรมศาสดา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมาก กำลังเสด็จมาสู่เมืองภัททิยะ ท่านเมณฑกเศรษฐี จึงได้มอบหมายให้เด็กหญิงวิสาขา พร้อมด้วยบริวาร ออกไปทำการรับเสด็จ ที่นอกเมือง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับพักผ่อนพระอิริยาบถอยู่นั้น เด็กหญิงวิสาขา พร้อมด้วยบริวาร เข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่อันสมควรแก่ตน พระพุทธองค์ทรง แสดงพระธรรมเทศนาให้พวกเธอฟัง เมื่อจบลงก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบันด้วยกันทั้งหมด

พอถึงวัยอันสมควร นางวิสาขาได้แต่งงานกับตระกูลของเศรษฐีตระกูลหนึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า มิคารเศรษฐี ซึ่งมีบุตรชายชื่อว่า ปุณณวัณณกุมาร เมื่อเจริญวัย สมควรที่จะมีภรรยาได้แล้ว บิดามารดาขอให้เขาแต่งงาน เพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล แต่เขาเองไม่มีความประสงค์จะแต่งงาน เมื่อบิดามารดาบเร้ามากขึ้น เขาจึงหาอุบายเลี่ยง โดยบอกแก่บิดามารดาว่า ถ้าได้หญิงที่มีความงามครบทั้ง 5 อย่าง ซึ่งเรียกว่า เบญจกัลยาณี แล้วจึงจะยอมแต่งงาน ซึ่งนางวิสาขามีครบทั้ง 5 ประการ หลังจากแต่งงานแล้วนางวิสาขาไปเดินทางไปสู่ตระกูลของ

สามี ก่อนที่นางวิสาขา จะไปสู่ตระกูลของสามี ธนัญชัยเศรษฐีได้อบรมมารยาท สมบัติของกุลสตรี ผู้จะไปสู่ตระกูลของสามี โดยให้อาวาห 10 ประการ เป็นแนวปฏิบัติ คือ

โอวาหข้อที่ 1 ไฟในอย่านำออก หมายความว่า อย่านำความไม่ดี ของพ่อผัวแม่ผัว และสามี ออกไปพูดให้คนภายนอกฟัง

โอวาหข้อที่ 2 ไฟนอกอย่านำเข้า หมายความว่า เมื่อคนภายนอก ตำหนิพ่อผัวแม่ผัวและสามีอย่างไร อย่านำมาพูดให้คนในบ้านฟัง

โอวาหข้อที่ 3 ควรให้แก่คนที่ให้เท่านั้น หมายความว่า ควรให้แก่คนที่ยืมของไปแล้ว แล้วนำมาส่งคืน

โอวาหข้อที่ 4 ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้ หมายความว่า ไม่ควรให้ แก่คนที่ยืมของไปแล้ว แล้วไม่นำมาส่งคืน

โอวาหข้อที่ 5 ควรให้ทั้งแก่คนที่ให้ และไม่ให้ หมายความว่า เมื่อมีญาติมิตร ผู้ยากจนมาขอความช่วยเหลือ ฟังพาอาศัย เมื่อให้ไปแล้ว จะให้คืนหรือไม่ให้คืน ก็ควรให้

โอวาหข้อที่ 6 ฟังนั่งให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่นั่งในที่กีดขวางพ่อผัว แม่ผัวและสามี

โอวาหข้อที่ 7 ฟังนอนให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่ควรนอนก่อนพ่อผัวแม่ผัวและสามี

โอวาหข้อที่ 8 ฟังบริโภคให้เป็นสุข หมายความว่า ควรจัดให้พ่อผัว แม่ผัวและสามี บริโภคแล้ว ตนจึงบริโภคภายหลัง

โอวาหข้อที่ 9 ฟังบำเรอไฟ หมายความว่า ให้มีความสำนึกอยู่เสมอว่า พ่อผัว แม่ผัวและสามี เป็นเหมือนกองไฟ และพญานาค ที่จะต้องบำรุงดูแล

โอวาหข้อที่ 10 ฟังนอบน้อมเทวดาภายใน หมายความว่า ให้มีความสำนึกอยู่เสมอว่า พ่อผัว แม่ผัว และสามีเป็นเหมือนเทวดา ที่จะต้องให้ความนอบน้อม (พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กัลยาณธมฺโม), 2544)

เมื่อนางวิสาขา เข้ามาสู่ตระกูลของสามีแล้ว เพราะความที่เป็นผู้ได้รับการอบรมสั่งสอน เป็นอย่างดี ตั้งแต่วัยเด็ก และเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีน้ำใจเจรจาไพเราะ ให้ความเคารพผู้ ที่มีวัยสูงกว่าตน จึงเป็นที่รักใคร่ และชอบใจของคนทั่วไป ยกเว้นมิดการเศรษฐีของสามี ซึ่งมีจิต ผักใฝ่ในนักบวชของเจลกซีเปลือย โดยให้ความเคารพ นับถือว่าเป็นพระอรหันต์ และนิมนต์ให้มา บริโภคโภชนาหาร ที่บ้านของตนแล้ว สั่งให้คนไปตามนางวิสาขา มาไหว้พระอรหันต์ และให้มาช่วยจัดเลี้ยงอาหาร แก่เจลกซีเปลือยเหล่านั้นด้วย นางวิสาขา ผู้เป็นพระอริยสาวิกาชั้นโสดาบัน พอได้ยินคำว่า อรหันต์ ก็รู้สึกปีติยินดี รีบมายังเรือนของมิดการเศรษฐี แต่พอได้เห็นเจลกซีเปลือย ก็ตกใจจึงกล่าวว่า “ผู้ไม่มีความละอาย เหล่านี้จะเป็นพระอรหันต์ไม่ได้” พร้อมทั้งกล่าวติเตียนมิดการเศรษฐี แล้วกลับที่อยู่ของตน

ต่อมาอีกวันหนึ่ง ขณะที่มิดการเศรษฐีกำลังบริโภคอาหารอยู่ โดยมีนางวิสาขาคอย ประนนิบัติอยู่ใกล้ ๆ ได้มีพระเถระเที่ยวบิณฑบาต ผ่านมาหยุดยืนที่หน้าบ้านของมิดการเศรษฐี นางวิสาขาทราบดีว่า เศรษฐีแม้จะเห็นพระเถระแล้ว ก็ทำเป็นไม่เห็น นางจึงกล่าวกับพระเถระว่า “นิมนต์พระคุณเจ้า ไปข้างหน้าก่อนเถิด ท่านเศรษฐีกำลังบริโภคของเก่าอยู่” เศรษฐี ได้ฟังดังนั้นแล้ว จึงโกรธเป็นที่สุด หยุดบริโภคอาหารทันที แล้วสั่งให้บริวารมาจับ และขับไล่นางวิสาขาให้ออกจากบ้านไป แต่ก็ไม่มีใครกล้าเข้ามาจับ นางวิสาขาขอชี้แจงแก่กุฎุมพี 8 นาย ที่คุณพ่อได้ส่งมาช่วยดูแลนางก่อน และเมื่อมิดการเศรษฐี ให้คนไปเชิญกุฎุมพีมาแล้ว แจ้งโทษของนางวิสาขาให้ฟัง ซึ่งนางก็แก้ด้วยคำว่า “ที่ดิฉันกล่าวอย่างนั้น หมายถึง มิดการเศรษฐี บิดาของสามี กำลังบริโภคบุญเก่าอยู่ มิใช่บริโภคของบูตเน่าอย่างที่เข้าใจ” กุฎุมพีทั้ง 8 จึงกล่าว กับเศรษฐีว่า “เรื่องนี้นางวิสาขาไม่มีความผิด”

เมื่อมีการเศรษฐกิจ ฟังคำชี้แจงของลูกสะใภ้แล้ว ก็หายโกรธขัดเคือง และกล่าวขอโทษนาง พร้อมทั้งอนุญาต ให้นางนิมนต์พระบรมศาสดา พร้อมภิกษุสงฆ์มารับอาหารบิณฑบาตในเรือน ของตน ขณะที่นางวิชาชาจัดถวายภัตตาหาร แต่พระบรมศาสดาและภิกษุสงฆ์อยู่นั้น ก็ได้ให้คนไปเชิญมีการเศรษฐกิจมา ร่วมถวายภัตตาหารด้วย แต่เศรษฐกิจเมื่อมาแล้ว ไม่กล้าที่ออกไปสู่ที่เฉพาะพระพักตร์พระศาสดา เพราะไม่มีศรัทธาเลื่อมใส จึงแอบนั่งอยู่หลังม่าน เมื่อเสร็จภัตกิจแล้วพระบรมศาสดา ทรงแสดงพระธรรมเทศนา ส่วนมีการเศรษฐกิจแม้จะหลบอยู่หลังม่านก็มีโอกาสได้ฟังธรรมด้วยจนจบ และได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล ในพุทธศาสนา เป็นสัมมาทิฐิบุคคล ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทันใดนั้น มีการเศรษฐกิจได้ออกมาจากหลังม่าน แล้วตรงเข้าไปหานางวิชาชา ใช้ปากดูดถัน ของลูกสะใภ้ และประกาศให้ได้ยินทั่วกัน ณ ที่นั้นว่า “ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ขอเธอจงเป็นมารดา ของข้าพเจ้า” และตั้งแต่นั้นมานางวิชาชา ก็ได้นามว่า “มีการมารดา” คนทั่วไปนิยมเรียกนางว่า “วิชาชามีการมารดา” (รัตติกโรธ รัตนบุรี, 2524)

จะเห็นได้ว่านางวิชาชามีการมารดา ได้ใช้ถ้อยคำในการกลับใจบุคคลที่มีทิฐิมานะ โดยพูดด้วยถ้อยคำที่เป็นรุนแรงกระแทกความรู้สึก ให้เกิดความขงใจ แล้วอธิบายความเป็นจริงให้กระจ่างให้ฟัง จนทำให้มีการเศรษฐกิจหันเข้ามายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งดำเนินชีวิตตามแนวทางอันเป็นกุศล โดยมาช่วยเป็นแรงขับเคลื่อนในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธสาวกให้บริบูรณ์พร้อมด้วยปัจจัยทั้ง 4 เพื่อประโยชน์แก่การประพฤติปฏิบัติสมณธรรมโดยไร้ข้อกังวล มนต์เสียงแห่งอดีตพิเศษ มีประโยชน์มากมายหลายประการ โดยเฉพาะในการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แผ่ขจรไปในทิศานุทิศโดยการห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว คือ งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ทำลายทั้งชีวิตตนเอง และผู้อื่น แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี งดเว้นอบายมุข 6 อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดีด้วยน้ำใจอันงามโดยยึดถือหลักสังคหวัตถุ 4 ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟังชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เช่น การแสวงหาทรัพย์โดยวิธีสุจริตบอกทางสวรรค์ให้ คือ การแนะนำวิธีครองตน ครองคน ครองงาน หรือวิธีครองชีวิตให้ได้รับผลดีมีความสุขการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธา สามารถกลับใจบุคคลที่มีอกุศลธรรมในจิตใจ โดยการสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเทศนา ปาฐกถาธรรม หรือเผยแผ่ธรรมทางสื่อมวลชน การเป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรม

สรุป

สตรี หมายถึง เพศหญิง คือเพศที่คู่กันกับเพศชาย สตรีมีบทบาทหน้าที่ มีสถานะแตกต่างกันไป โดยแบ่งออกเป็นฐานะหรือหน้าที่ของความเป็นลูก ภรรยา สะใภ้ มารดา เป็นต้น

สตรีนั้น ได้ส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เพราะได้ช่วยกันทำหน้าที่ในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาให้กว้างไกล สตรีมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ และช่วยธำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงไว้ เช่น การถวายปัจจัย 4 และสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่พระภิกษุสงฆ์

มนต์เสียงแห่งอดีตพิเศษ หรือเสียงแห่งสตรีนั้น เป็นเสียงแห่งมหาอำนาจในการจับจิตจับใจของผู้ฟัง ไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงเองหรือเพศตรงกันข้าม สตรีเป็นเพศสภาพที่มีลักษณะอ่อนโยน เรียบร้อย มีความจริงใจ มีเมตตากรุณา มีน้ำใจไมตรีต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นผู้มีความไพเราะอ่อนหวาน พูดให้คนเชื่อ พูดให้คนชอบ พูดให้คนช่วย ด้วยเหตุนี้เสียงแห่งสตรีจึงเป็นเสียงที่ให้ทั้งโทษและคุณ ในส่วนที่เป็นโทษก็คือ เป็นมลทินของพรหมจรรย์ ในการประพฤติปฏิบัติธรรมของเพศพรหมจรรย์ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้แนวทาง

ในการปฏิบัติต่อมาตุคามไว้อย่างชัดเจน ในส่วนของคุณแห่งเสียงอดีตพิเศษนั้น มนต์เสียงแห่งสตรีสามารถช่วยให้
มารกลับใจ สร้างกุศลโลบายสอนธรรม และนำสู่วิถีปฏิบัติอันเป็นกุศล เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- เดือน คำดี. (2544). ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสน์
ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชา ศิวเวทกุล. (2549). คู่มือวิทยาศาสตร์คำนวณ ม.ต้น (ม.1-ม.2-ม.3). กรุงเทพมหานคร: เดอะบุคส์.
- เปรม หิมจันทร์. (2521). บทบาทของสตรีอินเดียในวรรณคดีบาลี. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). ธรรมนุญชีวิตฉบับสองพากย์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
สหธรรมิก.
- พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลยาณธมโม). (2544). เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี). (2543). สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมปอง นูติโต. (2558). อภิธานวรรณนา. อุดรธานี: ศูนย์วิจัยสันสกฤตธรรมฐานวิหารธรรม.
- พิทยา บุขรรัตน์ และ ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2548). สุภาษิตสอนหญิงคำกาพย์ ในวรรณกรรมทักษิณ:
วรรณกรรมคัดสรร เล่มที่ 12. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2506). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- _____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2560). อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โยธิน ฤทธิพงษ์ชูสิทธิ์. (2555). ระบบเสียงเรื่องต้องรู้. กรุงเทพมหานคร: วีล สแควร์.
- รัตติกรณ์ รัตน์บุรี. (2554). สถานภาพและบทบาทสตรีไทยในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์
จำกัด.
- _____. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ, กรุงเทพมหานคร:
ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).
- สมภาร พรหมทา. (2538). สตรีในทัศนะของพุทธศาสนา. บทความใน ร่มโพธิ์แก้ว. นนทบุรี: การพิมพ์.

เหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร

Factors of Deterioration in the Pathika Sutra

พระครูปลัดเอกพันธ์ สิริวัฒนเมธี (อินจันติก)

Phra Khru Palad Ekpan Sirivannamethi (Inchanteuk)

วัดธาตุ จ.ขอนแก่น

Wat That, Khonkean Province

E-mail: ark29082540@gmail.com

Received: 14 July 2021; Revised: 25 July 2021; Accepted: 2 August 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร พบว่า เหตุแห่งความเสื่อมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพบว่า 1) ปริยัตติอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ 2) ปฏิปัตติอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ 3) ปฏิเวธอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล 4) ลิงคอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ 5) ธาตุอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ สาเหตุแห่งความเสื่อม 2 ประการ คือ 1) ภัยจากภายในพระพุทธศาสนาเอง กล่าวคือเสื่อมเพราะพุทธบริษัท 4 ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน พระสงฆ์ปฏิบัติผิดเพี้ยนต่อพระธรรมวินัย และ 2) ภัยจากภายนอก อันเกิดจากสงครามและการรุกรานของศาสนาอื่น

เหตุแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตรนั้นมีมูลเหตุมาจากการถึงแก่กรรมของนิครนถ์นาฎบุตร ลักษณะความเสื่อมในปาสาทิกสูตร แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ 1) ความเสื่อมของธรรมวินัย ดังปรากฏเนื้อความว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ท่านจักรู้ทั่วธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร 2) ความเสื่อมอันเกิดจากการปฏิบัติ ความว่า ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก ถ้อยคำของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์ ของท่านไม่เป็นประโยชน์ และ 3) ความเสื่อมอันเกิดจากศรัทธา ความว่า พวกสาวกของนิครนถ์นาฎบุตรแม่เหล่าใด ที่เป็นคฤหัสถ์ผู้มุ่งขาม่มขาม พวกสาวกแม่เหล่านี้นมีอาการเบื้อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอย ในพวกสาวกของนิครนถ์นาฎบุตร

คำสำคัญ: ปัจจัย, ความเสื่อม, ปาสาทิกสูตร

Abstract

This article aims to study the factors of decline in the Pasādhika Sutta. The disappearance of the Scriptures 2) The disappearance of Patipatti loss of practice The disappearance of Enlightenment, the Path and the Effects 4) The Disappearing Link The disappearance of monastic sex 5) The Disappearing Relics The disappearance of the Buddha's relics The two causes of decline are: 1) the danger from within Buddhism itself That is to say, deteriorated because the four companies of the Buddha did not perform their duties. Monks distort the teachings and discipline, and 2) external threats caused by wars and invasions of other religions.

The cause of decline in the Pasādika Sutra is the death of the Nigantha Nathabutra. The characteristics of the deterioration in the Pasādika Sutta are divided into three factors: 1) the deterioration of the Dharma and Vinaya As it appears, the message You are not fully aware of this discipline. I am fully aware of this ethics and discipline. How do you know all about this Dharma and Discipline? I acted right My words are helpful. and 3) the deterioration caused by faith, that the disciples of Nikorn Nathabutra, even though a white-clad monk Even those disciples were bored, lost their love, felt discouraged.

Keywords: Factors, Deterioration, Pathika Sutra

บทนำ

พระพุทธเจ้าประสูติในชมพูทวีป พระองค์เกิดในอินเดียแสวงหาโมกขธรรม และตรัสรู้ในอินเดีย พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นท่ามกลางสังคมอินเดียที่มีความหลากหลายด้านความเชื่อ ศาสนา ลัทธิต่างๆ ที่อุบัติขึ้นก่อนพระพุทธศาสนา และที่เกิดขึ้นไล่เลี่ยกัน ตลอดจนลัทธิที่เกิดขึ้นมาภายหลังอีกมากมาย แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมาในดินแดนชมพูทวีป หรืออินเดียเหมือนกับลัทธิศาสนาต่างๆ เหล่านั้น แต่พุทธศาสนามีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากลัทธิศาสนาต่าง ๆ ได้แก่ การอุบัติขึ้นมาพร้อมกับการปฏิรูปสังคมอินเดียเสียใหม่ คือพุทธศาสนาได้เสนอหลักทฤษฎีใหม่ ซึ่งหักล้างกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอินเดียไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการที่แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์โดยสิ้นเชิง ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับความนิยมและมีผู้นับถือจำนวนมาก หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แพร่ไปในประชาชนชาวอินเดีย มีพุทธสาวกมากมายสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ไปทั่วชมพูทวีป เมื่อกาลสมัยล่วงเลยไปพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้ามิได้มีความมั่นคงอยู่ในอินเดีย ดังที่มีปณิธานไว้ให้คงอยู่ในโลกมนุษย์จนครบถ้วน 5,000 ปี แต่กลับไปเจริญและตั้งมั่นในดินแดนอื่นเช่น ในดินแดนสุวรรณภูมิทวีปแทน

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ปกครองประเทศอินเดียในสมัยนั้น มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก พระองค์ได้ทรงให้ความอุปถัมภ์โดยทรงจัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ขึ้นในปี พ.ศ.236 ณ วัดโศการาม นครปาฏลิบุตร แคว้นมคธ (ปัจจุบันคือ เมืองปัตนะ เมืองหลวงของรัฐพิหาร) โดยตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์ของพระองค์ และการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทำให้ชมพูทวีปเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ เมื่อพระองค์นับถือ

พระพุทธศาสนาคือเป็นศาสนาของพระองค์ ปวงประชาต่างหันมาศึกษาและนับถือพระพุทธศาสนาด้วยเป็นจำนวนมาก วิถีชีวิต และวัฒนธรรมได้รับการฟื้นฟูให้รุ่งเรืองขึ้นอีกครั้ง พระองค์ยังได้เป็นประธานอุปถัมภ์ให้พระสงฆ์ทาสักกายนาครั้งที่ 3 จนแล้วเสร็จ จากนั้นจึงนิมนต์ให้พระสงฆ์ได้ออกไปประกาศพระศาสนาในราชอาณาจักรต่างๆ ถึง 9 สายด้วยกัน จนหลายประเทศหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก หนึ่งในนั้นคือ ประเทศไทยของเรา จนเมื่อปลายราชวงศ์ของพระองค์พระพุทธศาสนาที่เคยตั้งมั่นก็เริ่มเข้าสู่ยุคแห่งความเสื่อมอีกครั้ง จนพระพุทธศาสนาจมสูญหายอยู่ใต้พื้นดินอินเดียแห่งนี้มานานกว่าพันปี (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543) หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชสวรรคตเพียง 53 ปี (นับแบบของเราว่า พ.ศ. 313 แต่นับอย่างฝรั่งว่าประมาณ พ.ศ. 298) พวกพราหมณ์ก็โค่นล้มราชวงศ์โมริยะลง โดยพราหมณ์นามว่า ปุชยมิตร ซึ่งรับราชการเป็นเสนาบดีอยู่ในวัง ได้ปลงพระชนม์กษัตริย์เสีย แล้วพราหมณ์ก็ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์เอง ตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อว่าศุงคะ มีเรื่องบันทึกไว้ว่า ราชูปุชยมิตรได้ประกาศศักดา โดยรื้อฟื้นการบูชายัญ เฉพาะอย่างยิ่งยัญพิธีที่ยิ่งใหญ่ของกษัตริย์คืออัสวเมธ อันได้แก่การฆ่าม้าบูชายัญ นอกจากนั้นราชูปุชยมิตรได้ทำลายพระพุทธศาสนาเผาวัดกำจัดพระภิกษุสงฆ์ โดยถึงกับในคำศักระแก่ผู้ฆ่าพระภิกษุได้ รูปละ 100 ทินาร์ (Dutt, Sukumar, 1995)

ปัญหาเรื่องการล่มสลายของพระพุทธศาสนานั้นส่อเค้ามาจากครั้งพุทธกาล ดังปรากฏในพระสูตรถึงความหวังใยพระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นหากพันยุคของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในมหาปริณีพพานสูตร ใจความว่า “อานนท์ ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า “ธรรมวินัยของพวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา” ดังนี้ อานนท์ พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น อานนท์ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลายโดยกาลล่วงไปแห่งเรา อานนท์ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตามจักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่ อานนท์ภิกษุพวกใดเป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้นจักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธเจ้าตรัสว่าความเสื่อมของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพราะคนวิพากษ์ วิจารณ์แต่เป็นเพราะว่าพระสงฆ์ภิกษุ ภิกษุณีไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยไม่ศึกษาพระธรรมไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อันนี้รวมถึงอุบาสกอุบาสิกาด้วย ฉะนั้นพระพุทธเจ้าไม่ได้ตัดสินว่าเพราะมีคนวิพากษ์วิจารณ์แต่เป็นเพราะชาวพุทธด้วยกันเองบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ไม่ศึกษาไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยนั่นเอง

กาลเวลาที่เปลี่ยนไปสถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็เปลี่ยนแปลงไปตาม นั่นคือพระภิกษุสามเณรที่ในกาลก่อนเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ นำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธา มาบัดนี้การปฏิบัติผิดหลักพระธรรมวินัย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2544) มีความประพฤติที่ไม่เรียบร้อย มีอาจารย์ไม่เหมาะสม ไม่สนใจศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย จึงยังพระสัทธรรมให้คลาดเคลื่อน เสื่อมสูญไปได้ แม้จะมีการปรับตัวไปตามกระแสโลกาภิวัตน์อยู่บ้าง ก็เป็นไปในทางที่เสื่อมลง 7 ส่วนพระภิกษุฆราวาสอุปสมบทใหม่นั้น แม้จะมีใช้ชีวิตในเพศบรรพชิตอยู่บ้าง ก็เพียงชั่วระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น อีกทั้งในครอบครัวหนึ่งๆ มีจำนวนลูกหลานลดลงไม่มากดังแต่ก่อน การที่จะให้ลูกชายหลานชายมาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรนั้นจึงมีจำนวนลดน้อยลง ส่วนชีวิตความเป็นอยู่ของฆราวาส ถึงแม้ว่าจิตใจนั้นยังมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่สักเพียงไรก็ตาม แต่เพื่อความอยู่รอดก็ต้องขวนขวายพยายามขยันในการทำมาหากิน หรือด้วยความหลงเมามัวไปกับวัตถุนิยมทั้งหลายก็ตาม จึงไม่ค่อยมีเวลาไปวัด นอกเสียจากมีกิจธุระในบางครั้งบางคราวเท่านั้น เริ่มเห็นห่างออกจากพระภิกษุสามเณรมากยิ่งขึ้น

ปาสาทิกสูตร ว่าด้วย พระธรรมเทศนาที่น่าเลื่อมใส กล่าวถึงธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี และที่กล่าวไว้ดี พร้อมทั้งข้อปฏิบัติของสาวก มูลเหตุเกิดจากนิครนถ์นาฏบุตรทำกาลละ (ตาย) แล้วที่เมืองปาวาไม่นานนัก พวกนิครนถ์แตกกัน เกิดแยกกันเป็นสองพวก เกิดบาดหมางกัน เกิดทะเลาะวิวาทกันขึ้น จากเหตุการณ์ดังกล่าวมา ท่านพระอานนท์และพระจุนทะได้สังเกตเห็นถึงความแตกแยกของสาธุศิษย์นิครนถ์นาฏบุตร พึงตระหนักถึงความแตกแยกนั้นจึงเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทรงกราบทูลถึงมูลเหตุ นั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการทรงให้พระพุทธรูปเจ้าแต่งตั้งหรือทรงบัญญัติสิ่งที่เป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้า เพื่อเหตุให้สาวกในพระพุทธรูปศาสนาไม่เกิดความแตกแยกและความเสื่อมเหมือนดังที่เกิดขึ้นกับนิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งปัญหาการถกเถียงธรรมวินัยและข้อปฏิบัตินั้นได้กลายเป็นเหตุให้พระพุทธรูปศาสนาแตกกันเป็นหลายนิกาย อันเป็นความสั่นคลอนของพระพุทธรูปศาสนาเองและเป็นเหตุปัจจัยที่อาจส่งผลให้พระพุทธรูปศาสนาเสื่อมสลายลงไปในที่สุคติก็เป็นได้

ความหมายของเหตุแห่งความเสื่อม

ความหมายของคำว่า ปัญจอันตรธานนี้ ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยตรง แต่มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและตำราพระพุทธรูปในภายหลัง ดังจะได้อธิบายความหมายของศัพท์นี้ เป็นลำดับไป

ปัญจอันตรธานนี้ เป็นคำที่สมาสกัน มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี 2 คำ คือ คำว่า “ปัญจ” และ “อันตรธาน” จึงรวมเป็น “ปัญจอันตรธาน”

ปัญจ (ค.) หมายถึง ห้า (พระอุดมคณาธิการ และ จำลอง สารพัตนิก, 2530)

อันตรธานะ (นป.) หมายถึง อันตรธาน, ความสูญหาย, เครื่องปิดบัง (พระอุดมคณาธิการ และ จำลอง สารพัตนิก, 2530)

คัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้ให้ความหมายของคำว่า “อันตรธาน” ไว้ว่า อนฺตรธาน(อนฺตรสทฺทูปปท + ธา อวฺรณฺณ + ยุ) ฝา, เครื่องปกปิด, ฝาปิด, เครื่องกัน, สิ่งกีดขวาง อนฺตรฺ ธรตฺตี อนฺตรธานํ สิ่งกีดขวางในระหว่าง ชื่อว่าอันตรธานะ (อาเทศ ยุ เป็น อน, ลป อ ที่ อน) (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2547)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายไว้ว่า อันตรธาน (อันตะระทาน, อันตระทาน) ก. สูญหายไป, ลับไป. (ป.,ส.). (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า อันตรธาน หายไป, เสื่อมสิ้นไป, สูญหายไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถได้ให้ความหมายไว้ว่า ปญจ Skt.Pañca ห้า, อนฺตรธานํ Skt. antardhāna. ความหายไป, เสื่อมไป(ผืน) ปิด, กำบัง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2537)

ดังนั้น เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว คำว่า ปัญจ + อันตรธาน = ปัญจอันตรธาน จึงหมายถึง สิ่งอันตรธานห้าอย่าง, ความสูญหายทั้งห้า, ความเสื่อมสิ้นไปทั้งห้า ดังนี้เป็นต้น ในงานวิจัยนี้ ปัญจอันตรธาน จึงหมายถึง ปริยัติอันตรธาน, ปฏิบัติอันตรธาน, ปฏิเวธอันตรธาน, ลิงคอันตรธาน, และธาตุอันตรธาน

เหตุแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร

1. เนื้อหา

พระผู้มีพระภาคประทับในปราสาท ในป่ามะม่วงของเจ้าศากยยะผู้เชี่ยวชาญในวิชาธนู (เวธณฺณา สกฺยา) ครั้นนั้น นิครนถ์นาฏบุตร (เจ้าลัทธิตนหนึ่งของศาสนานิครนถ์ หรือศาสนาเซน) ถึงแก่กรรมที่กรุงปาวา พวก

นิครนถ์เกิดแตกกันเป็นสองฝ่าย ทะเลาะกันอย่างรุนแรง พระจุนทะ (น้อยชายพระสารีบุตร) จำพรรษาใกล้กรุง ปาวาจนตลอดพรรษาแล้ว ก็ไปหาพระอานนท์ ณ สามคาม ไหว้พระอานนท์แล้วเล่าความให้ฟัง พระอานนท์จึงชวนพระจุนทะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงศาสดา, หลักธรรมคำสอนและสาวก แบ่งออกเป็นประเภทดังนี้ 1) ศาสดาไม่ดี, หลักธรรมไม่ดี, สาวกไม่ดี, ก็เป็นที่ติเตียนทั้งสามฝ่าย ใครปฏิบัติตามที่ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก 2) ศาสดาไม่ดี, หลักธรรมไม่ดี, แม้สาวกจะดี คือปฏิบัติตาม ก็เป็นที่ติเตียนทั้งสามฝ่าย ใครทำความเพียรตามที่ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก 3) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกไม่ดี ศาสดาและหลักธรรมย่อมได้รับสรรเสริญ แต่สาวกถูกติเตียน ใครปฏิบัติตามก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก 4) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกดี ย่อมได้รับสรรเสริญทั้งสามฝ่าย ใครทำความเพียรตาม ก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก 5) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกไม่เข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรม) แจ่มแจ้ง เมื่อศาสดาตายแล้ว สาวกก็เดือดร้อนภายหลัง. 6) ศาสดาดี, หลักธรรมดี, สาวกเข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรม) แจ่มแจ้ง เมื่อศาสดาตายแล้ว สาวกก็ไม่เดือดร้อนภายหลัง

พระองค์ตรัสแนะนำให้พระจุนทะให้เทียบเคียงธรรมที่ทรงแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง พึงสังคยนา พึงพิจารณอรรถะกับอรรถะ พยัญชนะกับพยัญชนะ เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ยั่งยืน เป็นไปเพื่อประโยชน์ และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ท้าวและมนุษย์ แล้วทรงชี้แจงว่าธรรมที่ทรงแสดงด้วยปัญญาอันยิ่ง มีสติปัญญา 4 เป็นต้น มีมรรคมงคล 8 เป็นที่สุด (ที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม คือธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งปัญญาตรัสรู้ 37 ประการ มิได้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้สรวลอาสวะ (กิเลสที่ต้องสั่นต้าน) ที่เป็นปัจจุบัน หรือเพื่อให้ทำลายอาสวะที่เป็นอนาคตอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่เพื่อทั้งสองอย่าง ไม่ทรงอนุมติทวิปฏิฐานต่าง ๆ เพราะเหตุไร ทรงแสดงว่าเรื่องที่ควรพยากรณ์ ก็ทรงพยากรณ์ ไม่ควรพยากรณ์ จะทรงพยากรณ์ทำไม ทรงแสดงทั้งทวิปฏิฐานที่ปรารถนาที่สุดเบื้องต้น ทั้งทวิปฏิฐานที่ปรารถนาที่สุดเบื้องปลาย แล้วตรัสว่าไม่ทรงอนุมติตามคำกล่าวของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะที่ยืนยันลงไปอย่างนั้น ยังมีสัตว์ประเภทอื่นอีก ที่เป็นอย่างอื่น แล้วทรงแสดงสติปัญญา 4 (การตั้งสติ) เพื่อละ เพื่อก้าวล่วงทวิปฏิฐานทั้งสองประเภทนั้น พระอุปทานะยืนถวายเป็นอุบายอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์พระพุทธรูปเจ้า กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่า นำ อัจฉรย์ นำ เลื่อมใส (ปาสาทิกะ) พระผู้มีพระภาคจึงตรัสให้เรียกชื่อธรรมปริยายนี้ว่า “ปาสาทิกะ”

2. ลักษณะความเสื่อม

เมื่อกล่าวถึงเหตุแห่งความเหตุแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตรนั้นมีมูลเหตุมาจากการถึงแก่กรรมของนิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะความเสื่อมในปาสาทิกสูตรออกเป็น 3 คือ

1) **ความเสื่อมของธรรมวินัย** ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ท่านจักรู้ทั่วธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร” ลักษณะความเสื่อมในทำนองนี้อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า “เสื่อมเพราะศีล คือ เพราะบุคคลมีศีลไม่เสมอกัน” ซึ่งในเรื่องความเสื่อมของวินัยนี้ได้มีปรากฏในพระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค 2 สังฆเภทขันธะ พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงการทำสงฆ์ให้แตกกันที่มีโทษเป็นเหตุให้ไปอบาย และไม่เป็นเหตุให้ไปอบาย โดยชี้ไปที่ความบริสุทธิ์ใจ และเจตนา คือฝ่ายที่จะไปอบายนั้น รู้ว่าผิดธรรมวินัยแต่กลับแสดงว่าถูกธรรมวินัย ส่วนฝ่ายที่ไม่ไปอบายนั้น คือทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยเข้าใจว่าเรื่องที่โต้เถียงกันนั้น เหตุผลของตนถูกต้องตามธรรมวินัย พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงเหตุเป็นเครื่องทำให้สงฆ์แตกกันและสามัคคีกันมีเหตุอยู่ 18 ข้อ คือ 1) แสดงธรรมว่าเป็นธรรม 2) แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม 3) แสดงอวินัยว่าเป็นวินัย 4) แสดงวินัยว่าเป็นอวินัย 5) แสดงข้อที่พระพุทธรูปเจ้ามิได้ตรัสไว้ว่าตรัสไว้ 6) แสดงข้อที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้ว่ามีได้ตรัสไว้ 7) แสดงข้อที่พระพุทธรูปเจ้ามิได้ประพจน์ว่าได้ประพจน์ 8) แสดงข้อที่

พระพุทธเจ้าประพจน์ว่ามีได้ประพจน์ 9) แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้บัญญัติว่าบัญญัติ 10) แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติว่ามีได้บัญญัติ 11) แสดงสิ่งมิใช่อาบัติว่าเป็นอาบัติ 12) แสดงอาบัติว่ามีใช่อาบัติ 13) แสดงว่าอาบัติเบาว่าหนัก 14) แสดงอาบัติหนักว่าเบา 15) แสดงอาบัติไม่มีส่วนเหลือว่ามีส่วนเหลือ 16) แสดงอาบัติมีส่วนเหลือว่าไม่มีส่วนเหลือ 17) แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าไม่ชั่วหยาบ 18) แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าชั่วหยาบ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะเห็นว่าทั้ง 18 ประการนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็จะพบว่าเป็นการวิวาทกันในสังคมสงฆ์ ใน 2 กรอบ คือ (1) กรอบหลักการหรือหลักคำสอน เช่น คำสอนเรื่อง อตฺตา อนตฺตา เป็นต้น จัดเป็นความขัดแย้งใน ด้านของความเห็นที่มีต่อระบบปรัชญาคำสอนของพระพุทธศาสนา (2) กรอบปฏิบัติการ หมายถึง ความขัดแย้ง ที่เกิดระหว่างวินัยหรือข้อห้ามกฎหมายของสังคม กับความประพฤติของพระภิกษุว่าทำอย่างนี้ถูกหรือผิดวินัย กรณีอย่างนี้เป็นหรือไม่เป็นวินัย เป็นต้น

2) ความเสื่อมอันเกิดจากการปฏิบัติ ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก ถ้อยคำของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์ ของท่านไม่เป็นประโยชน์” เรียกลักษณะความเสื่อมแบบนี้ว่า “เสื่อมเพราะ ทิฎฐิ คือ ความคิดเห็นไม่ตรงกัน” ถ้าจำแนกปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน ตามที่ระบุ ในอรรถกถาสุตต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และกถาวิวัตตสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จะพบสิ่งต่อไปนี้เป็น ต้นเหตุ (ความอยาก) หรือโลภะ (ความโลภ) ความตระหนี่ (ผลประโยชน์ขัดกัน) ทิฎฐิ (ความเห็นผิด เห็นแย้งต่อกัน) มานะ (ความถือ ตัวและไม่ยอมเข้าใจกัน) โทสะ (ความโกรธ) ขยายเป็นความอาฆาต พยาบาท จองแวน ความมีอคติ 4 (ลำเอียง เพราะชอบ ชังรังเกลียด กลัง และหลงงมงายไม่รู้) ริษยา (ความไม่ยอมให้ผู้อื่นได้ดี) รวมถึงพฤติกรรมทาง วาจา เช่น การด่า ส่อเสียด คนเราเมื่อเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง มีมานะ ทิฎฐิ ความเห็นแก่ตัวเป็น ฐาน เห็นผู้อื่นคิดไม่เหมือนตน ก็พยายามผลักดันเปลี่ยนให้ผู้อื่นต้องคิดเหมือนตัวคิด มันก็เลยขัดแย้ง ลึมนึกถึง เรื่องนานาจิตตัง คนเราคิดต่างกันได้ ทำต่างกันได้ แต่ควรที่จะเคารพสิทธิของผู้อื่น สงวนจุดต่าง แสวงจุดร่วม แต่กลับไม่ได้คิดในจุดนี้

3) ความเสื่อมอันเกิดจากศรัทธา ดังปรากฏเนื้อความว่า “พวกสาวกของนิครนถ์นาฎบุตรแม้ เหล่าใด ที่เป็นศฤงฆ์ผู้มุ่งขวนขวาย พวกสาวกแม้เหล่านั้นมีอาการเบื้อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอย ใน พวกสาวกของนิครนถ์นาฎบุตร” ในเรื่องความเสื่อมอันเกิดจากศรัทธา เป็นลักษณะของอุบาทุสกุบาสิกาทิมต่อ พระสงฆ์หรือต่อผู้ประพจน์ปฏิบัติในศาสนานั้น ๆ ในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าเคยใช้วิธีการคว่ำบาตแก่ภิกษุ ผู้ว่ายากสอนยากชาวเมืองโกสัมพี ดังใจความว่า

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดโฆสิตารามเมืองโกสัมพี ได้มีคณาจารย์ 2 ฝ่ายคือฝ่ายพระวินัยธร และฝ่ายพระธรรมธร เกิดมีความเข้าใจผิดก่อความไม่สงบโดยวิวาทกันเรื่องน้ำชำระที่เหลือไว้ในเวจจุกฎี เป็น เหตุพระพุทธเจ้าทรงพยายามให้คณาจารย์ทั้ง 2 ฝ่ายนั้นยินยอมกันหรือสมานสามัคคีให้มีเมตตาธรรมต่อกัน แต่ไม่สำเร็จในที่สุดพระพุทธเจ้าต้องเสด็จลี้กไปจำพรรษาที่ป่าเลไลยกะ จากตัวอย่างนี้แสดงถึงภาวะผู้นำใน การแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้าโดยใช้วิธีการหลีกเลี่ยงไปเป็นเหตุให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเห็นว่าทั้งสองฝ่ายเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้า ต้องแยกพระองค์ออกห่างไปจำพรรษาที่อื่น จึงเป็นเหตุให้ชาวเมืองโกสัมพีลงโทษด้วยการไม่ให้ความอุปถัมภ์ แก่ภิกษุทั้งสองฝ่ายในที่สุด (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534)

สรุปได้ว่า ปาสาทิกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุให้เกิดความเสื่อมใส ชื่อตั้งตามคำกราบทูลของ ท่านพระอุปัชฌายะ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระจุนทะสมณเฑสและท่านพระอานนท์ ขณะ

ประทับอยู่ ณ ปราสาทในอัมพวันของพวกเวรัญญาศากยะ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของท่านพระจุนทะและพระอานนท์เรื่องการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์หลังจากนิครนถ์ นาฏบุตรดับขันธได้ไม่นานนัก รูปแบบของพระสูตรเป็นแบบบรรยายโวหารแบบวิเคราะห์เปรียบเทียบ ปาสาทิกสูตร ว่าด้วย พระธรรมเทศนาที่น่าเลื่อมใส กล่าวถึงธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี และที่กล่าวไว้ดี พร้อมทั้งข้อปฏิบัติของสาวก

เมื่อกล่าวถึงเหตุแห่งความเหตุแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตรนั้นมีมูลเหตุมาจากการถึงแก่กรรมของนิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะความเสื่อมในปาสาทิกสูตรออกเป็น 3 คือ 1) ความเสื่อมของธรรมวินัย ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ท่านจักรู้ทั่วธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร” 2) ความเสื่อมอันเกิดจากการปฏิบัติ ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูกต้อง คำของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์ของท่านไม่เป็นประโยชน์” 3) ความเสื่อมอันเกิดจากศรัทธา ดังปรากฏเนื้อความว่า “พวกสาวกของนิครนถ์นาฏบุตรแม่เหล่าใด ที่เป็นศฤงฆ์ผู้มุ่งขามขาม พวกสาวกแม่เหล่านั้นมีอาการเบื่อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอย ในพวกสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร”

ดังนั้น เหตุแห่งความเสื่อมจึงหมายถึง การปฏิบัติผิดเพี้ยน คลาดเคลื่อน จากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ วิกฤตศรัทธาในพฤติกรรมของสงฆ์ และอุบาสก อุบาสิกา ที่ย่อหย่อนต่อพระธรรมวินัย เป็นเหตุให้พระพุทธานุศาสนาดั้งมั่นไม่ได้นาน ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงอันตรายอัน คือ ความเลือนหายแห่งพระศาสนาได้ 5 ประการ คือ 1) ปริยัตติอันตราย การเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ 2) ปฏิปัตติอันตราย การเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ 3) ปฏิเวธอันตราย การเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล 4) ลิงคอันตราย การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ 5) ธาตุอันตราย การเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ ซึ่งในงานวิจัยนี้กล่าวถึงสาเหตุแห่งความเสื่อมของพระพุทธศาสนานั้นมีสาเหตุหลัก ๆ อยู่ 2 สาเหตุ คือ 1) ภัยจากภายในพระพุทธศาสนาเอง กล่าวคือเสื่อมเพราะพุทธบริษัท 4 ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน พระสงฆ์ปฏิบัติผิดเพี้ยนต่อพระธรรมวินัย 2) ภัยจากภายนอก อันเกิดจากสงครามและการรุกรานของศาสนาอื่น อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าการดำรงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ได้นานเท่าไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่จะปฏิบัติต่อพระรัตนตรัยเช่นไร อีกทั้งหากไม่มีพระภิกษุเป็นผู้สืบทอดพระศาสนาโดยการเล่าเรียนพระไตรปิฎก ไม่มีการปฏิบัติเพื่อมรรคผล การสืบทอดอายุของพระศาสนาก็จะค่อย ๆ เสื่อมถอยลงไป จนในที่สุดก็ไม่มีพระอรหันต์ (พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์) แม้แต่พระโสดาบันก็จะไม่ปรากฏให้เห็น สมณเพศผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์ก็จะเลือนหายไป พระธาตุของพระพุทธเจ้าก็ไม่มีใครสักการบูชา ทั้งหมดเหล่านี้เป็นเหตุให้ศาสนา (ในสมัยพระสมณโคตม) ได้เสื่อมสูญไป

ปาสาทิกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุให้เกิดความเลื่อมใส ซึ่งตั้งตามคำกราบทูลของท่านพระอุปวาณะ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระจุนทะสมณุเทศและท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทในอัมพวันของพวกเวรัญญาศากยะ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของท่านพระจุนทะและพระอานนท์เรื่องการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์หลังจากนิครนถ์ นาฏบุตรดับขันธได้ไม่นานนัก รูปแบบของพระสูตรเป็นแบบบรรยายโวหารแบบวิเคราะห์เปรียบเทียบ ปาสาทิกสูตร ว่าด้วย พระธรรมเทศนาที่น่าเลื่อมใส กล่าวถึงธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี และที่กล่าวไว้ดี พร้อมทั้งข้อปฏิบัติของสาวก

เมื่อกล่าวถึงเหตุแห่งความเหตุแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตรนั้นมีมูลเหตุมาจากการถึงแก่กรรมของนิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะความเสื่อมในปาสาทิกสูตรออกเป็น 3 คือ

1) ความเสื่อมของธรรมวินัย ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ท่านจักรู้ทั่วธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร”

2) ความเสื่อมอันเกิดจากการปฏิบัติ ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก ถ้อยคำของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์ ของท่านไม่เป็นประโยชน์”

3) ความเสื่อมอันเกิดจากศรัทธา ดังปรากฏเนื้อความว่า “พวกสาวกของนิครณฐ์นาฏบุตรแม่เหล่าใดที่เป็นคฤหัสถ์ผู้นั่งชาวห่มขาว พวกสาวกแม่เหล่านั้นมีอาการเบื่อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอย ในพวกสาวกของนิครณฐ์นาฏบุตร”

วิเคราะห์เหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร

1. แนวทางการป้องกันและแก้ไขเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร

การป้องกันเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร โดยวิธีการต่างๆ คือ

1) การป้องกันและแก้ไขปริยัตินทรธาน เช่น การส่งเสริมการเรียนการสอนพุทธบริษัท, การสร้างศาสนทายาทให้สืบศาสนา, การสร้างศาสนทายาทแบบพหุปัญญา, การสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน, การเพิ่มบทบาทของพระสงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม, การให้พระภิกษุสามเณรที่ประพฤติผิดพระธรรมวินัยลาสิกขาบท, การมีพระไตรปิฎกเป็นเครื่องวินิจฉัยแก้ปัญหา, การฟื้นฟูสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา, การทำให้พระพุทธศาสนามีคุณค่าสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่, การมีโลกทัศน์แบบพุทธ, การปรับตัวด้านองค์กร และการเปลี่ยนทัศนคติต่องานศึกษาและเผยแผ่

2) การป้องกันและแก้ไขปฏิบัติอันทรธาน เช่น การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม, การมีระเบียบวินัยในตนเอง, การเสริมสร้างศีลธรรมในสังคมไทย, การตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด, การประสานร่วมมือของ 3 สถาบัน (บวร), การมีศูนย์รวมจิตใจอยู่ที่พระพุทธเจ้าและการส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชน

3) การป้องกันและแก้ไขปฏิเวธอันทรธาน (ขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติศีลธรรม)

4) การป้องกันและแก้ไขลึงคอันทรธาน เช่น การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร, โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์, การบำรุงพระศาสนา และการให้ความสำคัญแก่สงฆ์ก่อนปัจเจกชน

5) การป้องกันและแก้ไขธาตุอันทรธาน เช่น ความสำคัญของพระเจดีย์, การไหว้พระธาตุประจำปีเกิด, การสร้างพระเจดีย์, การทำนุบำรุงพระเจดีย์ และอานิสงส์การดูแลรักษาพระเจดีย์

2. แนวทางการส่งเสริมเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตร

1) การส่งเสริมปริยัตินทรธาน การเรียนการสอนพุทธบริษัทที่ไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ไม่รู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความเชื่อถือและมีการปฏิบัติที่วิปริตผิดพลาดต่าง ๆ วิธีการในการแก้ปัญหาที่มีนัยตรงกันข้าม เป็นพุทธศาสนิกชนแต่ไม่รู้จักพระพุทธศาสนา จึงได้เชื่อผิดปฏิบัติผิดแล้วทำให้เกิดปัญหามากมาย เพราะฉะนั้นการแก้ไขซึ่งง่ายที่สุดคือให้เขารู้จักพระพุทธศาสนาเสีย เช่น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ให้รู้หลักของชาวพุทธหน้าที่ของชาวพุทธ ตลอดถึงศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก เป็นต้น ถ้าเป็นนักรบวชก็ให้ศึกษาพระธรรมวินัยประพฤติปฏิบัติไปตามลำดับ เจริญไตรสิกขา ต้องศึกษาพระธรรมวินัย ทั้งเล่าเรียนปริยัติและได้เรียนโดยการประพฤติปฏิบัติ เช่น การทำกิจวัตรต่างๆ และการฝึกจิตเจริญปัญญา ที่เรียกว่าเรียนนั้น ไม่ใช่เฉพาะต้องเรียนในห้องเรียน ไม่ใช่เรียนเฉพาะคำสอนคำว่าศึกษาหรือเรียนนี้ ก็คือเรียนด้วยชีวิตจริง จากการเป็นอยู่อย่างพระภิกษุ และฝึกฝนปฏิบัติต่างๆ คือฝึกอบรมกายวาจาใจ และปัญญา เรียกตามหลักว่า ไตรสิกขา คือ ศีลสมาธิ ปัญญา จะต้องพยายามฟื้นฟูให้การศึกษาเล่าเรียนมีขึ้นมาให้ได้ ชื่อว่าบวชเรียนให้ได้ เพราะถ้าขาดการศึกษาแล้วก็จะปฏิบัติไม่ถูก เมื่อปฏิบัติไม่ถูก พระศาสนาก็เลอะเลือน เพราะพระทำผิดทำพลาดเขวออกไป

2) การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว เรื่องการปฏิบัติธรรมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ในจิตใจ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิต โดยจะต้องปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ 8 ประการ ย่อให้สั้นคือ ศีล สมาธิ และปัญญาตามสถานภาพของตน ทั้งยังช่วยไม่ให้เกิดปฏิบัติอันทรนาคขึ้นในพระพุทธศาสนา การมีระเบียบวินัยในตนเอง การเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ทำให้สังคมเกิดความแตกแยกและเกิดความเสื่อมทางด้านศีลธรรมส่วนตัวอย่างรวดเร็ว คุณค่าก็ยังไม่สามารถรักษาได้ 5 ได้อีกต่อไปจึงจำเป็นที่จะเรียกร้องให้ศีลธรรมและระเบียบวินัยในตนเองกลับคืนมา ข้อเท็จจริงที่ว่าความเสื่อมทรามทางด้านศีลธรรมเกิดขึ้นเพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วเป็นเครื่องชี้ว่าการเรียกร้องให้มีระเบียบวินัยในตนเองเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง

3) การส่งเสริมปฏิเวธอันตรธานนี้ ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นผลมาจากการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ปฏิเวธศีลธรรมจะอันตรธานหายไปหรือยังมีอยู่นั้นต้นเหตุที่แท้จริงจึงอยู่ที่ปฏิบัติศีลธรรม นั่นก็หมายถึง พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ 8 ประการที่ย่อลงคือ ศีล สมาธิ และปัญญาหรือไม่ ถ้าประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง ปฏิเวธศีลธรรมก็เกิดขึ้น แต่ถ้าไม่ประพฤติปฏิบัติ หรือผิดพลาดไขว่ไขวไป ปฏิเวธ ศีลธรรมก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะว่าสิ่งทั้ง 2 นี้เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ดังนี้แล้ว ถ้าจะป้องกันปฏิเวธอันตรธาน จึงต้องไปเริ่มต้นที่ปฏิบัติศีลธรรมนั่นเอง

4) การส่งเสริมลึงอันตรธานนี้ พอประมวลได้ดังต่อไปนี้ การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่ต้องปฏิบัติในการอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร ดังปรากฏในสังคายนายกัถาว่าด้วยหน้าที่ของคฤหัสถ์พึงบำรุงสมณพราหมณ์ (ทิสเปียงบน) หนึ่งในห้าข้อนั้นคือ การถวายปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพ ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้พระราชทานพระราชนิพนธ์นิราศทำดินแดงว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์พระพุทธศาสนา ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี ดังนั้น ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ ก็ควรเจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระองค์ และในสถานภาพหนึ่ง ก็เป็นพุทธศาสนิกชนด้วย จึงควรที่จะให้การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณรด้วยเช่นเดียวกัน

5) การส่งเสริมธาตุอันตรธานของพระเจดีย์ ความสำคัญของพระเจดีย์นั้น กล่าวได้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือในฐานะเป็นปูชนียสถานอย่างหนึ่ง และในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจอย่างหนึ่ง จะได้อธิบายในแต่ละลักษณะดังนี้ 1) ความสำคัญของพระเจดีย์ในด้านปูชนียสถาน พระเจดีย์คือสัญลักษณ์แห่งยิ่งใหญ่และความดีงาม เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ, เป็นที่ปลงสังเวย, เป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา, 2) ความสำคัญของพระเจดีย์ในด้านจิตใจ บรรดาพระเจดีย์ทั้ง 4 ประเภทนั้น ชาวพุทธนับถือพระธาตุเจดีย์เป็นสำคัญ เพราะเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จึงได้พากันไปนมัสการกราบไหว้บูชาตามสถานที่ต่าง ๆ และเมื่อได้รับพระบรมสารีริกธุดูมาก็จะพากันสร้างพระเจดีย์ที่ประดิษฐานเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา เพราะถือว่าพระเจดีย์ที่ชาวพุทธนับถือมีส่วนในการช่วยกล่อมเกลาคจิตใจให้เข้าถึงพระธรรม เป็นกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป แม้อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังมีบอรรถระซึ่งถือว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ใครที่ปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปดได้และเข้าใจในอริยสัจสี่ ถือว่าเป็นผู้รู้แจ้งสัจธรรมดังที่พระองค์ตรัสกับพระวักกิลว่า “อย่าเลยวักกิลิ จะมีประโยชน์อะไรด้วยร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นอยู่นี้ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริงเมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็มองว่าเห็นธรรม”

สรุป

เมื่อกล่าวถึงเหตุแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตรนั้นมีมูลเหตุมาจากการถึงแก่กรรมของนิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งสามารถสามารถสรุปเหตุแห่งความเสื่อมในปาสาทิกสูตรออกเป็น 3 คือ

1) ความเสื่อมของธรรมวินัย ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ท่านจักรู้ทั่วธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร” วิวาทกันในเรื่องของธรรม และวิวาทกันในเรื่องของวินัย การที่สังคมสงฆ์ยึดหลักของศีลสามัญญตาในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นกรอบในการอยู่ร่วมกันนั้นย่อมเป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียงกัน โดยสมาชิกของสังคมสงฆ์ทุกฝ่ายต่างยึดแนวทางของพระธรรมวินัยเป็นกรอบแห่งการปฏิบัติร่วมกัน ถึงแม้จะมีบางอย่างที่แตกต่างกันก็เป็นแต่เพียงส่วนเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น โดยยึดแนวทางหลักคือการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเป็นเป้าหมายหลักนั่นเอง เป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นระหว่างหมู่คณะ และเป็นการรักษาพระพุทธศาสนาอันเป็นสังคมหลักไว้ เมื่อความพร้อมเพรียงของหมู่มีแล้วก็ให้เกิดสุข

2) ความเสื่อมอันเกิดจากการปฏิบัติ ดังปรากฏเนื้อความว่า “ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก ถ้อยคำของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์ ของท่านไม่เป็นประโยชน์” ในพระพุทธศาสนานั้นกล่าวถึงทิวฎีว่า เมื่อบุคคลเป็นผู้มีสัมมาทิฐิแล้วย่อมเป็นไปเพื่อการดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ คือ 1) สัมมาทิฐิ (ความเห็นที่ถูกต้อง) 2) สัมมาสังกัปปะ (ความคิดที่ถูกต้อง) 3) สัมมาวาจา (วาจาที่ถูกต้อง) 4) สัมมากัมมันตะ (การปฏิบัติที่ถูกต้อง) 5) สัมมาอาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง) 6) สัมมาวายามะ (ความเพียรที่ถูกต้อง) 7) สัมมาสติ (การมีสติที่ถูกต้อง) 8) สัมมาสมาธิ (การมีสมาธิที่ถูกต้อง) ซึ่งเมื่อเทียบกับหลักไตรสิกขา องค์มรรคข้อ 1-2 เป็นปัญญา ข้อ 3-4-5 เป็นศีล และข้อ 6-7-8 เป็นสมาธิ อันเป็นแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง นอกจากเชื่อในหลักปฏิบัติแล้ว พุทธศาสนิกชนก็ต้องเชื่อในผลของการปฏิบัติเหล่านั้นด้วย ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงผลแห่งการปฏิบัติว่าย่อมมีผลคือ พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค... โสดาปัตติผล พระผู้ตั้งในสกิทาคามีมรรค... สกิทาคามีผล พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค... อนาคามีผล พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตมรรค... อรหัตผล ดังนั้นเมื่อบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฐิยอมเคลื่อนจากธรรมหลักการปฏิบัติ และผลแห่งการปฏิบัติดังกล่าวมาแล้ว และเมื่อพุทธบริษัท 4 ในพุทธศาสนาไม่เชื่อในแนวทางปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ความล่มสลายแห่งพระพุทธศาสนาย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นเป็นแน่แท้

3) ความเสื่อมอันเกิดจากศรัทธา ดังปรากฏเนื้อความว่า “พวกสาวกของนิครนถ์นาฏบุตรแม่เหล่าไต ที่เป็นคฤหัสถ์ผู้มุ่งขวนขวาย พวกสาวกแม่เหล่านั้มีอาการเบื่อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอย ในพวกสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร” พระพุทธศาสนาประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ คือ “ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี” และในทุกครั้งที่พระพุทธศาสนาได้เผชิญหน้ากับวิกฤติการณ์ เรามักจะกันพื้นที่ของวิกฤติการณ์ให้แก่ “ศาสนา และศาสนธรรม” อยู่เสมอ แต่องค์ประกอบหนึ่งซึ่งมักจะรับการตั้งข้อสังเกต และตั้งคำถามอยู่เสมอคือ “ศาสนบุคคล” ซึ่งศาสนบุคคลนั้นพระพุทธเจ้าได้ส่งต่อพระพุทธศาสนา หรือในความหมายตามพระไตรปิฎกคือ “ธรรมวินัย” โดยทรงย้ำเตือนว่า “โดยการล่วงไปแห่งเรา ธรรมและวินัยจะเป็นศาสนาของเธอทั้งหลาย” คำว่า “เธอทั้งหลาย” ในบริบทนี้หมายถึง “พุทธบริษัท” ทั้ง 4 ได้แก่ “ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา” พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมีศรัทธา แต่ศรัทธานั้นจะต้องประกอบไปด้วยปัญญา การที่จะรักษาพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นได้นานนั้นจำเป็นจะต้องประกอบด้วยเสาหลักทั้งสี่เสา หากขาดเสาใดเสาหนึ่งไปพระพุทธศาสนาย่อมได้รับความสั่นคลอน ดังนั้นพระภิกษุจึงจำเป็นจะต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนอุบาสกอุบาสิกาก็ต้องมีศรัทธาที่มาพร้อมด้วยปัญญา บำรุงพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ตามอัธยาศัยแห่งตน

เอกสารอ้างอิง

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2544). พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอุดมคณาธิการ. และ จำลอง สารพัดนึก. (2530). พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. (2547). คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์ พรินท์ติ้ง จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2537). ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เสถียร โปธินันทะ. (2543). ประวัติพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Dutt. Sukumar. (1955). The buddha and Five After-Centuries. London:Luzac and Company Limited.